Vejby-Tibirke Selskabet

Årbog 2018

Udgivet af Vejby-Tibirke Selskabet 2018

©Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt med Vejby-Tibirke Selskabets skriftlige tilladelse. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Redaktion:
Christian Friis, Kirsten Jørgensen, Marianne Lomholdt, Ronald Barkved og Lone Nørmark.

Omslagsillustration: Tisvilde Kro - før og nu.

Grafisk tilrettelægning af det udleverede materiale:
WICTOR grafisk produktion
www.wictor.dk · Tlf. 31 60 70 13

Oplag: 1000 eksemplarer

ISBN NR.: 978-87-88319-44-6 87-88319-44-X
EAN NR.: 9788788319446

Indhold

Forord
Af Christian Friis 7

Købmandsliv i Karsemose
Af Michael Blædel og Marianne Lomholdt 9

Ellemosen, Holløse Bredning og Arresø
Af Naturvejleder Niels Henriksen 31

Sådan begyndte det
Af Christian Friis 49

Om Sankt Helenecentret
Af Christian Friis 59

Tisvilde Tennis
Af Christian Friis 69

Tisvildeleje går i fisk
Af Christian Friis 75

Tisvildeleje - en efterårsvandring
Af Hemming Hartmann-Petersen / Christian Friis 81

Thorvald og Det glade Kukur
Af Lone Nørmark 87

Billedhugger Gerda Thune Andersen
Af Marianne Lomholdt 103

En Vejby-piges barndomserindringer
Af Kirsten Jørgensen 119

Unneruplejren
Af Jørn Ritsmar 139

Tisvilde Badehotels iskælder
Af Michael Ahlström 145

Kunstgaver i 2017
Af Christian Friis 153

Vejby-Tibirke Selskabet
Bestyrelse, adresser og æresmedlemmer 167

Forord

Vejby-Tibirke Selskabets redaktion har igen i år lagt sig godt i selen for endnu en gang at kunne udsende en årbog, der har en vis tyngde. I de sidste to år har Selskabets medlemmer rost vores arbejde med at få fremstillet en årbog, der har et tiltalende lay-out med gode illustrationer og med artikler, der omfatter mange forskellige emner.

I år er årbogens sidetal nået op på det samme, som jubilæumsbogen fra 2016, der dengang skulle være en ekstraordinær stor årbog. Det er absolut ikke et mål, som redaktionen sætter sig for at nå, når vi afholder det første redaktionsmøde kort tid efter udsendelsen af en årbog.

Også i år er der mennesker udenfor redaktionen, der har bidraget med artikler eller bidraget ved at blive interviewet. Naturvejleder Niels Henriksen har øst af sin mangeårige erfaring som leder af en naturskole og beskrevet naturen omkring Ellemosen levende og spændende. Museumsmanden Michael Ahlström har været på opdagelse i området, hvor det fine, gamle Tisvilde Badehotel residerede engang..og har givet os en beskrivelse af en iskælder, som nu har ligget gemt i mange år.

En speciel tak skal der også lyde til billedhuggeren Gerda Thune Andersen og til den alsidige Thorvald Stigsen - ejer af den kommende Tisvilde Kro, Tisvildeleje. De er begge er dybt engagerede mennesker, der er med til at præge Tisvilde på hver deres måde.

God læselyst

Chr. Friis, formand og redaktør for V-T S

Købmandsliv i Karsemose

- To familiedynastier har præget Købmandsgården gennem 90 år

Af Michael Blædel og Marianne Lomholdt

Michael Blædel:

Familien Bahr på Købmandsgården

Få forbinder noget geografisk præcist med navnet Karsemose, færre med navnets oprindelse – den for længst nu udtørrede mose, hvor Vinderød Skole ligger i dag.

Siger man Købmandsgården i Asserbo, er et flere kilometer stort opland straks fortrolig med den gule bindingsværksbygning, der ligger som et vartegn og bindeled mellem Asserbo og Sandet, projektørbelyst i de mørke timer og åben i de lyse.

Den officielle adresse er Helsingevej 155, skønt Købmandsgården ligger i Halsnæs Kommune.

Marty Feldman må have lavet vejskiltene, for kører man mod Helsinge i Gribskov Kommune, hedder vejen Frederiksværkvej.

Det var til denne købmandsgård, at familien Bahr ankom den 1. marts 1974 for at fortsætte driften efter familien Møller.

Knud og Hanne Bahr samt deres to døtre Jette på otte og Vibeke på seks flyttede ind på førstesalen, hvor de som ejere skulle begynde en ny tilværelse i den overgangsperiode, der prægede tidens dagligvarehandel, hvor man gik fra personlig betjening henover disken til elektronisk registrering af priser.

Med sig havde de også Knud Bahrs kollega fra brugsen i Greve, Leif Engell Rasmussen, der blev førstemand i Købmandsgården indtil sin død i år 2000.

Familien Bahr lod Købmandsgården forevige på postkort efter overtagelsen i 1974 og solgte dem i forretningen

Noget blev nemmere, dagene til gengæld længere. Knud og Hanne Bahr udnyttede fra dag 1 den ellers restriktive lukkelovs liberale forhold til sommerhusområder. Der var åbent i 12 timer hele året, måske lidt mindre jule- og nytårsaften.

Udbygning

Et stigende kundeunderlag kvitterede for den service, og snart stod det klart, at den gamle købmandsgårds areal var for småt. Efter endt arbejdsdag gik Knud og Hanne i gang med tegninger til udbygning.

Fritid forsvandt som dug over Ellemosen, mens der både blev holdt åbent og bygget 300 kvadratmeter til mod nord.

Den gamle lade, der lå på grunden og havde huset købmand Møllers grise og købmand Bahrs høns, blev jævnet med jorden for at give plads til parkering. Den oprindelige butik blev til flaskelager, og et vindfang blev den nye indgang med grøntafdeling som det første møde. Købmandsgården blev et lille supermarked og dens trivsel blev en del af familiens vejrtrækning.

I de år blev Købmandsgården også oplagt mål for indbrud, af karakter som et spejl af tiden, først små kuriøse tyverier, senere højdramatiske.

I samråd med politiet fik Bahr i 90´erne derfor installeret de to projektører, der illuminerer bygningen som en eventyrlig kulisse om aftenen, til glæde for forbipasserende på det ellers mørke område og mindre indbydende for de hurtige indbrud.

Købmandsgården i projektørlys ved nattetide. Marts 2017. Foto: Privat

Pudsige indbrud

Et af de mere pudsige indbrud gjaldt et parti spegepølser. Efterhånden som forretningen var blevet kendt og attraktivt mål for grossister, fik Bahr regelmæssigt tilbud uden om den traditionelle levering fra hovedgrossisten. Et sådant var et parti kasser med hele spege-

pølser. Da Knud og Hanne indfandt sig som morgnen for at prismærke pølserne, var kasserne væk. Intet andet var fjernet fra butikken. Det blev meldt til politiet, som op ad dagen ringede og oplyste, at tyvene var blevet pågrebet i Hillerød, hvor de gik omkring og åbenlyst solgte pølserne på hovedgaden.

Røverierne

I 2004 var det anderledes uhyggeligt, da to hætteklædte mænd med rifler forsøgte at trænge ind i butikken. Den ene af riflerne gik af og ramte Vibeke, der ligesom sin søster deltog i den daglige drift. 16 hagl blev opereret ud af det ene ben. Skønt Købmandsgården på det tidspunkt var blevet udstyret med videoovervågning både ude og inde, viste billederne ikke andet end de maskerede røvere. Knud Bahr udlovede en dusør, men der skulle gå et stykke tid, før røverne blev fanget, og det ved et tilfælde under en rockerrazzia, hvor dna-beviser fældede gerningsmændene. De fik tre års fængsel.

I 2014 og 2015 kom den hidtidige kulmination, da rambotyve sprængte vekselautomaten ved indgangen. Første gang hovedsagelig med skade på bygningen, anden gang noget kraftigere på grund af en gaseksplosion, der spredte pengesedler rundt på parkeringspladsen.

De gode dage har dog været de fleste. Familien overtog en Elitekøbmand, blev senere tilknyttet Vivo, og så blev Bahr Spar, Superspar, Eurospar og Spar igen. En ny ekspansion var påkrævet. Der blev etableret slagterafdeling, flaskeautomat og nye montre, og udendørs blev nabogrunden købt op i 1992 og indlemmet i parkeringspladsen, der nu blev dobbelt så stor.

Vokseværk

I 1997 kom en større udbygning videre mod nord, og i 2008 den sidste tilbygning med udvidet plads til grønt og vin, så den oprindelige lille butik nu omfattede knap 1000 kvm. butiksareal og et lager af tilsvarende størrelse.

Familien Bahr fejrer 40 års jubilæum i februar 2014 foran deres købmandsgård. Foto: Allan Nørregaard. Netavisen SN.dk

Senest har forretningen fået bagerafdeling, som var et påbud fra Spar, når man hører under Dagrofas paraply, der også omfatter Meny, Kiwi og Din Købmand. Desuden fik Mejeriafdelingen installeret de såkaldte Roller Tracks, der hver gang en karton er blevet taget ud, automatisk skyder en ny frem og derved efterlader et spejl af altid fyldte lagre, så personalet er fri for at gå rundt og møblere på plads.

I alle disse år har Købmandsgården myreflittigt fulgt med tiden og ikke slappet af, blot fordi man nærmest havde monopoliseret hele omegnen.

Det er gådefuldt, at de forskellige supermarkedskæders aggressive opkøbspolitik i nullerne ikke tidligere havde kik på den store indtjening i Karsemose.

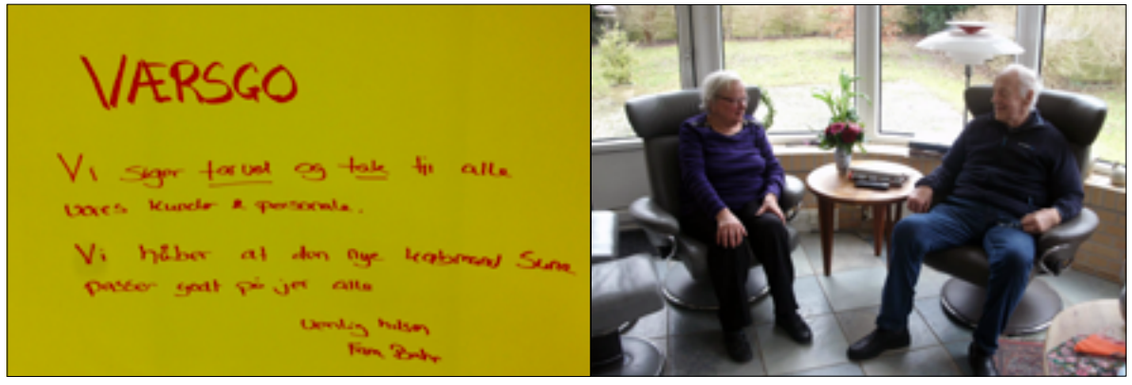

Stilfærdigt og enkelt blev der sagt farvel til kunderne og personalet i Købmandsgården efter 43 år. Knud og Hanne fik omsider lejlighed til at slappe af i deres havepavillon i villaen på J. A. Møllersvej

Nu begyndte der imidlertid at ske noget. Fakta byggede en forretning i Asserbo, og snart fulgte Netto trop i Ramløse. Rema 1000 havde også tidligt rumlet i baggrunden for at etablere sig i krydset Møllevangsvej-Nyvej, der indebar nedlægning af Levy´s Service kiosk og autoværkstedet over for.

Begge ejere fik et tilbud, de godt kunne sige nej til. I stedet har der siden 2016 været planer om at lægge forretningen på Frederiksværkvej over for Tinggården. De planer skabte en protestbølge i området med flere end 1000 indsigelser og medførte en høring, hvor kommunen blev klar over, at der ikke var stemning for endnu et supermarked. Afgørelsen lader stadig vente på sig.

Konkurrencen fra Fakta og Netto kunne ses på bundlinjen.

Familien Bahr mistede successivt en tredjedel af sin omsætning, og de handelsuddannede døtre, der formelt havde overtaget Købmandsgården fra Knud og Hanne i et nyskabt Aps i 2009, blev enige med forældrene om, at nok var nok. Udsigten til at skulle konkurrere med åbningstider helt frem til kl. 22 var det sidste stød. Da Dagrofa så kom med godt tilbud, slog de til.

Hjemløse blev familien dog ikke. Pigerne havde allerede i 1996 købt Vingården, en firelænget bondegård ved Kildevej uden for Helsinge og

indrettet sig i hver sin længe med de to andre bygninger parat til nye aktiviteter.

Knud og Hanne var i 2002 flyttet fra 1.salen over i den villa, der blev opført i 1943 på J.A. Møllersvej ved siden af den grund, hvor Købmandsgården ligger. Villaen havde hidtil været lejet ud.

Den 1. februar 2017 var det slut, og en epoke var forbi. Efter 42 år og 11 måneder overrakte familien Bahr nøglerne til den nye forpagter, Sune Wenzzel, der nu skal skabe sin egen identitet, sådan som familien Bahr skulle og gjorde det i sin tid.

Sandkroen ca. 1910.
Foto: Fra Niels Vads postkortsamling

Marianne Lomholdt:

Den første tid

Vi tager et historisk spring tilbage i tiden.

Helt tilbage til 1922, hvor den legendariske, karismatiske og driftige kroejer og købmand Johannes Akadius Møller (J.A. Møller) med sin frue Karen havde solgt deres kro i Lynge og opkøbt Sandkroen af Max Van Hauen.

Den smukke, gamle historiske kro fra 1812 stod nu foran en ny storhedstid præget af handel, fester, et solidt landkøkken og en livlig trafik af de mange gæster, som kom fra nær og fjern. Især i sommerhalvåret var Sandkroen et yndet feriemål for prominente og velhavende københavnere, der ikke holdt sig tilbage fra at blive afhentet på byadressen i Møllers sorte Ford T. Det kunne også være i den fine Landauer med kaleche og plads til mindst seks personer, som ankom med lokalbanen til Frederiksværk Station.

J. A. og fru Karens 9 børn. 1930. Foto: Privat

J.A Møller var her, der og alle vegne. Stor, rund og trivelig, som han var. Hans forretningstalent gjaldt ikke kun købmandsudsalget og kroens drift. Han havde tillige næse for ejendomshandel.

Når han øjnede en egnet tom grund i omegnen, opkøbte han den og lod sin svigersøn Arne Henriksen tegne og opføre store smukke huse i senromantisk stil. Det solgte godt.

9 sunde og raske børn

J.A. og fru Karen fik i alt 9 sunde og raske børn. Det var godt for den store familie, at J.A. Møllers forretninger gik så strygende – for der var mange munde at mætte.

Det lå ham stærkt på sinde, at hans børn fik en tryg opvækst, hvor der ikke skulle mangle noget. Alle skulle godt i vej – og det kom de.

Gildesalen på Sandkroen. 1936. Foto: Niels Vads postkortsamling

J.A. og fru Karen var begge åbne, udadvendte og livskraftige folk, som elskede at skabe fest og glæde omkring sig. Hver fredag i sommerhalvåret afholdtes 'Soiré' er i den store, smukke sal med gavl ud mod landevejen. Overalt på de gamle loftbjælker og over indgangsdørene stod festlige og opbyggelige ordsprog, som man kunne fundere over. Oftest en appel til at tage sig endnu en dram. Desuden var væggene overalt prydet med jagttrofæer i talrige mængder.

Her i den statelige sal blev der dækket op til fin middag med stivede, hvide duge. Karen og køkkenpigerne serverede de herligste retter, og stemningen kom hurtig til tops. Efter maden skulle der lige skylles lidt ekstra ned, før bordene blev ryddet af vejen og de danseglade gæster kunne slå sig løs til tonerne fra aftenens altid veloplagte orkester.

J.A.'s store familie elskede disse aftener – foruden de mange og hyppige familiefester, som J.A. og Karen gæstfrit inviterede til. Så blev alle bespist og beskænket, og gæsterne kunne overnatte på husets regning. Smålig var J.A. så langt fra.

Et andet eksempel på 'Gamle Møllers' rummelighed var hans imødekommenhed overfor de mange fattige kunstnere, som var tiltrukket af den smukke natur i området og dyrkede deres passion indenfor maleri, musik eller digterkunst. Mangen en ubemidlet kunstner har betalt for mad, drikke og husly på Sandkroen i form af digte eller malerier.

Kroens vægge var rigt dekorerede med alskens fine billeder fra lokalområdet. Artiklens forfatter erhvervede sig for nogle år siden et par meget fine eksemplarer af Victor Hartnack, som var elev af Harald Gjersing. Hans billeder blev i mange år omsat i bytte for kroophold hos Hr. og fru Møller om sommeren.

En hyppigt tilbagevendende gæst var den underfundige digter Niels, som havde stor forkærlighed for de våde varer.

Han skrev bl.a. dette digt til J.A. Møllers ældste søn Niels i 1935:

Kære Niels, du gæve mand
Mon du ikke laane kan
mig i aften kroner fem?
Tørsten den er særlig slem.
Sikkert nok min kære ven,
onsdag får du dem igen.
Glad jeg da kan Tørsten slukke,
Jeg kan høre Flasken klukke
Varmen har jo været gal,
og min hals som en Sandal
paa en Ørkenvandrer føles.
Derfor må sgu Tørsten køles.
Slunken er min Drankervom.
Lommen den er li'e saa tom.
Hjælp mig, til en Skid paa Vejen
Hilsen fra din Ven
Niels Meyn

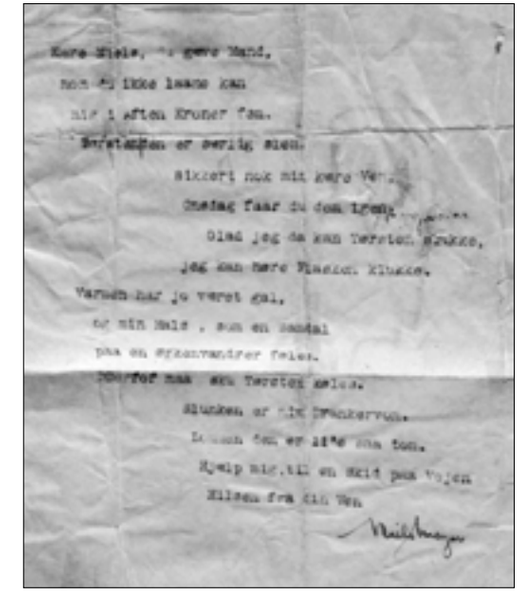

Digt af Niels Meyn. 1935. Privateje

I forbindelse med Sandkroen havde familien Møller opstillet nogle store vintønder lidt afsides på grunden. De var indrettet til beboelse for en enkelt eller to personer – i stil med dem, vi i dag kan se på Hundested Havn.

På den tid var det fortrinsvis netop typer, som Niels Meyn, som fik husly her.

Der blev nydt en pils eller to sammen med de andre i 'Øldorado', som tønderne kom til at hedde i folkemunde.

Der kom folk fra alle samfundslag forbi Sandkroen. Den gode stemning og dejlige mad virkede som en magnet. Det fortælles, at skuespilleren Ebbe Rode var en hyppig sommergæst. Han blev fragtet i Landauer fra Frederiksværk station.

Digteren Nis Petersen har også nydt mangen en tid på Sandkroen.

For slet ikke at tale om Piet Hein, som forærede J.A. Møller en af sine Gruk-samlinger i sommeren 1943. På omslaget skrev han:

»August 1943

Hr. Hotelejer J.A.Møller, Sandkroen.
Med venlig Hilsen fra Forfatteren.
Med Rette
kan man spotte mangt
Men Deres Kro er
Sandkrosankt

- KUMBEL«

Sandkroen med den lille købmandshandel. Ca. 1940. Foto: Nis Vads postkortsamling

Sandkroen

Alle vi, som igennem generationer har været landliggere på Sandet, husker Sandkroen og den lille tilhørende købmandshandel, som lå direkte ud til Helsingevej.

Her solgte familien Møller alskens nyttige sager som kolonialvarer og andre daglige fornødenheder. Der var ingen konkurrerende forretninger i miles omkreds, så Møllers forretning gik godt. Hele familien hjalp til.

Åse Hansen, som senere fik sommerjob på Købmandsgården, boede i Frederiksværk. Hun husker, hvordan hun gladelig som 12-årig i 1940 sammen med en veninde gik de 7 km frem og tilbage til Sandkroen for at købe slikkepinde.

Flere og flere byggede sommerhuse og nød de lange ferier 'på landet'.

Bag Sandkroens bygninger fandt områdets børn altid stor morskab ved at betragte Møllerfamiliens ZOO. Her var foruden en større fuglepark, grise, høns, geder også noget så eksotisk som aben Manse i bur.

En ny epoke

J.A.Møller var som sagt både driftig og fremsynet. Hans ældste søn Niels blev snart fortrolig med såvel hotel- som købmandslivet.

I køkkenet blev der i sommeren 1938 ansat en frisk ung pige til hjælp med opvask og andet forefaldende arbejde. Hun hed Agnes.

Agnes og Niels Møllers bryllup i 1942. Foto: Privat

Bryllup og senere liv

Niels og Agnes forelskede sig og blev gift i 1942.

I 1938 blev grunden på den anden side af Helsingevej sat til salg.

Den gamle Møller var ikke sen til at handle. Han købte grunden med tilhørende nabogrund. Han fik sin svigersøn Arne Henriksen til at teg-

Frise med udskæringer af William Sarreau. 1939. Foto: Privat

ne og opføre den store gule bindingsværks bygning, som stadig er det kendte vartegn på Sandet.

Den senromantiske stil var ret så usædvanlig for området. Kunstneren William Sarreau udskar og dekorerede en frise med de mange farvestrålende masker, som stadig fremstår tydeligt på facaden.

1. salen blev indrettet til beboelse for de gamle Møllers sammen med deres tre børn Niels, Grethe og Henny. Hele stueetagen blev indrettet til købmandsforretning med frokoststue i karnappen.

Kælderen og bagvedliggende bygninger blev brugt til lager og opdræt af grise.

Desuden var der en større rygeovn, så de selv kunne fremstille røgvarer til salg i forretningen.

Ved siden af Købmandsgården opførte J.A. bagerforretningen 'Hjemmebageriet' til sin datter Henny, som tidligt havde mistet sin mand. Hun drev bageriet i mange år og boede med sine børn i en lejlighed bag forretningen.

Hvem husker ikke de store velsmagende landbrød og knasende friske kryddere? De smagte af sol og sommer. Sådan et stykke landbrød, tykt belagt med smør og hjemmelavet hindbærsyltetøj, var usammenligneligt.

De gamle Møllers trak sig tilbage efter 22 gode år og solgte Sandkroen i 1944, hvorefter den kom i skiftende hænder. Men det er en anden historie.

J.A. og fru Karen opførte endnu et større hus i 1943 til sig selv på nabogrunden til Købmandsgården. 'Ly' hedder det den dag i dag. Her blev de resten af deres lange liv.

J.A. og fru Karen Møller. 1955. Foto: Privat

Næste generation tager over

Niels Møller tog efterhånden over efter sine forældre og drev selvstændigt Købmandsgården sammen med sin kone Agnes fra 1942.

Niels havde arvet sin fars milde sind og kundetække.

Alle husker hans venlige og tålmodige væsen. Han gav sig altid tid til en sludder med kunderne – også selv om der kunne opstå kø.

Man skulle jo også lige nå at udveksle sidste nyt for at være opdateret.

Agnes bar altid en ulastelig stivet hvid kittel, mens Niels optrådte i sin brune kittel, bevæbnet med en blyant bag øret.

Den blev der gjort flittigt brug af, idet de fleste kunder købte på klods. På disken lå den store "hovedbog", hvor hver kunde havde sin egen side. Hvert køb blev sirligt noteret med dato, varens navn og pris.

Det kunne f. eks. være 'En håndfuld søm – 2 øre', '1 kg Melis - 52 øre', '1 Danalim – 35 øre', '1 Billedblad – 35 øre', '1/2 kg Smør – 2,20 kr.', '2 x 75 g gær – 30 øre', '1 pensel – 1,10 kr.' Etc.

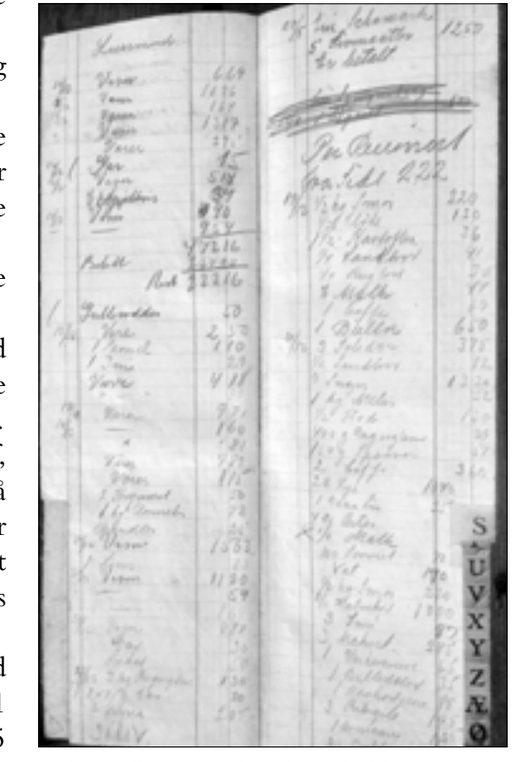

Nils Møllers regnskabsbog, kaldet 'Hovedbog' fra 1942. Privateje

Kunderne selv havde deres egen 'Kontrabog' med samme regnskab. Der blev således ført dobbelt bogholderi.

Når kunderne havde lyst til at afdrage deres gæld, blev varerne streget over, med notatet 'Betalt' og datoen anført.

Der kunne godt gå lang tid imellem betalingerne. Men Niels fik da altid sine penge hjem – og forretningen gik fint.

En blandet landhandel

Niels og Agnes solgte alt, hvad hjertet kunne begære af vigtige fornødenheder til såvel de fastboende som til de mange landliggere.

Og hvad kunne hjertet så begære?

Jo, der var et større udvalg af kul & koks i store sække, søm, lampeglas og petroleum til petroleumslamper, leslibere, haveredskaber, kosangas, træsko, gummistøvler, aviser og ugeblade, konserves, kolonialvarer, vin, øl, sodavand, brun sæbe og sulfosæbe, spegesild, korn og skaller til hønsefoder samt mel og sukker. De kom i store, tunge sække og blev vejet af på en vægt ved disken. Mange af varerne lå i store udtræksskuffer.

Man kunne købe Ota solgryn med samlemærker og Richs erstatningskaffe, som nogle foretrak frem for "den rigtige kaffe".

Inden dybfrosten kom til, blev mejerivarer og kød kølet ned ved hjælp af en kompressor.

Der var også et stort osteskab, som fluerne flokkedes om i sommertiden.

Niels var rundhåndet, når kunderne kom for at købe hans hjemmelavede rullepølse. Bag i forretningen havde han opstillet en skæremaskine, som han skar pølsen op på i fingertykke skiver.

Niels og Agnes havde en velvoksen, rød og meget doven kat. Emanuel. Den yndede at ligge ovenpå en stor papkasse med hjemmestrikkede sokker i vinduet ud mod vejen, så den kunne holde øje med kundernes gøren og laden.

Vi, som kendte Emanuel, skulle nok holde fingrene for os selv. Men andre, som ville se på uldsokker og stak hånden ned under Emanuel for at vurdere udvalget, blev kradset, bidt og revet. Man skulle ikke forstyrre den vrisne kat.

Salget af uldsokker kom aldrig til at blive den store indbringende forretning.

Emanuel endte sine dage i en sen alder i et mislykket forsøg på at krydse landevejen.

Som i dag, var der mange 'gør det selv folk', når det gjaldt reparationer i deres huse.

Niels havde derfor et stort udvalg og sortiment af søm, skruer, værktøj etc. Det lå sirligt ordnet i udtræksskuffer med et eksemplar af skuffens indhold fastgjort udenpå skuffen.

Min bror holdt meget af at komme og købe den slags – og havde samtidig samme humor som Niels. Så han yndede at stå overfor den rare købmand og sige: »God dag Hr. Møller. Jeg vil gerne se på et søm«.

Børnene

Agnes holdt sig mere tilbage og sørgede for at holde orden, fylde varer på hylderne, passe telefonen og føre regnskab.

Hun havde et blødt punkt overfor os børn, når vi handlede for vores forældre. Så kom hun frem med et stort glas med kandis, som vi fik lov til at dykke ned i og fiske det største stykke op. Det fyldte hele munden. Og Agnes blinkede venligt til os.

En af mine sommer-legekammerater Poul havde en ældre moster, som også boede 'på landet' om sommeren. Mosteren syntes vældig godt om købmandens portvin. Hun bad Poul gå til købmanden og forsyne sig, når flasken nær var tømt. »Den skal bare skrives«. Niels skrev købet op, pakkede flasken

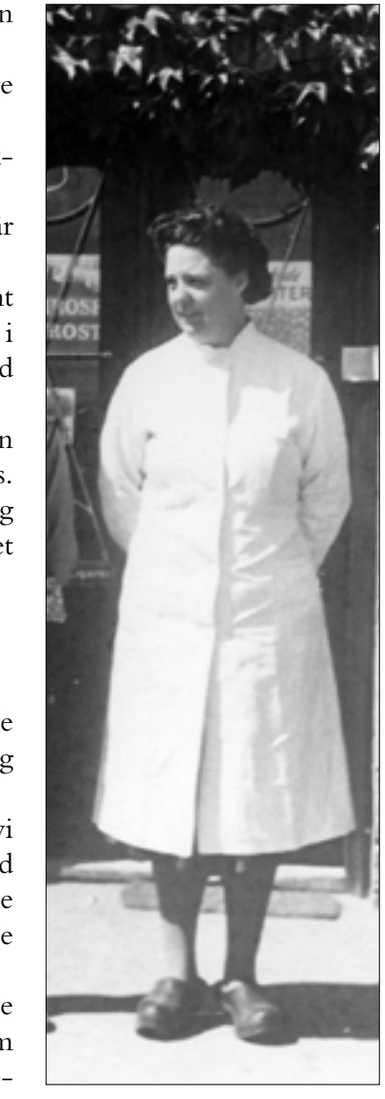

Agnes Møller foran Købmandsgården. 1962. Foto: Privat

Købmandsgården malet af William Sarreau i 1963 på bestilling af familien Møller. Siden forærede Karen Møller billedet til familien Bahr. Foto: Privat

ind i brunt papir, Agnes kom med kandis – og Poul kom glad hjem til mosteren med en ny forsyning og en lille erkendtlighed som tak.

Uden for Købmandsgården blev der i 1950'erne opstillet en Shell-tank.

Det var i det første årti mest de populære knallerter, som kom forbi og fik tanket op. 1 kr. literen.

Tanken blev passet af en af Niels' og Agnes' ansatte.

Ud over tanken var der også to telefonbokse.

Det kostede 10 øre at ringe op. For hvert minut kostede det ekstra 10 øre. Det gjorde den venlige damestemme udtrykkelig opmærksom

på. Hvis man lukkede døren til boksen i med et særligt klik, kunne man få telefondamen til at tro, at det var lyden af en faldende 10-øre. Sådan kunne man spare mangen en 10-øre.

Omme bag købmandsforretningen lå en lagerbygning og en rygeovn, hvor skinker og andet kød blev røget og solgt i forretningen.

Niels og Agnes havde fire grise gående i en stald. En gang om året kom slagteren.

Når grisene skulle fare, flyttede Niels ud i grisestalden og blev hos dem, til alt var vel overstået.

Buddreng Niels Erik Holm henter flasker. 1956. Foto: Privat

Travle år

Niels og Agnes havde en livlig omsætning. Landliggernes antal var i stigende vækst, så der blev handlet hele året.

Det krævede mange hænder. I årenes løb havde de en del ansatte, bl.a. en komis, lærlinge og buddrenge.

Niels Erik Holm var buddreng og alt-mulig-mand fra 1956–1958. Lønnen var 100 kr. om måneden. Niels Erik var 14 år.

Især om sommeren var der store og hyppige udbringninger på ladcyklen.

Det var ikke ualmindeligt, at han måtte slæbe en trækasse med 50 stk. øl eller vand op fra kælderen og få den anbragt på cyklen sammen med alle de øvrige varer.

En af de faste landliggerkunder var familien van Hauen. Fruen Sesser boede lige bag Købmandsgården og havde et stort forbrug.

Når buddet ankom med varerne, skulle han slå på hendes pumpe fem gange med en jernstang. Så kom hun ud og besigtigede varerne. Hun bad buddet lægge alt på plads rundt omkring i hus og kælder, hvor hun nu mente, det hørte til. Når sæsonen var slut, kunne buddet være heldig at få en lille erkendtlighed.

Niels Erik husker, hvordan han ofte fik den tjans at skulle hente tomme vinflasker rundt omkring. De skulle renses, etiketterne fjernes og derefter fyldes med flydende sulfosæbe med salg for øje i forretningen. Kunsten var at finde egnede propper, så flaskerne var grundigt tillukkede.

Samtidig med Niels Erik havde Niels Møller en ekstra hjælp ansat: Fru Jensen. Hun var myndig, bestemt og handlekraftig – desuden havde hun sin helt egen mening om tingene. Alle havde stor respekt for hende – også købmandsparret.

Der var somme tider oversvømmelse i kælderskakten efter et voldsomt regnskyl. Niels Erik blev beordret til at tømme skakten ved at øse 30 spande vand op. Men fru Jensen råbte »Nej !!« Det var ikke en opgave for en buddreng. Niels Erik slap.

En anden gang bad Niels Erik om lov til at besøge sin bedstefar, som lå for døden. Han var netop blevet kontaktet af sygehuset i Frederiksværk. Købmanden sagde nej, men fru Jensen sagde: »Selvfølgelig skal drengen det!« Niels Erik fik lov – men nåede desværre ikke frem tids nok.

Til gengæld fik han dagligt lov til at cykle de 500m hjem til sine forældre i frokostpauserne og få en velfortjent pause og et solidt måltid.

Møllers hemmelighed

Efter krigen røbede Niels Møller en hemmelighed, han havde båret på i flere år.

Han havde sørget for at nedgrave en hel del skydevåben under asfalten nær 'Hjemmebageriet'. De var beregnet til modstandsfolk i området, men kom aldrig i brug.

Så der ligger sandsynligvis stadigvæk et skjult våbenlager.

Niels Møller inspicerer varer. 1969. Foto: Privat

Afvikling og udvikling

Niels og Agnes datter Jette og hendes mand Vang havde hjulpet til på Købmandsgården siden begyndelsen af 1950'erne.

Så da tiden var inde for at takke af i 1970, var det naturligt for Niels og Agnes at overlade forretningen til 3. generation Møller.

De kommende fire år drev Jette og Vang forretningen videre, indtil de i 1974 flyttede til nye købmands-udfordringer i Helsinge og solgte hele herligheden til familien Bahr.

Deres storhedstid og udløbsdato som købmænd på Købmandsgården i Karsemose står som bekendt at læse i artiklens start.

Kilder

Artiklens forfattere retter hermed en stor tak til følgende personer, som har bidraget med mange værdifulde oplysninger og billedmateriale:

Købmand Knud Møller, hans hustru Hanne og deres to døtre Jette og Vibeke

Christel Vang Madsen. Datter af Jette og Vang Madsen. Barnebarn af købmand Niels og Agnes Møller. Oldebarn af den gamle J.A. og Karen Møller.

Karen Møller. Gift med 'gamle' J.A. og fru Karen Møllers yngste søn Poul.

Hanne Hansen. Startede i lære som 14–årig hos Niels og Agnes Møller fra 1953 – 1957.

Niels Erik Holm. Som 14-årig buddreng hos Niels Møller fra 1956 – 1958.

Åse Hansen. Ekspederede hos Niels og Agnes Møller i sommeren 1969.

Niels Vad. Postkortsamler. 'Postkortforum.dk'

Forfatterens gamle legekammerater 'på landet': Else Agger, Anders Holm, Christian Sievert, Peder Agger, Poul Agger.

Ellemosen, Holløse Bredning og Arresø

- landskaber og natur i stadig forandring

Af naturvejleder Niels Henriksen

Ellemosen set fra Tibirke Bakker. 2017. Foto: Privat

En dag i efteråret 2017 kørte jeg ad Ellemosevej mellem Ramløse og Tibirke Bakker. På venstre side af vejen ligger lavningen, hvori Ellemosen danner en lang spærring mellem de to områder, som går fra Arresø til Holløse Bredning.

Gennem mere end 40 år er jeg med jævne mellemrum kommet gennem området i og omkring Ellemosen. Så det er over tid blevet til mange besøg.

Ellemosen har i den tid ændret karakter fra at være relativ åben til nærmest at være skovklædt. Det er sket i takt med, at der ikke længere har været kreaturer på græs, samt at der ikke i den tid er høstet hø eller rør i nævneværdigt omfang.

At der stort set ikke var et træ eller busk i mosen lige efter 2. Verdenskrig, så jeg for en god del år siden på et maleri - vist nok fra 1946. Det siger noget om det markante skifte i udnyttelse, som foregik op gennem de sidste 50 år af det 20. århundrede.

Men det er ikke kun i den korte periode efter 2. Verdenskrig, at Ellemosen har undergået store forandringer, både som landskab og habitat for planter, dyr, fugle – og mennesker.

Forhistorien

Vi skal tilbage til afslutningen af den seneste istid, Weichsel-istiden, som endte ca. 11.600 før nu, for at danne os et billede af de fantastiske forandringer, som området, og dermed også Ellemosen, har undergået.

For omkring 11.600 år siden var Ellemosen og hele Arresø en del af en tundra, som dækkede det område, vi kender som Danmark.

I takt med at Danmark og resten af Skandinavien gik fra permafrost til en tilstand med højere temperaturer, kom også nye planter og dyr til Norden.

Og menneskene fulgte efter.

De første mennesker formodes at være vandret ind over Danmark på jagt, især efter rensdyr. Det skete sandsynligvis for omkring 14.800 år siden.

Vi kan ikke sige meget om denne indvandring, da der kun findes meget sparsomt materiale fra det, som vi kalder for Hamburgkulturen efter fund i Nordtyskland.

For ca.8.000 år siden har Arresø og Ellemosen henligget som et søområde med en vandstand 5 meter over den nuværende.

Det ændrede sig ganske dramatisk, da verdenshavet steg mange meter og oversvømmede betydelige dele af det, som vi i dag kender som Danmark.

Geodætisk kort fra 1996: Oversvømmelser af Ellemosen

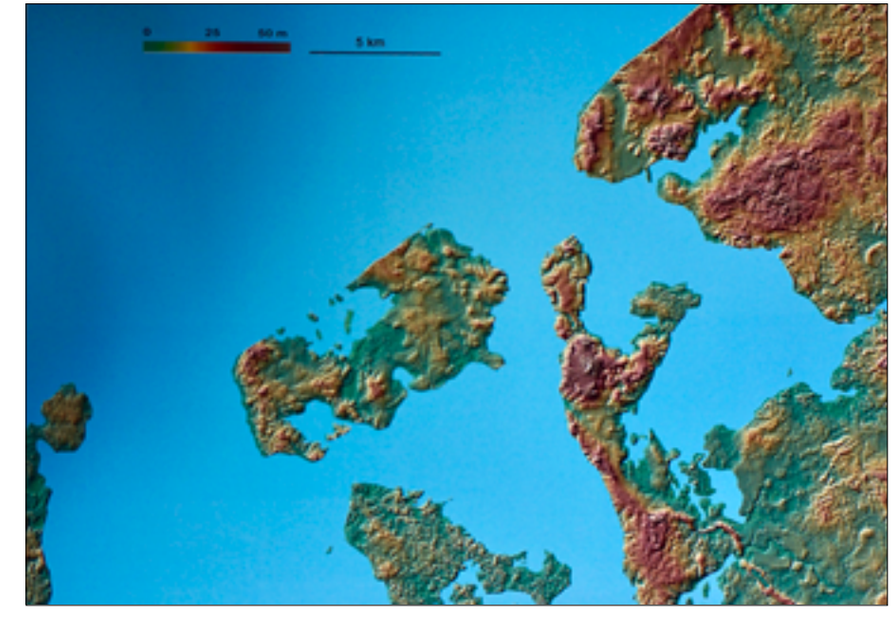

Arrefjord som en del af stenalderhavet for 6.500 år siden. Fra 'Tisvilde Hegn' I

Væltet træ med muslingskaller i rodnettet.
Foto: Privat

Det betød, at såvel Arresø som Ellemosen, over en relativ kort tid blev til en del af Kattegat, idet havstigningen har været på mange centimeter om året.

I dag kan vi med mellemrum se spor af livet i dette hav, når et af de store træer i mosen vælter, og roden trækker fossile muslingeskaller med op i dagens lys.

Selv om havets indtrængen i landet gav datidens mennesker problemer, gav det dem også adgang til store mængder af mad i forhold til deres relativt lave antal. På landsplan har der været tale om hundreder, måske højst et par tusinde mennesker i alt. Og nogle af disse jægere og samlere levede i området omkring 'Arrefjorden'.

Vi har klare spor af menneskelig aktivitet op gennem tiderne.

I muldvarpeskud på det, som for årtusinder siden var en holm, lige vest for Oldtidsvejen, finder vi flintafslag og indimellem pilespidser af flint.

Holmen har sandsynligvis været anvendt som lejrområde/boplads under perioder med fiskeri eller jagt.

Et lidt senere spor er fundet bestående af omkring 600 hasselstokke eller pæle, som er slået ned i den gamle fjordbund for ca. 4.800 år siden.

Oldtidsvejen ved Tibirke Kirke. 2017. Foto: Privat

De blev opdaget under tørvegravning i 1943, på samme sted som Oldtidsvejen. Denne er dog betydeligt yngre og anlagt for 'kun' 2.500 år siden under den tidsperiode, som vi benævner Før Romersk Jernalder.

En sandsynlig forklaring på de mange hasselpæle er, at der mellem pælene har ligget et flydende lag af grenbundter, som har gjort det muligt at gå nogenlunde tørskoet og nemt ud til lejrpladsen på holmen.

Lidt i stil med Vaserne mellem Farum og Holte, som netop er en vej af grene over et sumpet område.

Over tid hævede Nordsjælland sig, og der blev lukket af mod Kattegat.

Det salte vand blev igen erstattet med ferskvand.

Således blev Arresø og Ellemosen igen et søområde.

Også i nyere tid har store forandringer ramt både Arresø og Ellemosen.

Vandhul ved Bækkebrovej. Foto: Privat

Under sandflugten, som lagde landet øde mellem Halsnæs og Tisvildeleje for over 500 år siden, blæste store mængder af flyvesand ud i såvel Arresø som Ellemosen.

Et nyligt opgravet hul i 2017, tæt ved Bækkebrovej, viser med al tydelighed, at betydelige mængder sand er føget ud over mosen, og må have reduceret vandarealet betragteligt.

Grundvandet står meget højt, så der har helt sikket været mose på dette sted indtil for mellem 4- og 500 år siden.

Naturen er altså ikke på nogen måde statisk.

Naturgivne processer, kombineret med menneskelig aktivitet, påvirker og former uafladeligt.

Vi behøver bare at se på, hvor meget der er forandret inden for de seneste 200 år, hvor Ellemosen var et værdifuldt ressourceområde for de omgivende landbrug.

Det gælder både græsningsarealer, høslæt, tørvegravning, rørskæring, styning og stævning af pil og el.

Brugen af mosen frem til omkring 1960 gav anledning til en rig flora og fauna, som herefter forandrede sig i negativ retning, hovedsagelig på grund af stigende tilgroning.

På plantesiden betød manglen på høslæt og græsning et kraftigt fald i bl.a. orkideer som maj-gøgeurt og fliglæbe. Også dyre- og fuglelivet blev ramt. Men sådan er det. Naturen forandrer sig kontinuerligt.

Den sjældne maj-gøgeurt. 2017.
Foto: Privat

Endnu en faktor, som også er menneskeskabt, fik fra slutningen af 1960'erne massiv indflydelse på artsrigdommene i Ellemosen og Arresø.

I takt med de store omlægninger i landbrugets driftsmetoder, samt stærkt stigende mængder af spildevand fra huse og byer, gjorde op gennem 70'erne og 80'erne livet hårdt eller umuligt for rigtig mange arter.

Jeg har fra slutningen af 70'erne og frem mod i dag foretaget mange naturvandringer i og omkring Ellemosen. Det har været med meget forskelligt indhold, både natur- og kulturmæssigt på alle tider af året.

På den måde har jeg kunnet følge udviklingen ret nøje.

Ræv ved Arrsø. 2012. Foto: Palle Sørensen

Dyrelivet ved Arresø

Mødet med dyrelivet har somme tider givet nogle meget sjove oplevelser.

På en vintertur op langs Ramløse Å, hvor jeg havde nogle unge mennesker fra Verdensnaturfonden WWF med, skete der pludseligt noget.

Vi var omkring ti personer, som stod på den islagte å.

3-400 meter fra os dukkede en mørk plet op.

Vi stillede os tæt sammen, og stod musestille. Langsomt kom dyret tættere og tættere på. Det viste sig at være en hanræv, som var ude for at markere sit territorium. Han gik fra side til side og afsatte sine strint.

Da ræven var nået ind på knapt 10 meter af os, stoppede den tøvende op.

Den kunne se os, men havde ikke fået færten af os. Efter at have overvejet i et minut eller mere, besluttede den sig for at fortsætte sin afmærkningstur. Stadig noget tøvende passerede den os i 3 meters afstand. Den stirrede på os. Stod stille et øjeblik, for derefter af fortsætte sin patrulje langs åen.

Den fandt aldrig ud af, hvad den ubevægelige klump der på isen var.

Hjortevildt har der været meget af. Det er tit blevet til situationer, hvor vi er kommet helt tæt på dyrene.

På en tur, hvor jeg var alene, kom et rådyr ganske nær. Hvis man er helt stille, kan sådan et møde tage flere minutter.

Vi stod på hver vores side af åen. Den græssede, uden at opdage mig, Efter nogle minutter fortsatte den stille og roligt ind i mosen, og jeg genoptog mit egentlige forehavende.

Som nævnt, er det blevet til mange naturvandringer, og hvert forår har nattergaleturene selvfølgelig stået højt på listen. Det blev normalt til to eller tre ture ud i mosen efter solnedgang.

Med i købet var en enorm variation af andre fuglestemmer.

En af de sjældne var rørdrummen, som er beslægtet med hejren.

De første år sås rørdrummen ofte. Især kunne man ved Ramløse Å og i sivene langs Arresø høre dens paukelyd.

I 2010 frøs åen og søen til og lukkede vandet, så rørdrummen ikke kunne fiske. Den vinter kunne man finde udsultede og døde rørdrum langs åbredden.

Herefter forsvandt dens stemme fra rørskovene.

Dog er en enkelt blevet observeret i 2017.

Mange af nattens fuglestemmer er efterhånden forstummet.

Råbuk ved Arrsø. 2014. Foto: Palle Sørensen

Rørdrum ved Ramløse Å. 2016.
Foto: Mattias Møhl

Isfugl ved Arresø. 2012. Foto: Palle Sørensen

En af de sjældne oddere på sjælland.
Foto: Miljøstyrelsen

Ligeledes er antallet af svømme- og vadefuglene faldet betragteligt.

Til gengæld ses den særprægede og smukke isfugl stadig jævnligt på vandringer langs Ramløse Å.

På insektsiden forsvandt f.eks. sankthansormen, som ellers var talrig langs åen.

Forurening og tilgroning begyndte for alvor at sætte deres spor.

Et af de større dyr, som er forsvundet i de seneste 40 år er odderen.

Omkring 1980 var der kun ganske få tilbage i hele Nordsjælland.

Som dreng omkring 1960, fandt jeg ofte ekskrementer og delvist fortærede fisk fra odderen. Men siden da svandt bestanden ind med rivende hast.

Jeg er ikke siden midt 80'erne stødt på spor fra odderen i Ellemosen og langs Arresø.

Bævere

Et andet dyr, som forsvandt fra Ellemosen og Danmark for omkring 2500 år siden, er bæveren. Den blev formodentligt jagtet til udryddelse på grund af dens pels og kød.

Men vi har nu igen bæver.

Bævere ved Ramløse Å. 2010.
Foto: Mattias Møhl

Bævere ved Arrenæs i Arresø. 2015.
Foto: Fotograf ukendt

I 2009-2011 blev der i Nordsjælland udsat bævere, som blev indfanget i Tyskland.

Nogle blev udsat i Holløse Bredning, men forsvandt hurtigt ud i Arresø nær Arrenæs.

Selv om bæveren hører til gnaverne, skal fødegrundlaget være i orden.

Den lever fortrinsvis af græsser, urter og vandplanter, og fælder hele træer, hvor bark og kviste ædes.

Jeg formoder, at det fødemateriale, som Ellemosen bød på ved udsætningen, ikke har været tilstrækkeligt, eller måske ikke er faldet i bævernes smag.

De forlod i hvert fald hurtigt området.

Bæveren ville ellers have været et enormt plus for Ellemosen, da den har stor økologisk betydning.

Bæveren opstemmer vand ved at bygge dæmninger. Herved skaber den en slags oversvømmelse, hvor den kan bygge sit bo og komme uset til og fra under vandet.

Samtidig skaber den også nye levesteder for fugle, fisk og padder, hvorved vandkvaliteten forbedres i dens område.

Der er i 2017 set bæverunger andre steder i Nordsjælland. Det betyder, at en spredning fra deres nuværende positioner vil være mulig. Når søen i Holløse Bredning på et tidspunkt bliver gunstig nok hvad angår ro og føde, vil bæverne efter al sandsynlighed igen komme tilbage til Ellemosen for at blive der.

Holløse Bredning. 2017. Foto: Privat

Holløse Bredning

Et er imidlertid helt sikkert. Holløse Bredning blev genskabt som lavvandet vådområde i 1999.

Mange af de fuglearter, som forsvandt i løbet af 1900'årene, har nu fået et comeback. I dag vrimler det atter med gæs, ænder og skarv.

Vadefuglene er ved at indfinde sig igen, selv om det kniber med at få viberne tilbage.

Det har helt sikkert noget at gøre med driftsformerne i det moderne landbrug. Ikke bare omkring Ellemosen, men generelt i Danmark.

Jeg ser dog flere og flere viber i disse år, så vi kan håbe, at de vil indfinde sig i Nordsjælland igen.

Gæssene er mangfoldige, og det er fantastisk at se de store flokke, dels på vandet og i luften, men også på engarealerne, hvor der er masser af grønt græs.

Som det ses på billedet, kan vandkanten i perioder, hvor gæssene fælder, være snehvid af dun og fjer.

Holløse Bredning er på 83 hektar (1 hektar = 10.000 kvadratmeter), hvoraf ca. halvdelen er land og den anden halvdel vand.

Bredningens udlægning som vådområde har ikke bare til formål at sikre levesteder for planter, dyr og fugle. Området er samtidig en buffer, hvor næringsstoffer kan optages eller udfældes, og Arresø dermed kan blive renere.

Dun og fjer fra grågæs.
Foto: Privat

Grågæs på Holløse Bredning. Foto: Privat

Ligeledes er Solbjerg Engsø ved Kagerup, Strødam ved Hillerød og Alsønderup Enge nær Alsønderup, samt en kommende sø i St. Lyngby Mose mellem St. Lyngby og Ølsted med til at forbedre vandkvaliteten i Arresø fremadrettet.

I 2012 blev et gammelt pumpehus lavet om til et skjul, hvorfra der er god udsigt over Bredningen. Der er man så tæt på fuglene, at man næsten kan række ud og nå dem. Med en god kikkert, er det ingen sag at identificere de enkelte arter.

Både fiskeørn, rørhøg og havørn ses ofte over Ellemosen og Arresø, og det sætter gang i de mange fugle, som raster på vandet.

En rørhøg forsøger at fordrive en havørn ved Arresø. 2012.
Foto: Palle Sørensen

Det er meget tydeligt, at ørnene med deres tilstedeværelse skaber store frustrationer. Luften fyldes derfor med store fugleflokke, når ørnene svæver over området.

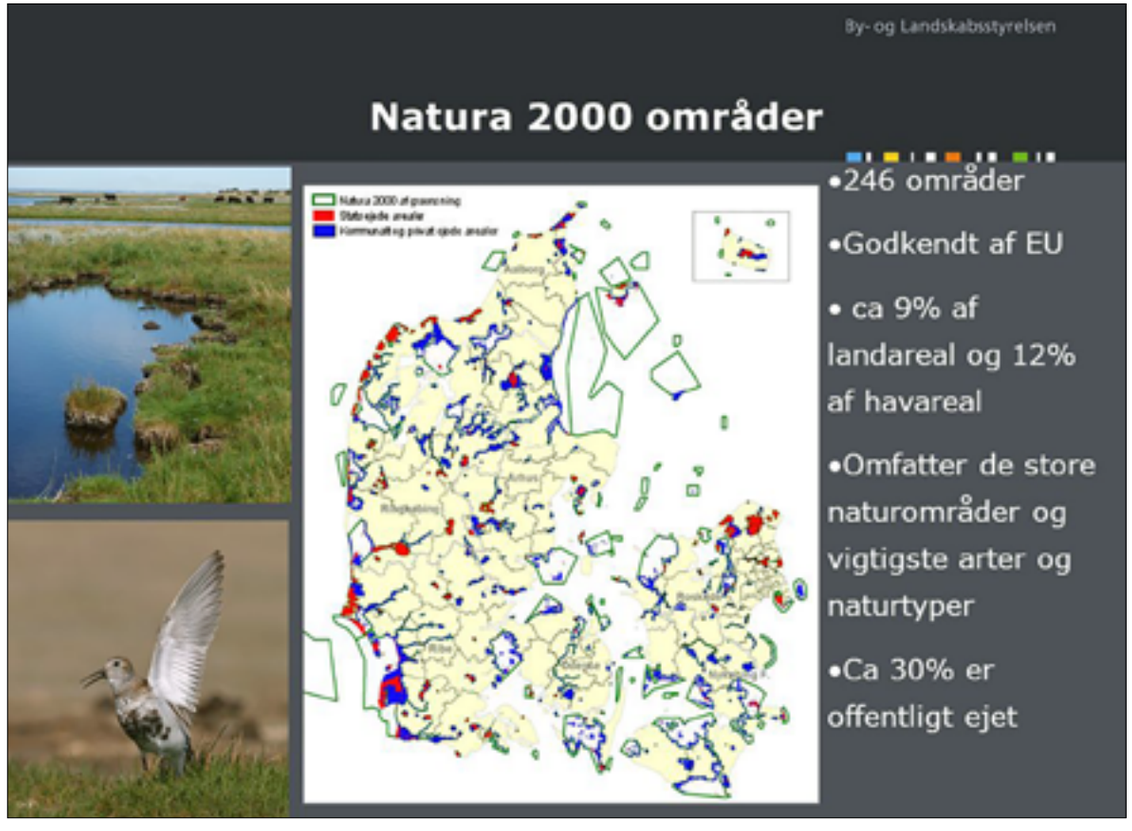

Natura 2000

Arternes forsvinden er dog ikke gået upåagtet hen. Både internationalt og i Danmark er der sat betydelige kræfter ind på at bevare og beskytte sårbare lokaliteter med deres planter og dyr.

Der er tale om et europæisk netværk af naturområder med særlig fokus på fugle- og habitatbeskyttelse.

Det gælder også for Ellemosen, som i dag er omfattet af en såkaldt Natura 2000-plan sammen med Arresø og Lille Lyngby mose.

I basisanalyserne for Natura 2000-området N134 findes der en detaljeret gennemgang af området. Se www.naturstyrelsen.dk.

By- og Landskabsstyrelsen udgav for nogle år siden nedenstående oversigtskort, som giver et billede af de områder, som er underlagt restriktioner i dag.

EU's Natura 2000-direktiver, som gælder fuglebeskyttelse samt habitat- eller levesteder, forpligter Danmark til at foretage de nødvendige foranstaltninger for at sikre eller genoprette en række sjældne, truede eller karakteristiske naturtyper og arter.

Natura 2000-planen er vedtaget i 2011 og er bindende for myndighederne. På Miljøministeriets og Naturstyrelsens hjemmesider kan der læses meget mere omkring indhold og forvaltning.

Netop nu er endnu et tiltag på trapperne. Den 1. januar 2018 er nationalpark Kongernes Nordsjælland en realitet.

Om det kommer til at få betydning for Ellemosen er i skrivende stund et godt spørgsmål.

Den del af Ellemosen, som udgøres af den nu oversvømmede Holløse Bredning bliver sandsynligvis en del af Kongernes Nordsjælland i 2018, netop fordi der er positive lodsejere, som har interesse i det.

Fremtiden

Selv om intentionerne med direktiver og planer er, at få mere biodiversitet i området, vil det kun ske langsomt.

Der vil nok gå en betydelig årrække, før vi vil se virkelige skridt hen imod en bedring.

Der findes en del særinteresser, som ikke gør det helt let.

Går vi tilbage til den tidligere udnyttelse af området finder vi en af forklaringerne.

Tre byer, Tibirke, Holløse og Ramløse, delte området i ejerlav. Den opdeling eksisterer i dag som private områder eller parceller, ejet af mange forskellige personer, som ikke nødvendigvis bor i området.

Kort over Nationalpark Nordsjælland 2017

Selv om man fra offentlig side ønsker at skabe eller genskabe biotoper med stor biodiversitet, kan det ikke let lade sig gøre, idet der er 'en skov' af private interesser, der skal tages hensyn til.

En høj grad af frivillighed er nødvendig, hvis det skal blive muligt og i sidste ende lykkes.

I min tid som repræsentant i Friluftrådet tilbage i 90'erne pegede jeg dengang på, at en af de komplekse problemstillinger var jagtinteresser.

Jeg antager, at jagtinteresser også i dag fylder langt mere i bevidstheden end naturgenopretning.

Der synes desværre ikke at være interesse for at gøre Ellemosen til en del af den kommende nationalpark Kongernes Nordsjælland, selv om det efter min mening ville være det mest optimale.

Set gennem naturens briller burde man sætte de nødvendige plejetiltag i værk.

Jeg kan fremadrettet have det håb, at alle de gode kræfter, som er i befolkningen i dag, når det gælder et rent miljø og biologisk vægtning, på sigt vil medvirke til, at Ellemosen sammen med Arresø, bliver til en ægte perle i naturmæssig forstand.

Kilder

Miljøministeriet / Naturstyrelsen

EU-direktiver på natur- og miljøområdet: http://europa.eu/european-union/topics/environment_da

Natura 2000 (Naturstyrelsen) http://mst.dk/natur-vand/natur/natura-2000

Pernille Foss: '1001 fortællinger om Danmark'. www.kulturarv.dk/1001fortaelinger/da_DK/tibirke

Samtaler med lodsejer Søren Grene, skovfoged Niels Worm og Mattias Møhl

'Tisvilde Hegn I' af Flemming Rune

Tak til fotograf Palle Sørensen for venligt udlån af billeder

Sådan begyndte det…

…om Tisvilde Tennis, Sct. Helenecentret, Tisvildeleje går i fisk og Loppemarkedet

Af Chr. Friis

Tisvildeleje og Tisvilde er i disse år så populær som aldrig før. Meget ofte dukker der reportager og billeder op, der har området som udgangspunkt. Det er vi - mange af os i det mindste – glade for og stolte af. Det er ikke kun de lokale helårsbeboere og sommerhusejerne, der fornemmer, at der ikke alene er en usædvanlig dejlig og varieret natur i Tisvilde, men også en speciel atmosfære af kreativitet og aktivitet, der gennemsyrer stedet. Måske skyldes det, at der de sidste 150 år har været et stort antal af kunstnere, der har inspireret alle. Der skulle meget gerne være et højt niveau både i form og indhold, når nye aktiviteter skulle søsættes.

Fra 1950 til 1985

Udviklingen af aktiviteter er ofte kommet i spring. Går vi tilbage til 1950´erne kom der takket være en dynamisk og initiativrig kommune-sekretær, Lund Aagaard, en gennemgribende indsats med henblik på at fremme turismen i området.

Den store, asfalterede p-plads nederst i Tisvildeleje blev anlagt og den meget snævre nederste del af Hovedgaden blev udvidet bl.a. ved at rive flere huse ned. Andre steder blev dejlige naturområder fredet, så de kunne være tilgængelige for alle. Det gjaldt f.eks. Hyrdebakken i Tisvildeleje, hvor ingeniør Jørgen Saxild skænkede de to øverste og bedste grunde til Vejby-Tibirke kommune, der efterfølgende sørgede for, at disse grunde blev fredet. Det samme skete med den såkaldte A. P. Møllergrund i Holløselund og med det meget store område med navnet

Den store p-plads og campingpladsen i Tisvildeleje. 1959. Foto: Gammelt postkort

Et udsnit af Heatherhill. 2017. Foto: Chr. Friis

Heatherhill, der også blev fredet til glæde for tusindvis af mennesker år efter år.

Fra midten af 1950´erne og frem til midten af 1970´erne blev der bygget kolossalt mange sommerhuse i hele Vejby-Tibirkeområdet. Den ene gård efter den anden blev udstykket til sommerhusgrunde, og det til stor glæde for tusindvis af byboere, der valfartede op til kysten for at nyde naturen. Det gik den modsatte vej med de mange hoteller og pensionater, der lukkede og snart blev udstykket til ejerlejligheder. De kulturelle og sportslige aktiviteter var noget mere begrænsede end i dag. For lokalbeboerne var Tisvildeleje Gymnastikforening (TGF) den centrale forening, hvor man kunne spille fodbold, håndbold, badminton og en del mere, og hvor også vintergymnastikken var vigtig for mange uanset alder og køn. Idrætshuset fungerede som Tisvildes forsamlingshus…på nogle områder var det Tisvilde Kro, der var samlingsstedet.

Luftfoto af Helenecentret og de mange tennisbaner. Foto: Helenecentrets jubilæumsskrift

Ideer og ildsjæle omkring 1985 - 1992

I løbet af 1980´erne var der en række lokale folk i Tisvilde, der sammen påtog sig at oprette noget, der bevirkede, at Tisvilde blev et langt mere dynamisk og spændende sted at bo i eller at besøge. Da mange af disse initiativtagere nu har rundet eller snart runder 80 år, så må det nu være på høje tide at beskrive, hvad de gjorde for området.

Formand for Tisvilde Tennis. Inge Læbo, tager første spadestik til 'Grædemuren'. 1988. Foto: Chr. Friis

Sankt Helenecentret og Tisvilde Tennis

I midten af 1980'erne fremkom Erik Nørgaard, Tisvilde, med forslag om, at gården Vieholmgaard i Tisvildeleje skulle omdannes til et besøgs- og udflugtssted, der snart fik navnet Sankt Helene Centret. Efter 5–6 års ihærdigt arbejde lykkedes det at få skabt det store center, der åbnede i 1991. På samme tid var Chr. Friis og Inge Læbo dybt involveret i opstarten og dannelsen af Tisvilde Tennisafdeling. I begyndelsen var ønsket blot én ny bane, men det viste sig, at der skulle anlægges mange flere baner, hvis behovet skulle dækkes.

Tisvilde Lokalråd og TisvildeNyt

Johannes Jørgensen (Johs) blev formand for det nye Tisvilde Lokalråd, og Johs. tog initiativ til at indkalde alle foreninger i Tisvilde til et

Bestyrelsen for 'TisvildeNyt' i 2016. Foto: Elisabeth Porse

brainstorming-møde i 1989. Her blev alle mulige og umulige tanker og ideer nedskrevet i en såkaldt 'hvidbog'. Mange af Hvidbogens ideer blev senere realiseret. Som et internt kommunikationsredskab oprettede Johs tidsskriftet 'TisvildeNyt', der udkom 6 gange om året med vigtige informationer om, hvad der skete i området.

Tisvilde Bio & Tisvilde Bistro

Erhvervelsen af Tisvilde Bio og Tisvilde Bistro var en overordentlig vigtig begivenhed for Tisvilde. Birte Forsell har i Årbog 2004 og Årbog 2005 beskrevet biografens historie og hele forløbet omkring 1990, hvor 7 familier besluttede, at de ville købe Tisvilde Bio & Bistro. Der er utro-

Stemningsbillede fra 'Tisvildeleje går i fisk'. Foto: Rasmus Pape

lig mange mennesker, der har stået bag bevarelsen af dette meget markante samlings- og kultursted… og der er fortsat en meget stor frivillig indsats af mange mennesker. Tisvilde Bio er et lærestykke i, hvordan de små samfund kan overleve kulturel og socialt.

Loppemarkedet på Birkepladsen

I begyndelsen af 1990'erne begyndte nogle mennesker at opstille borde og stole på de få p-pladser overfor købmanden i Tisvildeleje. Der blev stor ballade, og lokalrådsformand Johannes Jørgensen og turistforeningens formand, Chr. Friis, fandt ud af, at det grønne område overfor Tisvildeleje Station – i dag kaldet Birkepladsen – ville være et anvendeligt sted at afholde loppemarkeder. I starten delte Turistforeningen og Tisvilde Lokalråd loppemarkedets opgaver og indtægter imellem sig, men

Kaffe- og kageboden på loppemarkedet på Birkepladsen. Tisvildeleje. Foto: Susanne Borup

på et tidspunkt overlod turistforeningen både opgaverne og den betydelige indtægt til lokalrådet. Loppemarkedet er Tisvildes bedste mødested hver lørdag i den lyse tid.

Tisvildeleje går i fisk

I den anden ende af Tisvildeleje – nede ved Molen – opstod der også en ny aktivitet i begyndelsen af 1990'erne. Aktiviteten har et navn, der i begyndelsen havde en lidt blandet klang, 'Tisvildeleje går i fisk'. Både navnet og ideen til denne populære og meget lokale aktivitet kom Ole Bredahl, Holløsegården, med, da han deltog i det møde, som Tisvilde-Helsinge Turistforening havde indkaldt alle fiskeriinteresserede til på Helenecentret. På det tidspunkt var der stor interesse for at lokke mange tyske lystfiskere op til vores kyster i Danmark, så de f.eks. kunne fange nogle store havørreder… og lægge godt med penge på overnatningssteder og restauranter. På mødet foreslog Ole Bredahl navnet 'Tisvildeleje går i fisk' og ridsede derefter en lang række ting op, som man kunne vise og gøre nede ved molen. Turistforeningen greb muligheden og foreningens næstformand, Henning Walmar, der dengang også var formand for Tisvilde Bådelaug, begyndte sammen med sin hustru Inge Walmar at aftale og organisere den festivitas, som i dag er en uundværlig del af Tisvildelejes dna.

Om Sankt Helenecentret

– et ferie- og udflugtscenter

Af Chr. Friis

Luftfoto af Vieholmgaard ca. 1930

Den forfaldne Vieholmgaard. 1988

Grisestalden i 1988.
Nu omdannet til Pejsestuen i 2017

Vieholmgaard var en af de sidste gårde i nærheden af Tisvildeleje og Tisvilde, der endnu ikke var udstykket til sommerhusgrunde i begyndelsen af 1980'erne. Det var ellers en lækkerbisken for folk, der var vant til at udstykke sommerhusgrunde. Thorkil Kristensen fra Ålborg havde da også fået opkøbt gården og dens ca. 22 tdr. jordareal. Det hele lå tæt på kysten og tæt på det charmerende fiskerleje, Tisvildeleje. Det ville være nemt at få solgt alle grundene med eller uden hus på. En sikker økonomisk gevinst. Men området var i lokalplanen udlagt som et område til 'særlige fritidsmål af delvis regional og delvis lokal karakter', så arealet kunne ikke udstykkes til sommerhusgrunde lige her og nu.

Erik Nørgaard og Sankt Helenecentrets opstart

Erik Nørgaard fra Tisvilde havde andre tanker og visioner omkring Vieholmgaard. I 1985 traf Erik og hans kone, Ingrid, to schweiziske piger, der var på cykeltur i Nordsjælland og nu var havnet i Tisvilde. De havde bestemt regnet med, at der var et vandrehjem i feriebyen Tisvildeleje, men det var der ikke mere, idet det gamle vandrehjem på hjørnet af Kunertsvej og Sankt Helenevej for længst var lukket. Pigerne var kommet i en uheldig situation, idet alle de billige overnatningssteder var udsolgt i Tisvildeleje... og pigerne havde slet ikke råd til at bo på hoteller eller pensionater. Resultatet blev, at de to schweiziske piger fik lov til at overnatte hos Ingrid og Erik Nørgaard på Bomskolevej i Tisvilde By. Her befandt de sig så godt, at de blev der flere nætter. Erik havde oplevet, at der burde være rimelig billige overnatningsmuligheder i Tisvilde f.eks. burde der være et vandrehjem. Et par år efter denne episode kom Erik Nørgaard ind i Helsinge Byråd, hvor han repræsenterede socialdemokratiet. Han begyndte at undersøge, om der ikke var mulighed for at etablere et vandrehjem på Vieholmgaard. Dansk Vandrelaug og Danske Vandrehjem blev kontaktet, og de viste begge meget stor interesse for opstarten af et nyt vandrehjem i Tisvilde. De foreslog, at Erik også rettede henvendelse til Kommunernes Landsforening samt en del andre kommuner, der allerede havde gennemført projekter, der kunne blive forbilleder for det kommende projekt i Tisvilde. Tiden var nu kommet til at involvere de andre partier i Helsinge Byråd om de store planer, der nu lå i støbeskeen. Det var jo først og fremmest partiet Venstre, der med borgmester Thor Pedersen i spidsen – senere afløst af borgmester Claus Lange - sad på magten, men også De Konservative med den stærke viceborgmester Jahn Frilund Jacobsen skulle meget gerne bakke op om planerne. Både Venstre og De Konservative var positive overfor Erik Nørgaards store planer, der jo bl.a. ville betyde rigtig meget for turismen i Helsinge kommune. Men ingen af partier ønskede, at Helsinge Kommune skulle involvere sig økonomisk i projektet.

Det vigtige møde i 1986

Den 22. december 1986 blev der afholdt et meget vigtigt møde. Efter en lang række sonderinger rundt omkring kunne man nu tage fat på det seriøse og målrettede planlægningsarbejde. Deltagerne i mødet var på det tidspunkt domineret af socialdemokrater i Helsinge kommune: Erik Nørgaard, Jette Foss og Leif Dræbye var alle tre socialdemokratiske byrådsmedlemmer i Helsinge Byråd. Også formanden for socialdemokratiet i Helsinge, Chr. Friis, deltog sammen med flere andre partimed-

Hytter til lejrskoleophold

lemmer. Desuden deltog arkitekt Karl Henning Sørensen, amtsskoledirektør Finn Lindhard og sparekassedirektør Knud Jacobsen, SDS i Helsinge i mødet. Den oprindelige tanke med at få skabt et nyt vandrehjem var stadigvæk en vigtig del af planerne, men undervejs var der nu kommet flere nye ideer til. I de år var man for alvor begyndt at blive engageret i genopretning af naturen, i økologi og bæredygtighed, og selvfølgelig skulle der være en naturskole på Sankt Helenecentret. Det var nu blevet navnet på det nye projekt. Udover Vandrehjem og Naturskole, burde der også bygges ferieboliger, mindre hytter til lejrskoleophold, en naturteltplads og muligheder for afholdelse af konferencer og kurser til centret. Arkitekt Karl Henning Sørensen fra Ørby engagerede sig i projektet og udarbejdede et stort og omfattende projektforslag, der på næsten alle områder blev identisk med det, der efterhånden blev realiseret. De mange gode ideer betød, at Vieholmgaards 20 tdr. land efterhånden var for lille et areal til at kunne rumme det hele. Op ad Vieholmgaards jorde havde institutionen Godhavn et jordstykke på 6,5 tdr. land. Bestyrelsen i den selvejende institution Sankt Helenecentret påpegede overfor de involverede myndigheder, at det ville være hensigtsmæssigt at tilkøbe arealet. Godhavns bestyrelse tiltrådte forslaget, og Skov- og Naturstyrelsen købte arealet for 2,2 mill. kr, der efterfølgende blev udlejet til Helenecentret.

Lokalplan og nabohøring

Men der var endnu en lang og kantet vej tilbage, før Sankt Helenecentret ville blive opført. Der skulle vedtages en lokalplan i Helsinge Byråd, og beboerne i de omkringliggende sommerhusområder skulle høres, om de havde indvendinger overfor det kommende anlæg og dets anvendelse. Blandt nogle af sommerhusbeboerne rejste der sig protester imod, at 'horder af folk ville strømme til centret og forårsage en masse larm og ballade'. Der blev indkaldt til stormøder i grundejerforeningerne og i Tisvilde Turistforening. Der var en voldsom tilstrømning og en voldsom diskussion på alle møderne. En af modstanderne var den kendte advokat og 'grå eminence' i Det konservative Folkeparti, Kristian Mogensen, der havde sommerhus 700-800 meter fra centret. Han havde lange og kraftige indlæg og blev bakket op af adskillige andre ejere af sommerhuse rundt om Sankt Helenecentrets jorde. Det hele endte dog heldigvis med, at lokalplanerne blev vedtaget af alle partier i Helsinge Byråd. Helsinge kommune afholdt sig dog fortsat fra at støtte etableringen af centret med økonomisk bistand.

Fra starten havde gruppen bag Sankt Helenecentret ingen penge. Det var socialdemokratiet i Helsinge, der financierede brevpapir, porto, annoncepenge m.m. For partiet var baggrunden for denne økonomiske støtte, at Helenecentret forhåbentlig kunne blive en slags 'højborg' eller hjemsted for partiet. Det viste sig dog hurtigt, at der skulle lægges vægt på meget store og kommercielle enheder, hvis centret overhovedet skulle kunne klare sig selv. Centret skulle være en selvejende institution, der selv måtte skaffe midler til driften. Hverken kommunen, amtet eller andre organisationer ville yde støtte til den kommende drift af centret.

Finacieringen af Helenecentret

Erik Nørgaard troede hele tiden på, at det nok skulle lykkes at få gennemført projektet. Mange forskellige arbejdsgrupper med forskellige mål blev oprettet bl. a. en støtteforening, der skulle arbejde for, at mange mennesker bakkede op om arbejdet. Der skulle være en bred offentlig

støtte, hvis de forskelige fonde skulle tro på, at det hele var levedygtigt og holdbart på lang sigt.

En meget vigtig rolle spillede arkitekt Karl Henning Sørensen fortsat i forbindelse med etableringen af Sankt Helenecentret. Hans firma udarbejdede de omfattende tegninger, der skulle anvendes ved ansøgningerne om fondsmidler. Det var afgørende for planernes gennemførelse at have noget konkret at vise frem, når der skulle opnås støtte. Ud af de mange møder, der fandt sted, var der et som var specielt. Det var mødet hos på boligminister Thor Pedersens kontor, hvor flere af initiativtagerne fra Tisvilde kom ind for at orientere boligministeren om de mange planer og ideer, der nu forelå omkring det kommende center. Thor Pedersen havde været Helsinge kommunes første borgmester og boede selv i Ramløse. Det viste sig, at han var særdeles godt informeret om det meste af projektet. Han var ubetinget positiv overfor alle dele af vores initiativ og lovede at bakke det op alle de steder, hvor han havde mulighed for det.

Det første større beløb kom fra Tipsmidlerne. Det var på ikke mindre end 400.000 kr. Det var af flere grunde et vigtigt tidspunkt, at denne pæne portion penge stod til rådighed for projektet. For det første ville det betyde, at også andre fonde og banker ville tro på, at det var et projekt, som også andre end initiativtagerne troede på. For det andet betød det, at der nu kunne tegnes kontrakt med et firma, der var vant til at forhandle og lede lignende projekter igennem. Hverken Erik Nørgaard eller vi andre havde tid, tilstrækkelig viden eller gode forbindelser nok til at kunne gennemføre et så stort og krævende projekt. Også Skov- og Naturstyrelsen bakkede imponerende godt op om etableringen af centret, idet styrelsen bekostede ikke mindre end 800.000 kr, så der kunne lægges nyt stråtag på centret, der efterhånden var kommet til at se meget slidt ud. Københavns kommune havde fået et større beløb fra EU til projekter, der kunne fremme beskæftigelsen for de helt unge. De penge blev brugt til at fremstille de 28 hytter, der blev opstillet i fire halvcirkler på centrets jord. Hytterne er gennem årene i særlig grad anvendt af folkeskolerne til lejrskoleophold udenfor turistsæsonen.

Det var et forholdsvis lokalt rådgivningsfirma, der blev ansat til at bære projektet igennem. Bjørn Christensen fra Helsingørfirmaet 'Konsulentkompagniet' stod for forhandlingerne og aftalerne med de mange parter, der var indblandet. Kort tid efter hans ansættelse kom den store befrielse for Erik Nørgaard og for os andre, da der kom en meget stor bevilling til projektet. Oplysningen om vendepunktet for projektets fuldførelse oplevede jeg på denne måde: En aften kom Erik Nørgaard stille listende op til Bagerstræde 2 i Tisvildeleje, hvor Inge Læbo og jeg boede på det tidspunkt. Det lyste ud af Erik, at han havde noget vigtigt og noget godt at fortælle os. Det drejede sig selvfølgelig om Sankt Helenecentret… for det gjorde det næsten hele tiden for Erik i den periode. Samme dag havde Erik modtaget et brev fra Arbejdsmarkedets Feriefond, og i brevet stod der ganske kort, at Feriefonden havde besluttet at bevilge ikke mindre end 34,8 mill. kr. til opførelsen af Sankt Helenecentret i Tisvilde.

En champagneflaske blev åbnet, for nu var det en åbenlys kendsgerning, at Helenecentret under alle omstændigheder ville kunne realiseres. Senere godkendte Kreditforeningen Danmark, at centret kunne få et kreditforeningslån på 9,8 mill. kr. og en lokal bank gjorde det muligt at låne 4,9 mill kr. Det blev centrets selvfinanciering. Arbejdsmarkedets Feriefond har senere bidraget med endnu mere, så det totale beløb fra fonden er nået op på 62 mill. Alt i alt er der fra forskellige sider støttet med ca. 70 mill. Hverken Frederiksborg Amt eller Helsinge kommune havde bidraget med økonomisk støtte til projektet. Det var ellers det normale rundt om i Danmark, når større turistprojekter blev etableret.

Det første spadestik – og indvielsen af Centret.

I foråret 1990 kunne de første spadestik tages af Erik Nørgaard m. fl. Det var en dejlig dag d. 9. maj 1990, og det var ubetinget en stor dag for Erik Nørgaard og for os andre, der havde været med til at arbejde i stort og småt for at få realiseret drømmen om det store udflugts- og besøgscenter i Tisvilde. Det var også en meget stor dag for turismen i denne yderste del af Nordsjælland, idet centret fremover forøgede overnatningstallet og turismeindtægten i betydelig grad.

Det første spadestik tages af Erik Nørgaard

Ferie-& udflugtscentret
SANKT HELENE
Bygmarken 30 - 3220 Tisvildeleje

Ferie og udflugtcentret Sankt Helene, Tisvildeleje, inviterer samarbejdspartnere og forretningsforbindelser samt venner og naboer, til

reception

for centrets nytiltrådte direktør Stanna Lund Øland samt centrets ligeledes ny tiltrådte inspektør Karsten Øland.

Fredag d. 17 maj 1991 kl. 14-17
på centret Bygmarken 30 tisvildeleje

Alle skal være velkommen.

Venligst bestyrelsen

Annonce for receptionen d. 17. maj 1991

Karsten Øland lander ved centret

Stanna Øland og flaget hun havde med ved landingen

Et år senere d. 17. maj 1991 blev dagen, hvor Sankt Helenecentret havde den store åbnings- og indvielsesdag. Der blev virkelig arbejdet intenst med alle forberedelser op til åbningsdagen, og heldigvis blev det på alle måder en meget festlig og dejlig dag. Størst indtryk gjorde det vist for alle, da vi på et tidspunkt fik at vide, at vi skulle samles foran indgangen til centret og så kigge op mod himlen. Vi fik så øje på en lille flyvemaskine, der svævede op over os. To gange var der noget, der sprang ud fra flyvemaskinen. Det noget foldede sig ud som en faldskærm, der langsomt dalede ned og landede lige foran os. Det var centrets første direktør, Stanna Lund Øland, der ankom så modigt og så flot. Lige efter dalede Stannas mand og centrets kommende inspektør, Karsten Øland, også ned fra himlen. Fra starten viste Stanna og Karsten, at de havde mod og mandshjerte til at kaste sig ud i nye og spændende opgaver. Sammen dannede de så en stærke ledelsesduo, der igennem 25 år fik Helenecen-

Fhv. borgmester i Helsinge og daværende boligminister, Thor Petersen, ønsker Stanne og Karsten velkommen

Bestyrelsesmedlemmerne af Turistforeningen, Gitte Romme og Inge Læbo

Formanden for Turistforeningen, Chr. Friis, holder styr på 'tropperne'

tret til at fremstå som den store turistbastion i Tisvilde og i Nordsjælland. Udover at være direktør på Helenecentret var Stanna Øland igennem en årrække også formand for Tisvilde-Helsinge Turistforening og senere meget engageret i turistorganisationen Visit Nordsjælland. På hjemmebanen i centret sørgede Karsten Øland hele tiden for at alt fungerede. Stanna kom snart ind i Tisvilde-Helsinge Turistforening, der igennem 1990'erne havde en fin vækstperiode med masser af gode initiativer. Se bl.a. disse fotos fra byfestoptog i Helsinge, hvor turistforeningen deltog med fuld musik. I dag er både Stanna og Karsten blevet pensionister, der selv kan nyde det Tisvildeleje, som de har fået så mange andre til at synes om. Den nye direktør er Gitte Buchberg, der sammen med sin mand, Brian Bak, fremover får Helenecentret til fortsat at være Tisvildes største og vigtigste turistkort.

Kilder

Samtale med Erik Nørgaard - samt lån af hans mange mapper om Helenecentret.

Egne erfaringer og papirer fra centrets tilblivelse (Chr. Friis)

Sankt Helenecentrets Jubilæumsskrift 1991 – 2016 – en solskinshistorie gennem 25 år.

Tisvilde Tennis

Af Chr. Friis

Private tennisbaner på Tennisvej, Tisvildeleje. Foto: Chr. Friis

Den gamle tennisbane

I 1960'erne kom der mange nye sommerhusejere til Tisvildeområdet, idet den ene gård efter den anden blev udstykket til sommerhusgrunde. Sammen med disse mange nye sommerhusejere – dengang ofte kaldet 'landliggere' eller 'københavnere' – fremkom i stigende grad et ønske om at få mulighed for at spille tennis her i Tisvilde, når man boede 'på landet'. Der var ganske vist tennisbaner på Tennisvej i Tisvildeleje, men de var privatejede, så det var kun et begrænset antal, der havde mulighed for at spille der. Turistforeningen for Tisvilde og Omegn sendte i foråret 1966 en forespørgsel til bestyrelsen i Tisvildeleje Gymnastikforening (TGF), om foreningen ville samarbejde om placering af en tennisbane i et hjørne af idrætspladsen tæt ved Tisvilde Skole. Turistforeningen ville ansøge den idrætslige, kommunale fællesorganisation om et tilskud til etablering af tennisbanen i lighed med det tilskud, som Helsinge Idrætsforening havde fået til anlæg af en bane i Helsinge.

Et år senere - i marts 1967 - blev der bevilget 20.000 kr til Vejby-Tibirke kommune og til Turistforeningen, så der kunne anlægges en tennisbane, hvor der hidtil havde været en udendørs håndboldbane. Først i foråret 1968 begyndte man at anlægge tennisbanen. Den ville blive dyrere end budgetteret, så Idrætsunionen måtte skyde endnu flere penge i projektet. Gennem udlejning af tennisbanerne via Turistforeningen kunne pengene gradvis betales tilbage til Idrætsuninonen. I løbet af sommeren 1968 blev tennisbanen klar til udlejning. Bestyrelsen i TGF skulle på skift passe og pleje banen, men snart fik min far, ostehandler Valdemar Friis Jensen, overdraget jobbet. Bestyrelsen var meget hurtigt blev træt af det arbejde. Min far passede banen i adskillige år.

Gl. tennisbane ved Idrætshuset, Tisvilde Bygade. Foto: Chr. Friis

Tisvilde Tennisklub stiftes i 1985

I de næste 17 år bookede ivrige tennisspillere sig ind på tennisbanen på Tisvilde Turistforenings kontor i Tisvildeleje. Der var både helårsbeboere, sommerhusejere og turister, der gerne ville spille, så der kunne i højsæsonen være ivrig kamp både på selve banen – men også om banen. Både Turistforeningen og TGF tjente hver især et pænt beløb ved udlejningen.

Men i 1985 tog tre lokale tennisspillere initiativ til indkaldelse til et møde, hvor alle interesserede tennisspillere i Tisvilde og omegn skulle

tage stilling til, om der skulle etableres en tennisafdeling i Tisvildeleje Gymnastikforening. De tre initiativtagere var Poul Jespersen, Detlef Wagener og Chr. Friis – alle fastboende i Tisvilde. Mødet afholdtes i det gamIe idrætshus på Tisvilde Bygade, og de ca. 20 fremmødte var helt enige om, at der skulle dannes en tennisafdeling så hurtigt som muligt. Snart var tennisafdelingen dannet med Michael Pedersen, Kunertsvej, som den første formand. Han blev dog kort tid efter afløst som formand af Inge Læbo, der havde sin mand, Chr. Friis, med på sidelinjen som næstformand. Tennisafdelingen voksede og voksede i de næste fem år. Allerede i august 1986 kunne TGF´s kasserer, Jørgen Larsen, på et bestyrelsesmøde oplyse, at 60 seniorer og 25 børn havde betalt kontingent… og der var endda fortsat et begrænset antal timer på banen til tennisafdelingen, idet Turistforeningen fortsat havde råderum over ret mange timer til udlejning af banen.

Tisvilde Tennis har vokseværk

Behovet for en ny bane blev tydelige og tydeligere. Der var allerede en lang venteliste i tennisafdelingen. Bestyrelsen i TGF havde nu opda-

Grædemuren anlægges. Foto: Inge Læbo

Grædemuren anlægges. Foto: Chr. Friis

get, at tennisafdelingen var en god økonomisk gevinst for hele klubben, så den noget skeptiske indstilling til tennisafdelingen, der havde været i starten, var nu forandret til en meget mere positiv. Men en ny tennisbane ville koste mindst 100.000 kr, og TGF kunne ikke forvente penge fra Idrætsunionen de næste 3 – 4 år.

I forsommeren 1987 var medlemstallet oppe på 82 medlemmer, og de skulle deles om en enkelt bane. Tennisafdelingen arbejdede ihærdigt for at få nogle sponsorer til den nye tennisbane, der skulle ligge på tværs af den gamle tennisbane. Firmaet 'Stil i Stål' (SIS), Helsinge, sponsorede en vældig portion cement, som murermester Jørgen Damgaard, Tisvilde, fik placeret ned i en dyb rende, som et par bestyrelsesmedlemmer havde fået gravet. Der blev skabt en stor, flot slagmur, som de kommende tennisstjerner kunne øve forhånds- og baghåndsslagene på. Muren blev noget senere døbt 'grædemuren', idet det snart viste sig, at der aldrig blev placeret en ny tennisbane ved siden af muren.

Nye tennisbaner ved Idrætshuset, Godhavnsvej.

Tennisafdelingen skulle ikke have een ny bane – nej, nu var der behov for to nye baner. Og det endda et andet sted. I juni 1988 var der 104 medlemmer – 70 voksne og 34 juniorer. Tennisafdelingen indså nu, at der skulle anlægges to nye baner, og de skulle placeres ude ved Idrætshuset på Godhavnsvej. Hvis tennisinteressen fortsatte på samme høje niveau, så skulle der være mulighed for yderligere anlæg af endnu flere tennisbaner i fremtiden.

TGF kunne først forvente at få ca. 220.000 kr fra Idrætsunionen i 1992. Så længe burde man ikke vente på at få den nye – eller de nye baner. På bestyrelsesmødet d. 12. august 1988 foreslog TGF's formand, Børge Jensen, at TGF selv optog et lån på ca. 190.000 kr i en lokal bank, og at bestyrelsen selv skulle stå som garant for lånet. Tennisafdelingen kunne få to nye baner ved denne låntagning, og de to nye baner skulle placeres ved Godhavn. Et meget modigt og imponerende forslag, som blev besluttet af bestyrelsen. I foråret 1989 kunne man på et bestyrelsesmøde i TGF konstatere, at to nye baner nu var anlagt af en

De nye tennisbaner anlægges ved idrætshuset, Godhavnsvej. Foto: Chr. Friis

Grill-aften ved Tisvilde Tennis

Tennis for juniorer

Den årlige standerhejsning

mand fra Tølløse. Regningen for de to baner lød på 219.000 kr. Den 15. april kl. 9.00 startede tennissæsonen med indvielse af de nye baner med diverse taler, mens medlemmerne kunne nyde kaffen og morgenbrødet. Efterfølgende spillede kommunaldirektør Per Knudsen og Chr. Friis den første kamp på bane 1. I september 1989 var man nået op på 256 medlemmer, og der var endda 30 på ventelisten. Allerede på det tidspunkt blev der arbejdet på, at der skulle etableres to baner mere ved siden af de nyindviede baner. Formanden Inge Læbo og næstformanden Chr. Friis trak sig begge fra deres poster i forsommeren 1990 efter fem års arbejde for at få Tisvilde Tennis i gang. De afløstes af Finn Suenson som formand og Allan Børjesen som næstformand.

Allerede i 1991 blev de næste to baner indviet, og samme år inviterede bestyrelsen alle medlemmerne til de grillaftener, der lige siden har været et meget vigtigt element i bestræbelserne på at få medlemmerne 'kittet' sammen. Medlemstallet steg fortsat så meget, så der i 1992 var 240 seniorspillere og 94 juniorspillere - nu 334 tennisspillere.

Også i dag - i 2018 - er Tisvilde Tennis en yderst levende og god tennisafdeling med mange aktive seniorer og juniorer. Medlemstallet er nået op på mere end 500 medlemmer. En yderst populær tennisuge om sommeren har i flere år fået op til 125 børn til at troppe op i en uge for at lære kunsten at spille tennis. Det har været til meget stor glæde og fornøjelse for børnene, men også for forældre og bedsteforældre, der har en uge, hvor tennistrænerne sørger for, at børnene synes, at Tisvilde er et dejligt sted. Og der er ingen grund til at planlægge ret mange andre aktiviteter for børnene i den uge.

Tennis i november

Tisvildeleje går i fisk

Af Chr. Friis

Fuldt hus, når musikken spiller... og solen skinner. Foto: Rasmus Pape

I TisvildeNyt sept.-okt. 2017 bliver arrangementet 'Tisvildeleje går i fisk' beskrevet sådan af Else Prisholm:

»Lokalt og nostalgisk – det har været og er fortsat 'Tisvildeleje går i fisk's' identitet«, udtaler Henning Walmar, en af initiativstagerne til arrangementet på stejlepladsen. Ideen udgik i sin tid fra turistforeningen, fortæller Henning. Foreningen diskuterede at benytte Stejlepladsen til et egnsspil med fokus på fiskeriet. Det blev imidlertid opgivet, men Bådelauget overtog ideen om at benytte Stejlepladsen til en sammenkomst for alle i byen. En gruppe fra lauget arbejdede med ideen, og det blev besluttet at holde en mindre fest, hvor fisk, fiskeri og alt det, det gamle Tisvilde havde levet af, skulle være omdrejningspunktet. Bådelauget lukkede pungen op og fik stablet arrangementet på benene. Der var enighed om, at det lokale var vigtigt, og derfor holdes festen fortsat, inden det store rykind begynder, altså i begyndelsen af juni.

En fast, autentisk del af markedet - Anita med familien. Foto: Rasmus Pape

Gang i salget... men også tid til snak. Foto: Rasmus Pape

Så er der heldigvis 'Tisvildeleje går i fisk' igen. Foto: Rasmus Pape

Alle er velkomne, men det er hovedsagelig de lokale, der holder fest for sig selv og for deres by. Hele vejen igennem har det lokale været det bærende element. Al mad og musik leveres af lokale kræfter, teltene stilles op, der serveres, og der bliver ryddet op uden hjælp udefra. Men der skal også planlægning til, der skal penge på bordet og mange tilladelser – alt det, man ikke ser, når musikken spiller, fadøllet skummer, og solen skinner. Allerede i vinterens kulde mødes ivrige borgere og begynder planlægningen. Først skal der sendes ansøgninger til skoven, kystdirektoratet, politiet, kommunen, forsikringsselskabet, og der skal bestilles renovation og toiletter. Ja, bureaukratiet kommer vi ikke uden om, og det er ikke blevet lettere med tiden. Efter et par år blev 'Tisvildeleje går i fisk' en forening med vedtægter, bestyrelse og generalforsamling. Formålet var primært at holde økonomien fri af Bådelaugets. Foreningens midler skal anvendes til almennyttige formål. Der har aldrig været det helt store overskud, men det er løbet rundt uden underskud. Der er blevet samlet en lille kapital, så hvis det hele et år regner væk, er der lidt at stå i mod med. Andre midler bliver investeret i grej: Nye telte, el-udstyr, vaffeljern og meget andet. Grejet er nærmest blevet fæl-

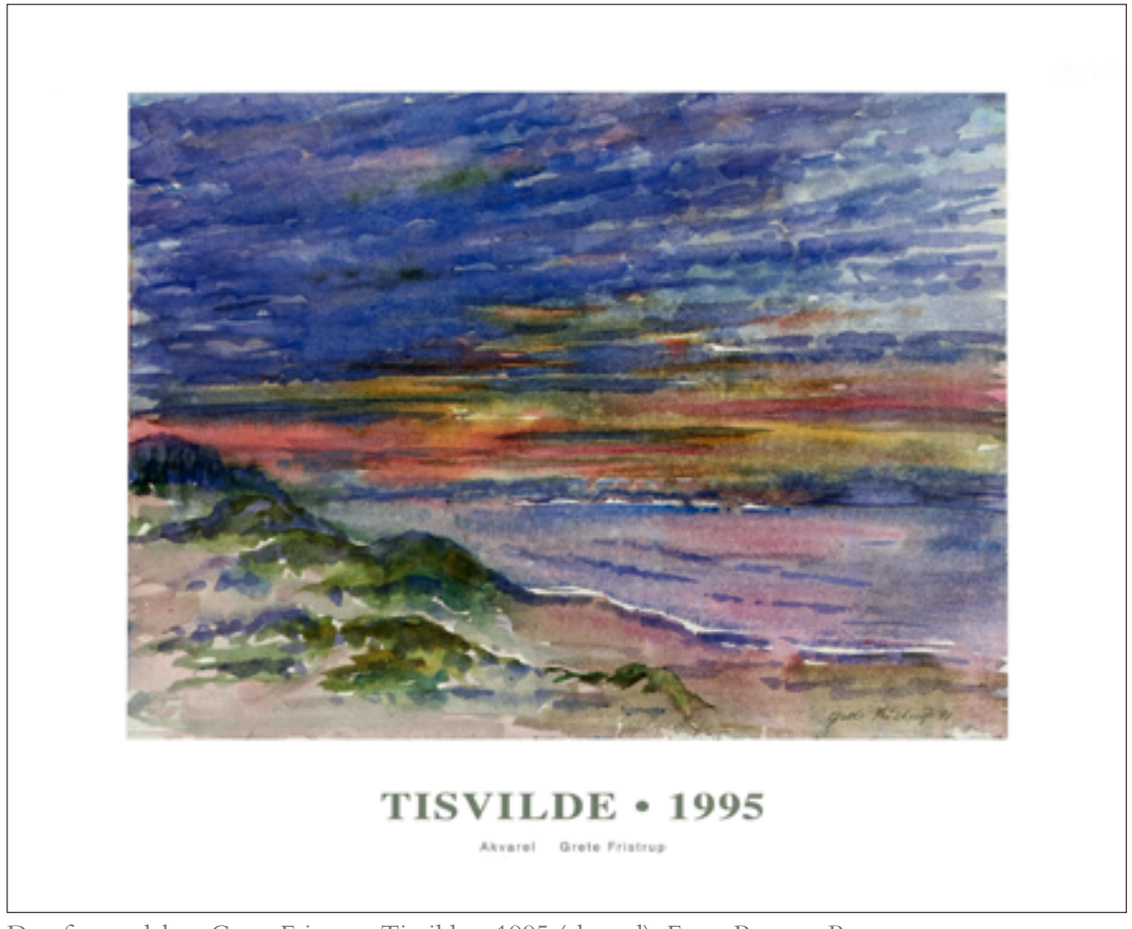

Den første plakat. Grete Fristrup: Tisvilde - 1995 (akvarel). Foto: Rasmus Pape

leseje for både 'Fisk' og andre lokale aktiviteter. Også mange personer går igen, selvom de ikke ligefrem er fælleseje! Af 'Fisk' kan man lære, at den ene aktivitet føder den næste. Overskud fra 'Fisken' er bl.a. brugt som 'fødselshjælp' for andre af de arrangementer, som lever i byen, baseret på frivillig indsats. Alle aktiviteter i Tisvilde lever kun så længe, der er mennesker, der vil give en hånd – også med det kedelige! 'Tisvilde

går i fisk' har siden starten i 1995 stået for offentliggørelse af årets Tisvildeplakat. Dengang med en akvarel af Grethe Fristrup: Tisvilde - 1995.

'Tisvilde Går i Fisk'

Henning Walmar filosoferer til slut lidt over fremtiden: »Er Tisvilde ved at blive for smart? Ja, det må vi passe på«, siger han. 'Tisvildeleje går i fisk' skal i begrænset omfang forny sig men ikke blive større. Det sætter området heldigvis naturlige grænser for, og fokus bør stadig være på stedets historiske baggrund. Ca. et tusind mennesker kommer forbi gennem dagen. De fleste bliver længe og får sig et glas øl og en god snak. Sådan skal det være! Det hyggelige ved 'Tisvildeleje går i fisk' er, at der ikke er for meget gøgl og larm. Som juleaften – pakken må gerne rumme en overraskelse, men rammen skal forblive den samme!

Inge og Henning Walmar nyder velfortjent solen og stemningen. Foto: Rasmus Pape

Om 'I skyggers land – en efterårsvandring'

af Hemming Hartmann-Petersen

v/ Chr. Friis

Forfatteren Hemming Hartmann-Petersen, Tisvildeleje, holdt et causeri i Tisvilde Idrætshus i november 1980 for Idrættens Venner. Causeriet blev efterfølgende offentliggjort i Ugeposten som kronik, og her bringes den i Årbog 2018. Den fortæller, hvordan Tisvildeområdet havde en nedtur med hensyn til erhvervslivet i perioden 1960 - 1980´erne. Mange erhvervsdrivende forsvandt i den periode. I talen og i kronikken bliver det beskrevet i Hemming Hartmann-Petersens noget altmodische sprog, der flere steder benytter sig af skjulte henvisninger til klassiske forfattere. Indholdet fremstår som en dejlig kontrast til Tisvildelejes opblomstring her i 2018, nu snart 40 år senere.

I 2017 er der gang i en overvældende fornyelse af Hovedgaden i Tisvildeleje, og ikke nok med det, der er også kommet en utrolig vitalitet ind i byen. 'Musik i Lejet' er vel det trompetstød, der fik byen til at vågne op. Siden da er der kommet det ene initiativ efter det andet. Tisvildeleje Caféen er blevet forvandlet fra den grimmeste ælling til en stor og egenartet svane, der endda har skiftet navn til Tisvilde Kro. Hele vejen ned gennem Hovedgaden er det ene hus efter det andet blevet smukt renoveret, og længst ude i det sandede p-pladsområde er den grimme, gamle toiletbygning revet ned og erstattet af en ny bygning med ordentlige toiletter. Dens navn er 'Naturrum', og med sine møderum kan den komme til at være base for mange sportslige og kulturelle arrangementer i fremtiden.

Som før nævnt, så var situationen ikke sådan i 1980, og musikeren og forfatteren Hemming Hartmann-Petersen har her i sin kronik trådt i St. St. Blichers fodspor, der i en af sine noveller kan beskrive, hvor forandret verden kan være. Kronikken i Ugeposten var en meget stor øjenåbner for mig personligt. Nok havde jeg set og mærket, at mange

af de forretninger, som vi tidligere havde haft i Tisvildeområdet, nu var væk, men først da jeg læste Hemmings beskrivelse, blev jeg bevidst om, hvor omfattende en forandring, der langsomt men sikkert var sket med min barndoms by.

Det gav også anledning til, at jeg selv gennemgik strækningen fra Klints købmandshandel i Tibirke og til enden af den store p-plads ved stranden. Hver gang der var forsvundet en forretning eller en service-funktion et sted, blev det fotograferet. Senere blev disse fotos til en lang diasserie, der kunne illustrere mine foredrag om Tisvildeområdet – før og nu. Det var også de fotos, der dannede baggrund for de guidede ture, som jeg nu har afholdt i 27 år, og hvor Tisvildelejeturen i særlig grad har samme struktur som Hemming anvendte for snart 40 år siden.

Tak til dig, Hemming, for din øjenåbner.

Læs Hemmings kronik fra 1980 tak... men gerne i adstadigt tempo

Hemming Hartmann-Petersen.
Foto: Privat

Kommer du, oh vandringsmand, en sensommerdag, mens solen synker på det vestlige himmelhvælv, fra den livlige handelsby dernede mod sydøst, med dens muntre myldren, dens farvestrålende butikker og dens glade mennesker, dens statelige rådhus, ad hvis blanke, rødlige vinduer, du vel ikke kan se ind og ane, hvad mon dér kan foregå, men bag hvilken byens stoute, valgte mænd og kvinder ser ud på dig, agter på din færden, lytter til dit pulsslag og gætter dine tanker – har du lagt storbyen bag dig og vandret mod nordvest ad den gamle Kildevej med dens pyntelige gårde og dens frugtbare marker – da kommer du efter megen møje til et højdedrag - hvorfra du kun har ringe udsigt.

Nuvel, bakkerne har du på din venstre hånd, den fjerne landsby på din højre – men netop i den retning, hvor du har styret dine skridt, ser du ikke de store ting. En klynge huse til venstre, en mose til højre – så når du et skilt, der viser dig den vej, du har søgt. Det hælder slemt til siden, og malingen er slet. Man aner, hvor mange vejfarende, der tid efter anden har troet, de skulle køre lige ud, og at skiltet brat har lært dem, at her er ingen vej frem. Du må besinde dig og vælge side.

Og går du til venstre, når du snart det skilt, der fortæller dig, at du har nået målet for din vandring. Silhouetten af byen, der har alt. Domkirke, rådhus, vandtårn, hoteller og skoler - og ovenover det ventede navn TISVILDE – byen, der har alt – undtagen domkirker, rådhuse, vandtårne, stolte hoteller og prægtige skolepaladser.

Men du er her. Her har livet sat dig stævne, her skal du din prøve stå.

Du drejer om hjørnet ind i den lille by, passerer straks på den højre side et mini-marked, der vel er mini, men som ikke trives som marked, så der er mørkt og tillukket.

Så når du hen, hvor vejen drejer, og der ligger den berømte kro, hvor så megen skæmt og lystighed gennem tiderne har haft hjemsted. Men ak, hvor forandret. Intet lys, intet liv, borde, stole, tallerkner, og gryder revet bort af vandaler, lamper flået ud af væggene, ledninger strittende som afredt hår – og selv det minderige flygel båret ud og kørt bort af en pietetsløs eftertid.

Bedrøvet går du videre. Forbi en lille gård, hvor de engang solgte æg, et pensionat, der er blevet et weekend-værtshus, en samling idylliske fiskerhuse fra 1978, et maskinsnedkeri, der har drejet nøglen om, to tidligere pensionatsbygninger, der nu er kollektiver, en osteforretning uden ost, men med børnetøj i ferietiden – og endnu et snedkeri, hvor maskinerne er forstummet.

Så når du stationen, hvor forstanderen i gammel tid tog imod på de store dage i hvid uniform med gyldne epauletter. Nu er der kun nogle gange om dagen en anelse liv at spore. På gavlen hang til for få år siden et lysende skilt, der forkyndte, at i kiosken kunne du købe BT – men det er 20 år siden, der har været en BT i den kiosk, og der var en dame i kiosken, der stod og gav Niels Bohrs børnebørn forkert tilbage på deres sammensparede småskillinger.

Overfor endnu et tidligere pensionat, der nu er uddannelsescenter for årsunger på 80--- og så svinger Hovedgaden.

På den ene side har du en købmand, der holder lukket fra tidligt efterår til sent forår. På den anden side endnu et pensionat, men det er næsten altid til salg – så et øde værtshus og en minigolfbane i mølpose, en vintersovende frisørsalon, en modebutik med lagner for vinduerne, en fotobod, hvor der ikke har været en rulle

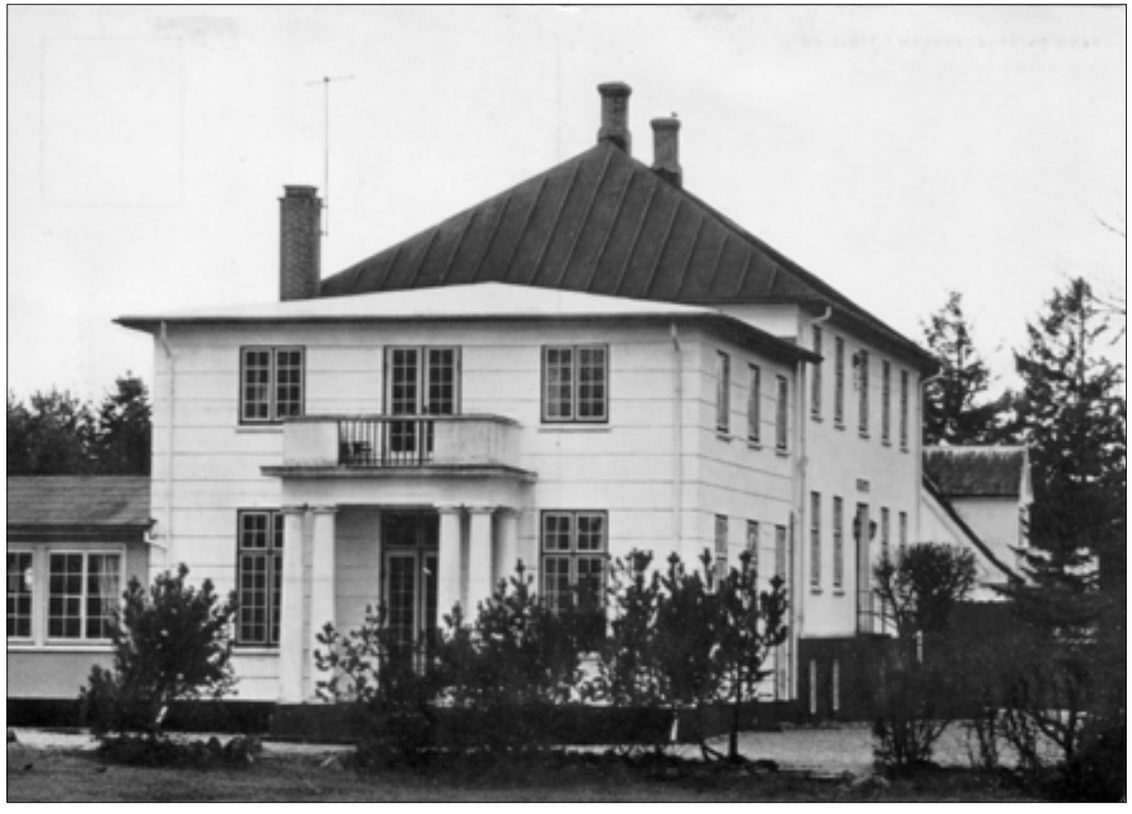

Pensionisthøjskolen på Julsgaardsvej, Tisvildeleje. Foto: Gl. postkort

film i en lille menneskealder – og en slagterforretning, der i store træk har været ubenyttet i otte år.

Så tynder det ud. Langs en række huse, du ikke kan se på, om der bor mennesker eller ej, går du det sidste stykke vej ned mod den lille havn, hvor ingen båd kan lægge til, hvor de både, der er halet op på stranden, snart skal fjernes, og hvor de maleriske badehuse rives ned efterhånden, som de forfalder. Et sidste minde om fiskerlejets gyldne dage er den frønnede plade, hvor de to sidste fiskere engang solgte dagens fangst.

Badeområde ved molen, Tisvildeleje. Foto: Gl. postkort

Og så står du i tusmørket ved skiltet, der beretter, at her hører Tisvildeleje op. Byen, der har alt – undtagen liv, sukker du melankolsk – og vender tungsindigt om for at begive dig bort fra det forladte paradis.

Men hvad er nu det ? Mens du stod i mørkningen og så henover den øde parkeringsplads, er der kommet lys i husene. Der lever mennesker i denne udørk. Nede mod stranden sidder en berømt forfatter og skriver krøniker. På villa Nordly glimter gadelygten i en usynlig bronzeplade, der meddeler, at i dette hus tilbragte en af byens agtede borgere sin første Tisvildesommer i 1931 – længere oppe ad

bakken, står en driftig forretningsmand ved sit pensionat. Han er faldet med døren ind i huset, og nu har han udbudt byen til salg og indstillet dens pædagoger til afsked. Et ubedrageligt tegn på, at initiativet og foretagsomheden også har holdt sit indtog i denne by.

Og så kommer butikkerne, hvor der alligevel sker noget. En manufakturhandel med lodden vrang og sirlige bændler, en købmand, en endnu knapt afpyntet boghandel, en grønthandel, en slagter, en bager, endnu en købmand, en cykelforretning, en tankstation, en biograf, en kunstbod, en købmand til, en bank, et idrætshus med skydebane, en skole med foredragssal, en formand med lav profil – og længst derinde en sparekasse, hvor du året rundt kan hente penge – hvis du er bevæbnet og har en strømpe over hovedet.

Åh ja, midt i dit mismod fik troldhøjen liv. Det myldrede dog med unge og gamle, med børn og voksne, som boede her og så ud til at kunne lide det.

Måske blev du her så. Måske gik det dig som pigen fra den store by. Hun sagde: Hvis man vil giftes med nogen heroppefra, er man nødt til at flytte hertil. Måske gik det dig som så mange, at der med ildskrift på din himmel står, at her har du rod – grænseløst rod – men herfra din verden går. Og den bliver næppe til salg.

Kilder

Kronik i Ugeposten d. 11./12. november 1980

Thorvald og det glade kukur

Af Lone Nørmark

Villa Gylfe (tv), 1915 - blev senere til bl.a. Skipperkroen og Centrum. Foto: Gribskov Arkiv

Tisvilde Kro 2018.
Foto: Marianne Lomholdt

Det tyroleragtige hus - byens helt særlige signatur: Tisvildeleje Café-en på Hovedgaden har undergået en gennemgribende forvandling.

I renoveringsperioden har huset gået under navnet: Det Glade Kukur, men når det står færdigt kommer det til at hedde Tisvilde Kro.

Huset blev opført i 1913 af en grosserer til sin datter, og måske var det hen-

de, der havde ønsket den rosa - (lyserøde, om man vil) farve. Efter at have været malet hvidt i mange år, er det nu kalket i den originale farve. Det siges i øvrigt, at det var den farve pædagogen Rudolf Steiner valgte til alle børnehaver; for det skulle være sådan, at når man ser på farven og lukker øjnene, så ser man komplementærfarven, en natur/douce grøn.

Det var sådan set ikke, fordi Thorvald Stigsen havde et dybfølt ønske om at blive kroejer, men han er idérig og en handlingens mand, så da byens helt særlige signaturbygning var truet af nedrivning, sprang han til. Han vidste godt, at det var et 'håndværkertilbud', men at det skulle tage så lang tid at restaurere det, har alligevel været en overraskelse. Han købte det i februar 2016 og havde regnet med at åbne i april 2017. Sådan blev det som bekendt ikke. Men der bliver også gået grundigt til værks og udført sublimt håndværk med de bedste materialer: træ, sten, jern, læder, kalkfarver og linoliemaling. For som Thorvald siger:

- Dels er det sjovest at arbejde med, og så ældes de gode materialer med ynde.

Thorvald Stigsen.
Foto: Marianne Lomholdt

Grossereren spøgte?

Oprindeligt følte Thorvald sig ikke velkommen, når han trådte ind i huset. Nærmest var det som om, han blev skubbet ud igen. Var det mon grossereren, der spøgte? Brød han sig ikke om, at hans hus var blevet et offentligt sted? Det var især ved baren - lige når man trådte ind ad døren. Men nu er der blevet luftet ud. Alt det indre er fjernet, væggene er renset for tapeter og plasticmaling og blevet kalket.

- Hans flig af tøj, som hang fast i væggene, er i hvert fald blevet løsnet, så nu har han tilsyneladende sagt god for det.

Det har været hårdt, hårdt arbejde.

- Men nu begynder det sjove, siger Thorvald (i efteråret 2017).

Thorvald Hollows Stigsen

Thorvald blev født i Bangalore, Indien i 1966. Hans mor er englænder (deraf mellemnavnet) og hans far er fra Sønderjylland. Navnet Thorvald har han fra sin bedstefar.

De boede i Indien, fordi hans far arbejdede som agronom der. Senere flyttede de til Uganda, men da Idi Amin kom til magten, valgte de at flytte til Danmark. Det var i 1973, hvor de slog sig ned i Allerød.

Fra 14-15 års-alderen var de en flok drenge, der på varme sommerdage ofte tog toget til Tisvildeleje for at bade. Toget var som regel glohedt, men når de nåede frem havde de en aftale, der blev til en tradition om - efter først at have forceret Hovedgaden - at skulle gå en halv time langs stranden til Stængehage, før det var tilladt at springe i bølgerne.

Også skoven tiltrak de unge mennesker. Engang besluttede Thorvald og en kammerat at gå lige ud - på tværs af stier - bare for at se, hvad der så skete.

- Og vi gik og gik og gik og pludseligt kom vi til et forfaldent atelier, som simpelthen var så smukt. Det var ude ved Haagen-Müllersvej. Det var helt eventyrligt, og jeg syntes, skoven var så smuk på den tur. Det var første gang, jeg rigtigt oplevede Tisvilde Hegn.

Det forfaldne atelier, der havde tilhørt Victor Haagen-Müller, blev siden overtaget og sat i stand af Gerda Thune Andersen og hendes mand, som man kan læse om andetsteds i denne årbog.

Thorvald fortsætter begejstret:

- Det der også er så fantastisk ved den skov er, at den er så foranderlig, så skiftende. Og det er jo helt fantastisk, at vi har en by, som ligger mellem skov og hav. En skov, der møder havet uden en Strandvej, der skærer igennem. Og at byen har den helt specielle geografi, at den er endestation. Noget beboerne - fastboende som sommerhusejere - identificerer sig med og er stolte af. Som bliver en del af identiteten og inspirerer til selv at skabe noget.

Turkish Delight. Plakat fra 1987 af Thorvald Stigsen

Arbejdslivet

Blandt vennerne i Allerød var Nikolaj Cederholm (der etablerede teatret, Dr. Dante, nu Mungo Park).

- Han var helt fantastisk til at motivere og sparke mod i folk, så de turde kaste sig ud på nye dybder, fortæller Thorvald.

Selv kastede han sig ud i at lave grafisk arbejde, plakater og andet til teatret.

Han begyndte også at lave grafisk arbejde for forskellige reklamebureauer, så han tænkte, at han nok skulle være grafiker. Men samtidig havde han også altid haft stor interesse for matematik, så det endte med, at det var det og datalogi, han læste på universitetet.

- Og inden jeg fik set mig om, havde jeg fået et arbejde, siger han.

Det var et sommerferiejob i et af de selskaber, som Burmeister & Wain i sin tid blev splittet op i, da skibsværftet gik konkurs.

Thorvald skulle udvikle et system til at styre de ansattes mange rejseaktiviteter. Firmaet var svensk-ejet, men blev solgt til et japansk selskab minus rejsestyresystemet, som svenskerne med Thorvald som ankermand, fortsatte i Göteborg. Det arbejde førte senere til, at han etablerede Skygate. Efter nogle krævende år blev det til for meget HR-arbejde og for lidt, der havde med algoritmer, matematik og produktudvikling at gøre; så i 2003 blev der skåret ned på mandskabet, og de resterende udviklede derefter en søgeteknologi, som senere blev til flyportalen, Momondo. Thorvald ville bare have det i gang, så de startede *low key* med 3-4 servere. Men så blev søgemaskinen omtalt i et TV-program; det fik det til at eksplodere, så der hurtigt måtte indkøbes adskilligt flere servere.

Tisvilde

Momondo blev en stor succes, men det var også arbejdsmæssigt meget krævende.

Da Thorvald og hans tidligere kone fik deres førstefødte, Albert, lejede de flere gange sommerhus i Tisvilde, og i 1997 flyttede familien hertil permanent. Datteren, Ida blev født i 2000. Thorvald pendlede tur/retur til København.

- Det der tiltalte mig voldsomt ved Tisvilde var, at det var meget *laid back*, siger Thorvald.

Efter 5 år og en skilsmisse valgte han at sælge Momondo og trække sig helt ud. Eller rettere han fortsatte på bestyrelsesniveau i det selskab, som købte Momondo med det formål at sælge både det og Momondo. Det skete efter 2 år.

- Så tænkte jeg, nu tager jeg 3 måneders ferie. Det var jo en evighed, troede jeg. Men de fløj jo af sted. Så tog jeg lige 3 måneder mere. Det er nu flere år siden, og jeg har det stadigvæk sådan, at når jeg står op om morgenen og tager mig en kop kaffe og går ud i solen og nyder en stille morgen, så er det stadigvæk sådan, at jeg tænker, wow, hvor jeg nyder det! Som om jeg stadig kun har 3 måneder.

Projektet

Men det ville være synd at sige, at Thorvald har ligget på den lade side. Hele sommeren har man kunnet se ham iført arbejdstøj i færd med at blande farver og svinge penslen.

Det første, der blev færdigt var den prominente terrasse. Rækværket med byens største opslagstavle blev revet ned. I stedet blev der plantet frugttræer og ud mod Vængevej, kvædebuske og et bed med grøntsager, krydderurter og spiselige blomster, takket være Camilla Plum, der har stået for anlæggelsen.

De store trædesten, der fører op til terrassen bag Hansens Ishus, er bornholmsk granit fra Nordhavn. Her var de blevet tilovers, da en arkitekt ville have de gamle, smukke sten udskiftet med træ. 2000 tons, der bare skulle slås til skærver. Det syntes en forbipasserende vognmand var

synd og skam, så han fyldte sin lastbil med, hvad han mente at have plads til i sin have - 30 styks i alt. Seks af de 2 tons tunge sten har nu fået nyt liv som terrassetrappetrin.

Arbejdet er blevet udført af lokale kræfter. Christian Christensen har været arkitekt, og tømrer- og snedkermester Thomas Skov har været hovedhåndværkeren, der har trukket andre lokale håndværkere ind. Det er bl.a. ham, der har stået for de mange fine detaljer. Fx er hele taget løftet, så alle trækonstruktioner, spær og tapninger er blevet synlige. Normalt ville man isolere indad, have gipsvægge og så måske nogle fritliggende hanebånd. Men når man isolerer udad og løfter hele taget på den måde, kan det udefra set blive en noget tung 'hat', som ser forkert ud. Derfor er der mellem underlaget og den underliggende, mønsterskårede bjælke indsat en kile, der fjerner det tunge look.

Og sådan er der kælet for alle detaljer. Snedkeren har lavet nye profildøre ud mod terrassen, skåret i ét stykke. Og Thorvald har malet dem og alt andet træværk med linolie, købt hos et lille produktionsselskab i Haderslev, der ifølge Thorvald »laver den mest fantastiske linoliemaling«.

Hele huset havde en solid plastik coating, der skulle renses af. Det kunne man gøre ved at sandblæse det, men så ville man fjerne alle profiler. Så løsningen blev 'isblæsning'. D.v.s., at der blev sprøjtet med kontrollerede størrelser af iskrystaller, sådan at man skånsomt kunne komme ind til den oprindelige kalkmørtel, som så blev muret op igen og derefter kalket.

Pigmenter til at skabe stemning på væggene. Foto Lone Nørmark

Farverne

Farverne er et kapitel for sig.

Al gammel maling og tapet er fjernet ind til murstenene og derefter pudset op med kalkmørtel, så murene kan 'ånde'.

Farverne har Thorvald tænkt meget over. Bl.a. hvordan forskellige farver påvirker stemningen i rummene. Han har selv blandet dem med pigmenter, købt fra en virksomhed i Tyskland, der har et kæmpe udvalg af håndrevne pigmenter, udvundet fra forskellige jorde og med navne som 'Böhmische Grün' og 'Russische Grün'... Og han har selv malet alle væggene.

Det åbne køkken er holdt i en brun nuance, der matcher de store mørke fliser.

Alle ikke-bærende vægge er revet ned, og af de tilovers-blevne mursten har murer Ejnar Poulsen bygget en stor, flot, hvidkalket pejs, hvor kanten rundt om er et mønster af små buer, svarende til husets buede vinduer. Gulvet omkring pejsen er prydet af granit fra Øland, der tidligere har tjent som vindueskarme i københavnske lejligheder.

Lige indenfor indgangsdørene er der bygget en 7 meter lang bardisk, der er beklædt med messing af gartneren i Ørby, der også er kleinsmed, og siderne er af oliebrædt jern, hvor der ovenpå er monteret trælister - inspireret af en træmme-dobbeltstol, Thorvald har.

Den nybyggede pejs. Foto: Marianne Lomholdt

7m lang bardisk.Foto: Marianne Lomholdt

Drachmann og medhjælpere i gang med vægmaleriet. Foto: Thorvald Stigsen

Fra den douce blå/grønne pejsestue er der kig gennem rummene til det aflange, buede vindue og videre ud til det, der bliver en frodig italiensk have og et orangeri. Rummet efter pejsestuen er kalket med en farve, der hedder Caput Mortem (dødningehoved). Navnet stammer fra alkymisterne, der, når de inddampede alle de æteriske fine ånder i stoffet, fik et restprodukt med en brunlig farve.

Men for ligesom at tilføre det åndelige igen, har Thorvald givet den en knivspids ultramarin. Og det er der kommet en helt utrolig smuk farve ud af.

Det bageste rum bliver dekoreret af teatermaler, David Drachmann efter et vægmaleri i Villa Livia, der ligger lidt udenfor Rom. Det blev opdaget i 1800'tallet - og viste sig at være fra romertiden, idet Livia var mor til kejser Augustus.

Videre rundt i stueetagen er der et par rum, som Thorvald - med rette - kalder Marrakech.

Den oprindelige trappe fører ad smalle trin - dog med gelænder - op til 1. - salen, hvor der er udgang til en stor terrasse og mange små hygge-siddepladser rundt mellem de fritlagte bjælker.

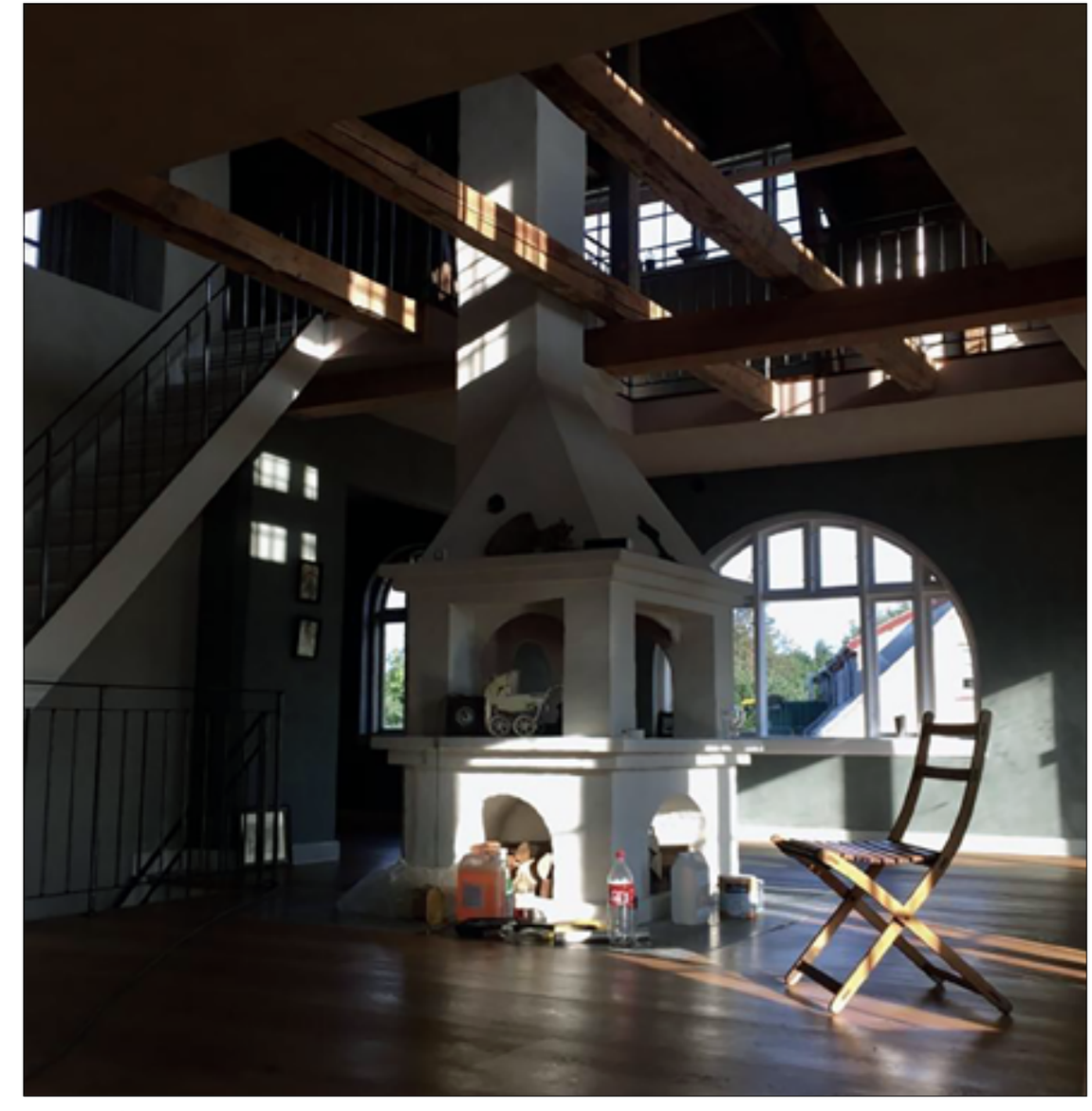

Lysets spil i pejsestuen. Foto Mia Stensgaard

Marrakech-rummet.
Foto: Matianne Lomholdt

Håndvask i kælderetagen.
Foto: Marianne lomholdt

Trinene fører vider op til kvisten, hvor man på en af bjælkerne ved kvistvinduet kan ane fordums graffiti. Formentlig er det en håndværker, der efter dagens slid har noteret: »Fuld som sædvanlig«, et navn og årstallet for husets opførelse, 1913. Der er også en lille arbejdsplads, hvor der på skrivebordet står en gammel drejeskivetelefon, der får forbindelse til baren, hvis man nu skulle blive tørstig. På tværbjælkerne kommer der altankasser med grønne hængeplanter.

Fra vinduet i et mindre (måske) 'slå mave-rum' er der udsigt til vandet.

I kælderetagen er der, udover toiletter, et rum, der skal blive til en butik, formentlig med varer fra de lokale producenter af diverse madvarer. På væggen skal der være et stor kort med angivelse af de forskellige gårdbutikker.

Fra kælderen bliver der udgang til et orangeri i passagen til 'Sussis Fortællinger'. Det bliver bygget af nogle store metalvinduer, som Frændekildegård har fra en gammel fabrik i København.

Graffiti fra 1913: 'Fuld som sædvanlig'. Foto: Lone Nørmark

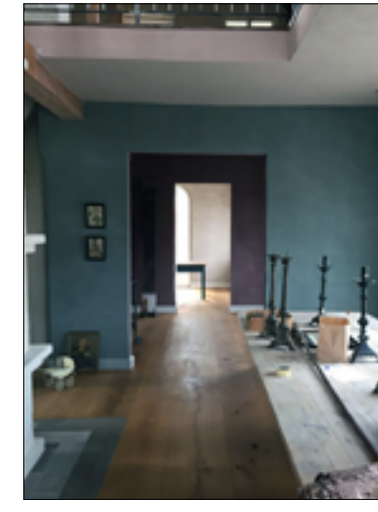

Kig igennem 3 rum.
Foto: Lone Nørmark

'Slå mave rum' med gammel gymnastikmadras.
Foto: Marianne Lomholdt

Thorvald Stigsen. Foto: Marianne Lomholdt

Thorvalds visioner for byen

- Det, der er interessant, er at prøve at kickstarte en lokaløkonomi, der skal sikre, at cirkulationen foregår lokalt, en slags lokalprotektionisme, for på den måde at stimulere lokale aktiviteter.

Hvis der først kommer en landsdækkende kæde, forklarer Thorvald, så opererer de med 3 års underskud. Det har de muskler til. Men hvis der er en passioneret fiskehandler, ostehandler eller slagter, der åbner en butik, så er der etableringsudgifter og alt muligt andet. Inden de får set sig om, har de stiftet en stor gæld. Og de skal være lønsomme fra dag ét. Den lille butik har ikke tiltrækningskraft. Men hvis der kommer en enklave af seks eller flere butikker, så sker der lige pludseligt et momentumskift, som gør, at når folk skal vælge, hvor de skal købe ind, så vælger de stedet med mange forskellige butikker. Kommer der først en landsdækkende kæde, så er det stort set kun muligt at have 'golde' forretninger som fx ejendomsmæglere - alt andet bliver umuliggjort. Det er en ulige kamp.

Hvis Tisvilde vil holde det fra døren, så har byen et grundlag for at etablere et mere lokaltfunderet næringsliv. Og det synes jeg er interessant, og det var også det, der var drivkraften for at købe Tisvildeleje Caféen, forklarer Thorvald, der også ejer det røde murstenshus med 'Den lille Café' og det lyserøde hus skråt overfor.

Oprindeligt havde Thorvald været interesseret i at købe Kagerup Savværk for at lave en produktionslandsby - lidt à la Dyssekilde ved Thorup.

- Det lykkedes så ikke lige med savværket, smiler Thorvald. De ville ikke sælge på det tidspunkt, men så tænkte jeg, nå, men så laver vi en by i byen.

Det der er vigtigt, når man skal starte sådan noget, er, at man skal prøve at deles om fællesudgifter og fællesfaciliteter - ligesom i andelsbevægelsen, hvor man fx har en fælles mejetærsker eller et kølerum i byen, så den enkelte ikke skal ud og forgælde sig. Og så skal der være nogle ordentlige lejemål på rimelige vilkår med lav rente/leje.

Han vil i det hele taget gerne være med til at præge byen. Han er medlem af Grundejerforeningen, Lokalrådet og er valgt ind i bestyrelsen for Tisvilde- og Omegns Erhvervsråd.

Byens egenart

- Det som gør, at politikerne er så begejstrede for nogle arrangementer er jo ofte ud fra kriterier som størrelse og hvor stor en succes. Og det synes jeg er lidt visionsløst. Jeg synes, at hvis man skal være visionær om, hvordan man vil udvikle turismen, så skal man være fremadrettet og fremsynet ved at tage udgangspunkt i noget bagudrettet. D.v.s., man graver ligesom ned og finder ud af, hvad er egenarten, hvad er det unikke, hvad er det specielle, der er her. Og der synes jeg, at det specielle ved Tisvilde jo ikke er, at vi har en stor marina, eller nogle faciliteter, som kan give store events og være kommercielt store. Det der er det helt egenartede og specielle ved Tisvilde, det er jo netop, at du har en forskellighed, det er forskellighedernes mødeplads. Det er en mørk skov, der møder hav. Det er klondyke der møder god design, det er landliggeren, der møder indfødt, det er gammelt, der møder nyt, ung, der møder gammel og det er på tværs af generationer. Den palette, den mosaik det skaber, er det som jeg synes, Tisvilde er formet af, og som de forskellige generationer er med til at tegne omkring Tisvilde. Og derfor har vi mange ting lige fra 'Tisvilde går i fisk' , 'Kildemarkedet' og det der var opera og til Birkepladsen med Loppemarket og Billedfestival, biografen, revyer, Kanonhalløj og alle de ting, inkl. Musik i Lejet de år, hvor det blev holdt ved Stejlepladsen. Den palette synes jeg, man skal

Efterår i Lejet-arrangement. Foto: Chr. Pein

Efterår i Lejet-arrangement. Foto: Lone Nørmark

tage udgangspunkt i, når man skal sige, hvad det er, der skal tegne Tisvilde fremadrettet. Hvis man skal være visionær omkring byudvikling og turisme, og hvad man ellers har i sinde på politisk niveau, så fordrer det, at man har nogle visioner andet end, at man bare omfavner det, som synes at være en kommerciel succes. For det er fattigt, siger Thorvald, der tydeligvis brænder for emnet og tilføjer:

- Og det man risikerer ved at have et enkelt arrangement, som har det tilsnit som fx Musik i Lejet har fået, det er, at man 'begår en Løkken'. Den nordjyske by, der blev kendt på, at modtage busser fulde af unge mennesker og drikke dem i hegnet og holde raveparties osv. Så går det

helt galt og er en typisk udvikling af, at man bare omfavner noget, hvor et eneste succeskriterie er, at hov, det er populært. Man snubler over sig selv, hvis man bare følger det ene kriterie for succes.

Åbning af Tisvilde Kro

Tidspunkt for åbning af Tisvilde Kro, som Tisvildeleje Caféen kommer til at hedde, er planlagt til at være d. 23. marts 2018.

Ikke desto mindre er der allerede afholdt et par arrangementer i det ufærdige hus.

Bl.a. var der i forbindelse med 'Efterår i Lejet' 3 kunstudstillinger med værker af Gerda Thune Andersen, Mia Stensgaard og Tine Kjølsen. Laura Faurschou diverterede med smuk sang, og Line Knutzon læste op fra sin nyudgivne bog 'Camille Clouds brevkasse'. Desuden blev der budt på overdådig syrisk buffet og vine. Der var fuldt hus.

Det samme var der ugen efter ved en reception i forbindelse med lanceringen af bogen, 'Huse i Tisvilde'.

Og sådan vil der sikkert være flere arrangementer inden den officielle åbning i foråret 2018.

Billedhugger Gerda Thune Andersen

- Beretningen om en kreativ krudttønde

Af Marianne Lomholdt

Gerdas atelier i Tibirke og på Munkeruphus i oktober 2017

Venlig og imødekommende tager Gerda imod i det 100m² store atelier, som Victor Haagen-Müller opførte i 1939 i Tibirke Lunde med skoven som nærmeste nabo.

Siden år 2000 har netop dette atelier har været Gerdas kreative laboratorium, værksted og arbejdsplads. Fyldt med inspirerende 'notater', skitser, billeder, genstande, bøger og fotos fra hele verden. Materialer, værktøj, modeller og færdige værker danner et kreativt rod, som i mange år har skabt grobund for fordybelse og intenst arbejde.

Når en idé er født, aser og maser Gerda med alskens materialer for at finde frem til kernen og det endelige værk.

Undervejs eksperimenterer hun i træ, papir, voks, silikone, gips, jern, beton, diverse organiske fund og bronze. Hun går ikke af vejen for at svinge hamre og store save.

Nu skal det gamle atelier tømmes. Der skal sorteres og ommøbleres, for inden længe flytter en nær ven ind og overtager herligheden.

'Kjædemosehuset' oktober 2017. Foto: Privat

De fleste af hendes remedier og værker blev i oktober 2017 udstillet meget levende på Munkeruphus Kunstmuseum med titlen: 'Gerda Thune Andersen. Værk og værksted II'.

Gerda opfører i løbet af vinteren 2017 et nyt og mindre atelier på 36 m² tæt på den gamle stråtækte gård, hvor Gerda og hendes mand Nils Kjølsen nyder tilværelsen i de Haagen-Müllerske omgivelser.

De købte den lille 3-længede gård 'Kjædemosehuset' i 1999 – opkaldt efter den nærliggende Kædemose.

Gården var et nedrivningsværdigt 'håndværkertilbud', som Gerda og Nils har gjort meget for at sætte i stand. De store, lyse rum er bevaret og indrettet tro imod de oprindelige.

En livslang karriere som skabende kunstner

Livlig og gestikulerende fortæller Gerda om sin kunst og sit farverige liv.

Den 85-årige dame holder sig ikke tilbage på nogen områder.

Energien lyser ud af de kønne, brune, intense og årvågne øjne. Et fast og direkte blik.

Gerda vil noget. Hun vil skabe, hun vil formidle – og hun vil have os til at stoppe op og reflektere.

Gerda fortæller om sin kunst på Munkeruphus. Oktober 2017. Foto: Privat

Når man skaber, oversætter man sine følelser, sin viden, sine tanker og idéer til et andet sprog. Det skal alt sammen gennem sindet. Sådan er processen.

Kunstens symboler skal ikke være for banale og tydelige. Beskueren skal provokeres og bringes til at overveje, tænke, fordøje, selv forsøge at forstå, uden at budskabet fra hendes side bliver bøjet i neon.

Gerda mener, at god kunst kan påvirke vores sanser og formidle en ny erkendelse, som ord ikke kan udtrykke. Vores underbevidsthed skal aktiveres.

Gennem hele livet har kunsten været hendes stærkeste drivkraft.

Allerede som helt ung pige begyndte hun at tegne og modulere.

Skolen sagde ikke Gerda noget. Hun kedede sig og havde i smug medbragt det plastiske materiale 'Plastelina', som hendes flittige hænder fordrev tiden med under pulten.

Hun skabte det ene menneskelige portræt efter det andet.

Det kom ikke fra fremmede. I det bohemeagtige og kulturradikale hjem var der højt til loftet. Gerdas far, Troels Thune Andersen, var overlæge og en betydelig idealist. Han var meget aktiv i talrige former for humanitært hjælpearbejde – især under 2. Verdenskrig.

Hans store ønske var, at hans datter skulle gå sygeplejeskevejen, men den kunstneriske åre, som Gerda har fra sin mor malerinden Karen Begtrup Christiansen, var så stærk en kraft, at han måtte bøje sig.

Da han døde var Gerda kun 22 år og 'blev voksen over night'.

Hendes mor blev 93 år.

Som hun selv siger: »Som ung var jeg en umulig teenager. Jeg er og har altid været noget af en gadedreng – min pæne opdragelse er prellet af på mig«.

I 1954 startede Gerda på Det Kongelige Danske Kunstakademi, hvor hun blev klassisk uddannet under velkendte billedhuggere og professorer som Gottfred Eickhoff, Johannes Bjerg, Einar Utzon Frank og Mogens Bøggild.

Men hun befandt sig ikke godt under 'alfahannernes regime, hvor alle skulpturer skulle ligne Astrid Noacks'.

Lille model af 'Vaskepigerne'. Foto: Privat

Hun klædte sig i islandsk sweater og andefødder for at falde ind i miljøet.

Anerkendelserne manglede dog ikke. Gerda udstillede talrige steder, blev kendt for sine fine buster og portrætter, modtog rejselegater og vandt Akademiets 'Lille guldmedalje' i 1959 for skulpturen 'Vaskepigerne'.

Men efter fire år brød hun ud af det akademiske miljø samtidig med, at hun giftede sig med sit livs kærlighed, forstmand og skovridder Nils Kjølsen.

Ægteskabet

'Pure Love' betegner Gerda deres stærke forhold, som nu har holdt dem sammen i næsten 60 år.

Gerda fortæller:

»Niels kommer fra et velhavende hjem med klaver, og har lidt meget under sin gode opdragelse. Så kom jeg som en atombombe ind i hans liv, og det har han syntes var meget befriende. Han faldt for mit krudt i røven.

Vi er meget forskellige og skal have hver vores projekter for ikke at jokke på hinandens landminer. Det kræver god plads.

Nils har en stærk personlighed og er aldrig jaloux eller sur. Han har hele vejen igennem været min mæcen og tro støtte.

Vi har altid brugt flere penge, end vi har tjent. Men det er gået godt alligevel.

Han er god til alt det økonomiske og har altid kunnet hente pengene hjem. Aldrig har han sat spørgsmålstegn ved udgifterne i forbindelse med skabelsen af mine kunstværker. Hver gang, jeg har brugt for mange penge, har han reddet min røv. En ret god arbejdsfordeling.

Vi skændes tit. Det er vi ikke bange for – men det ender altid med et godt grin, for det er så komisk at smide lort i hovedet på hinanden. Det giver plads og luft.

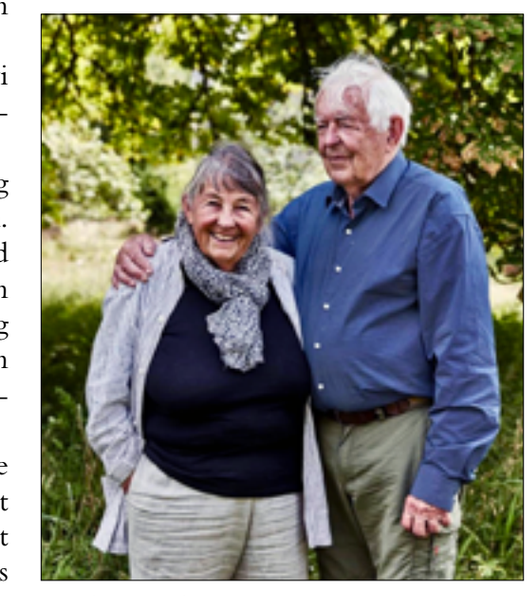

Gerda og Nils. 2017. Foto: Privat

Det er jo sådan, at der bag enhver succesfuld mand står en muse, som inspirerer ham. Og bag enhver succesfuld kvindelig kunstner står der en mand og spørger: Hvad skal vi have til middag i aften?

Det, der holder ægteskabet sammen i så lang tid er, at man elsker og respekterer hinanden, giver hinanden plads og ikke forsøger at lave hinanden om.

Nils er langtidsholdbar og det bedste valg, jeg har truffet i mit liv.

Vi har fået fire børn i rap, og har nu 11 børnebørn og to oldebørn. Der er ingen, som bekriger hinanden i vores familie.«

Nils' arbejde som forstmand medførte mange skiftende flytninger. 18 i alt. Gerda var medfølgende hustru, men forsømte ikke på noget tidspunkt sit kunstneriske virke.

De første år gik til Bornholm, Sverige og Nordjylland, hvor hun som en snegl med hus på ryggen flyttede sit atelier med sig.

Herefter fulgte næsten 9 år med rejser og bopæl i fjerne dele af verden, hvor Gerda fulgte sin Nils til Mozambique, Laos, Kenya samt kortere eller længere ophold i Syrien, Marokko og Ægypten.

Mødet med de fremmedartede kulturer og ofte yderst fattige befolkninger, satte sig varige spor såvel i kunsten som i Gerdas dybe samfundsengagement. »Jeg fik kastet den 3. verden lige i hovedet. Det forandrede alt for mig«.

Hun brænder for de svage, ofrene for krig, religionsstridigheder, uretfærdighed, undertrykkelse og naturkatastrofer.

Netop disse områder møder vi afbilledt i hendes kunstværker, som i årenes løb har været udstillet overalt i landet.

Gennem hele sit kunstneriske virke har Gerda modtaget en lang række udmærkelser og legater.

Kunstværkerne

Langt de fleste af Gerdas værker er skabt ud fra et indgående kendskab til og utrættelig optagethed af verdenshistorien, de store kulturer og religioner, arkitektur, menneskelige vilkår før og nu, tragedier, kærlighed og personlige forhold.

'Metastase'. Bronze. Foto: Privat

Fra den naturalistiske gengivelse har Gerda bevæget sig over i det meta-realistiske, hvor hun forener en politisk og poetisk dimension.

Hun ønsker at fremstille værker med kant – og 'ikke ting til kaminhylden'

Et eksempel herpå er Gerdas serie 'Metastase I-III' fra perioden 2000 – 2004. I alt sytten skulpturer i bronze, som oprindeligt blev udstillet på Charlottenborg.

Idéen opstod, da det voldsomme vulkanudbrud i 1973 sendte strømme af glødende lava ud og næsten dækkede den islandske ø Heimaey.

Metastaser forbindes almindeligvis med usynlige kræftknuder, som trækker sygdom, lidelse, angst og død med sig.

Metastaser er noget, som ødelægger os enten indefra eller udefra. De skaber kollaps.

Gerda har med sine skulpturer gjort det usynlige synligt og tilgængeligt. Set uhyret i øjnene og dermed mindsket frygten for det ukendte.

'Kupler - Dome or Die'. 2006. Foto: Privat

Hun ønsker at afspejle sin personlige frygt for klodens fremtid på grund af de menneskeskabte katastrofer, som krig og klimaforandringer medfører.

Vi møder huse, templer eller fritstående søjler, som gennemtrænges, omsluttes eller kvæles af en lavalignende masse – på samme vis som kræften nedbryder det menneskelige legeme. Trygheden udsættes for sammenbrud.

Bygningerne bliver således en allegori på mennesket, hvor naturen ikke blot sætter os i verden, men også i sidste instans ødelægger og forvandler os… og nyt liv genopstår.

Et andet nærliggende eksempel på samme tankegang er serien 'Kupler - Dome or Die' fra 2006.

Det er en omskrivning af det engelske udtryk 'Do or Die' og består af en lang række forskellige kuppelformede domer i bronze. Alle er de

ødelagte og fremstår hærgede, forbrændte, nedbrudte. Skudt sønder og sammen i en bomberegn.

Idéen bag skulpturerne stammer fra Gerdas ønske om at beskrive den værdistrid, som hersker mellem de tre monoteistiske religioner: Islam, jødedom og kristendom. Inspirationen er hentet fra de tre religioners kuppelformede hvælvinger i deres helligdomme.

Gerda mener, at mennesket vil være Vorherre – indtil HAN prikker os lidt på skulderen og får det hele til at brase sammen. Vi er selv ude om det.

Forskelle og uenigheder kan splitte verden ad og skabe uforsonlighed og krig.

Det er netop, hvad vi oplever i dag.

Tænk blot på 11. september 2001, som har skabt en kædereaktion af frygt og terror verden over.

I stedet burde vi fokusere på de mange lighedspunkter og fællestræk, som kendetegner de tre religioner: f. eks. den arkitektoniske kuppel, som symboliserer himmelhvælvet og det menneskeskabte tempel.

Himmelhvælvet er både dit og mit.

Den ujævne struktur i domerne har Gerda skabt ud fra fund af gammelt, forvitret tagpap.

Et andet fællestræk er budskabet om næstekærlighed.

Gerda forklarer: »Vi dæmoniserer hinanden i fastfrosne fjendebilleder ud fra vores religiøse og kulturelle opfattelser. Derfor kan vi aldrig mødes i forståelse og komme i dialog. Hvis vi skal overleve her på jorden, må vi lære at skabe fællesskaber, kommunikere og respektere hinandens kultur og religion.

For vi er alle først og fremmest mennesker med de samme behov, sorger, glæder og følelser. Vi fødes

Syriske helligdomme. Gerdas udklip fra 1985. Foto: Privat

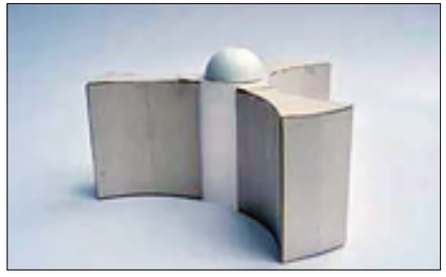

'Skriften på væggen' 2005. Foto: Privat

og dør. Disse fælles menneskelige træk skal have plads og opmærksomhed i stedet for at splitte os ad. Vi skal skabe nærvær og ikke afstand.

De religiøse fanatikere slås om at retfærdiggøre deres version af sandheden.

Ved at ødelægge livet og noget, som er helligt for andre, ødelægger man samtidig grundlaget for ens eget liv.

Freden ligger i vores hænder – og den er mulig, hvis vi vil«.

Netop dette budskab er smukt symboliseret i Gerdas skulptur 'Skriften på væggen' fra 2005.

Skulpturen består af en bygning inddelt i tre bederum, som forbindes af et fælles, lysende centrum – det himmelske lys, som alle tre religioner henviser til.

Hvert rum repræsenterer en af de tre religioner. Jo tættere man kommer til centrum eller kernen, jo større er lighederne. Især budskabet om næstekærlighed.

I alle tre religioner findes citatet: »Herren siger: Påkald mig og jeg vil besvare jeres bøn«

Arabiske, hebraiske og græske skrifter er med dansk oversættelse overført på den glasblæste aluminiumsoverflade.

Alle indskrifter vidner om ligheder de tre religioner imellem.

Skulpturen har et lydbillede, der afspilles med forskellige intervaller.

Det består af et jødisk shofar-horn, kristen klokkeklang og det islamiske kald til bøn, som er indspillet forskudt af hinanden, så de tilsammen danner et smukt og harmonisk lydunivers.

Skrøbeligheden

Som en usynlig ledetråd væves Gerdas værker sammen af en særegen blanding af stor styrke og skrøbelighed.

Hun mener, at hele vores eksistens konstant er udfordret. Som de nedbrudte huse eller sønderbrudte domer er vi alle skrøbelige og udsatte.

Det kan jo pludseligt ske. Magthaveren kan trykke på knappen. En katastrofe kan ramme os. Vi kan udslettes eller krakelere.

Men - som Gerda udtrykker det: »Når bygninger går til grunde, forvandles de til støv. De forsvinder ikke, de ændrer blot form. Mængden af energi er konstant. Ingenting forsvinder.«

Hun vil minde os om, at vi er underkastet nogle universelle love, som begrænser vores eksistens.

Gerda beskriver sin egen personlige skrøbelighed i forbindelse med skabelsen af sine værker:

»Jeg besidder i udstrakt grad tvivlens nådegave.

Jeg kan få en idé, som spøger længe. Så går jeg i gang - og pludselig tænker jeg: NEJ, NEJ, NEJ...

Når jeg afleverer et større værk, kommer jeg voldsomt i tvivl, for er det ikke noget værre lort, det her? Det kan jeg da ikke udstille. Sådan har jeg det hver gang.«

Gerda mærker også skrøbeligheden tydeligt i den sene alder, hvor kroppen gradvist begynder at sige fra og gå i forfald.

Denne skrøbelighed er smukt og bevægende skildret i hendes installation med hundredvis af æggeskaller.

'Selvportræt' 2015.
Foto: Privat

'Fribyg'. Skabt ud fra biernes bo. 2017. Foto: Privat

Relief af imprægneret birkebark. 2012. Foto: Privat

Naturen

Gerda har et meget upatetisk forhold til naturen. Hun bor midt i den og med den.

Med hendes egne ord: »Jeg kunne ikke drømme om at gå en tur i skoven, bare for at gå. Jeg hader faktisk træer og er nu endt her på bunden af en salatskål.

Naturen bruger jeg til at samle svampe, bær, grene og andre objekter, som inspirerer mig.

Jeg dyrker og plejer min køkkenhave, sylter, har bistader og høns. Det giver mig et afbræk og åndehul fra arbejdet i atelieret, når jeg f. eks. tumler med et teknisk problem.

Jeg fascineres og inspireres af de naturlige strukturer og former, som jeg opdager i f.eks. termitboer, kogler, bistader eller bøffelhorn.

Vinteren er en god årstid. Her får jeg fred og kan koncentrere mig«.

Et oplagt eksempel på Gerdas inspiration fra naturen er hendes serie af kvadratiske relieffer: 'Skin of the Earth' fra 2010-12.

Idéen opstod en dag, hvor Gerdas mand Nils kom hjem fra skoven med et stort stykke halvråddent birkebark, som viste sig at blive moderformen til en lang række af Gerdas kunstværker.

Det organiske materiale talte til hende. Hun lavede afstøbninger og imprægnerede det med 16 tykke lag shellak.

Birkebarkens knudrede strukturer inspirerede Gerda til at udfærdige en række kvadratiske og meget dekorative relieffer i bronze.

Overfladerne kunne minde om brudstykker af jorden set fra himlen med sænkninger, bjerge, vandløb etc.

'Skin of the Earth' 2012. Bronze. Foto: Privat

Den klassiske portræt buste

At Gerda mestrer den klassiske billedhuggerkunst afspejles tydeligt hele vejen igennem hendes karriere.

Hun har skabt mange vellignende portrætbuster, som mestendels er udfærdiget efter den additive metode, hvor hun successivt modellerer og skaber formen.

Gerda 'ser med hænderne', når hun former en figur.

Det sker som regel i ler eller gips, som efterfølgende kan støbes i bronze.

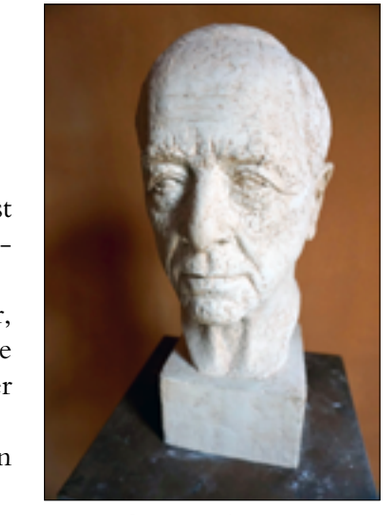

Buste af Jens Rubow. Gips. 2017. Foto: Privat

'Alfred med verden'. Gips. 2003. Foto: Privat

'Ellanora med bamse'. Gips. 2016. Foto: Privat

Fremtiden

Gerda føler, hun har slået sig ned og fundet sine rette omgivelser i Tisvilde.

Hun hilser alle de nye stærke kræfter i området velkommen. Der er tale om et helt generationsskifte af nye talentfulde yngre kunstnere, iværksættere, designere og kulturpersonligheder. Folk som sætter i stand, eksperimenterer og kaster sig ud i en masse frivilligt arbejde med at skabe liv, glæde og fornyelse, og som værner om kunsten, kulturen og mangfoldigheden – og her taler hun ikke om de 'ulidelige jet-settere, som hærger og tivoliserer byen hele sommeren'.

Selv bidrager Gerda stadig utrætteligt og engageret i talrige arrangementer, udstillinger og events.

For tiden er hun meget optaget af samarbejdet med en gruppe på 8 kvinder. De kalder sig 'Efterkommere' og skaber feministisk kunst.

Sammen planlægger de diverse udstillinger med fokus på 'kvinder i historien, som har givet alfahannerne et spark'.

'Armilar'. Mobiler i birkefiner. 2017. Foto: Privat

En af disse kvinder var f. eks. Tycho Brahes søster Sophie Brahe, som gjorde sig stærkt bemærket for små 500 år siden.

Hun var alkymist, videnskabskvinde og opfinder af astronomiske måleinstrumenter, der kunne beregne afstanden mellem planeterne. Desuden var hun meget optaget af havekunst, slægtsforskning og kemi. Hendes skæbne blev dog ret så ulykkelig.

Gerda har skabt en lang række skulpturer og installationer med udgangspunkt i Sophie Brahes liv.

Ovenstående værker kaldes 'Armilarer', som skal forestille klodeligende astronomiske måleinstrumenter.

Gerdas til tider dystre og urovækkende værker kunne lede tanken hen på et melankolsk sind.

Men det er langt fra tilfældet.

Hun siger om sig selv: »Jeg besidder et lyst og åbent sind med en fundamental iboende lykkefølelse, som hver dag er ved at boble over.«

Og endnu engang Gerdas opråb til menneskeheden: »Freden ligger i vores hænder – og den er mulig, hvis vi vil«.

Lad disse opløftende ord afrunde artiklen om en usædvanlig stærk, skrap, skarp, sensitiv og slagfærdig sandsigerske, som står ved sine meningers mod.

Kilder

Udstillings katalog fra Vendsyssel Kunstmuseum 2012: 'Gerda Thune Andersen. Værk og Værksted'.

Udstillings katalog fra Munkeruphus 2017: 'Gerda Thune Andersen. Værk og Værksted II'

Radio 24/7. 'Flaskens Ånd' d. 23.7.2016, hvor GTA interviewes af værten Poul Pilgaard Johnsen.

TV Nordsjælland d. 22.9.2017. Interview i anledning af særudstillingen på Munkeruphus d. 17.9 – 5.11 2017.09.27

Gerdas hjemmeside: http://www.gerdathuneandersen.dk

Forfatterens møder men GTA samt interviews med hende fra oktober 2017 på Munkeruphus og privat.

En Vejby-piges barndomserindringer

Af Kirsten Jørgensen

Damsbo ved Vejby Gadekær i 1944. Foto: Gribskov Arkiv

Erindringer – ja, når man nu er nået til pensionistalderen og har tilbragt det meste af sit liv her i vores lille by, er der mange ting, der dukker op. Måske er der personer og begivenheder, som af andre huskes anderledes - men jeg fortæller, som det dukker op i mine erindringer.

I sommeren 1944 blev jeg født i den gamle rytterskole på Gl.Skolevej i Vejby, hvor mine forældre boede til leje under krigen. Her havde der indtil 1912 været skole, hvorefter Vejby Skole flyttede til Tisvildevej, og bygningen blev privatbolig. De første 3 år af mit liv boede vi her, indtil mine forældre Asta og Gunnar Larsen i 1947 byggede hus og slagterforretning på Stationsvej 10.

Fireårige Kirsten hos fotografen i 1948. Foto: Gribskov Arkiv

Familien Larsen i 1952. Foto: Gribskov Arkiv

Det var min bedstefar Anders Larsens ejendom. Han var kreaturhandler og slagter og dyrkede et stykke jord nordvest for Vejby. Bygningen til venstre husede slagtehus, i midten stuehuset og til højre ses gavlen på stalden. Min far 'Slagter Gunnar', arbejdede her og hjalp til med at slagte, arbejde i marken og køre ud med kød. Under krigen foregik det med hestekøretøj.

Den gamle slagter – min bedstefar – var død i 1947, og vi var flyttet op på Stationsvej 10. Først her begynder mine egentlige erindringer fra barndomsbyen Vejby.

Lillesøster kom med storken

Familien var blevet forøget med en lillesøster i 1949. Tænk jer! Dengang kunne man ønske sig en lillesøster eller lillebror ved at lægge en sukkerknald i vindueskarmen til storken. Nogen tid efter skulle jeg en søndag formiddag sammen med min storesøster Anni og storebror Finn gå en tur i byen. Da vi kom hjem, skulle vi op i soveværelset og se vores lillesøster. Er der noget at sige til, at jeg i mange år troede på storken? Min kusine Hanne Hjelmsø fik nemlig også senere en lillebror på denne måde. Underligt når man tænker tilbage, så kan jeg slet ikke erindre, at min mor havde været gravid med stor mave. Men hun var jo også en kraftig dame, og der blev altså ikke talt om den slags som nu til dags. Den lille, lyshårede pige fik navnet Janne.

Barn i Vejby i 1950'erne

Jeg erindrer at have haft en god og tryg barndom. I 1952 begyndte skolegangen i den om- og tilbyggede skole på Tisvildevej. Det var spændende at møde de andre børn, som ikke boede i Vejby, men kom fra Unnerup, Ørby, Mønge, Rågeleje, Holløse og Vejby Strand. Der var ikke nogen skolebusordning, men de unge mennesker kom skam i skole til tiden. Fru Drachmann blev min klasselærer, og det var jeg glad for. De andre tre lærere var førstelærer Brøns, lærer Larsen og frøken Kristine Petersen. Der var kun fire klasseværelser, så vi små elever skulle f.eks. først møde kl.11, hvor de store måske havde sløjd, gymnastik eller husgerning. Vi var den første årgang, der fra skolestarten skulle gå i skole på Tisvildevej. Hidtil havde de små klasser gået hos fru Drachmann i lærerindeskolen ved Sandgraven på Glammel Skolevej. Min første sidekammerat var Taxa Williams Ingelise. Hun boede på Kirkebakken, og vi legede en hel del sammen. Det skete da også, at jeg blev inviteret til fødselsdag, selvom der ikke var tid til, at jeg kunne fejre min egen fødselsdag. Det var nemlig i sommerferien, hvor der var travlt i slagterforretningen. Blandt andet husker jeg en pigefødselsdag på Melhøjgård hos Oluf Andersens Inga. Spændende at opleve! Der var nemlig også piger med, som var ældre end os. Melhøjgård blev senere flyttet ud til Tisvildevej, og i dag ligger bebyggelsen Melhøj Park på området.

Bybjerggård, der var nabogård til Melhøjgård, var blevet flyttet ud på Rågelejevej, og så var der blevet etableret benzintank med bilværksted

Luftfoto af Vejby Skole fra 1955.
Foto: Gribskov Arkiv

Essotanken omkring 1960.
Foto: Gribskov Arkiv

på hjørnet af Tisvildevej og Rågelejevej. Det var her min far tankede slagterbilen op, når han skulle ud på kødtur.

Halfdan

På hjørnet overfor var en flok vejbybørn samlet omkring Halfdan ved hans 50 års fødselsdag. Datteren Jette står yderst til højre. På 'Halfdans Hjørne' var der altid liv, og specielt husker jeg, at de unge mennesker samledes der, og nogle gange spillede Halfdan banjo og sang. Desværre måtte jeg ikke gå hen på hjørnet for mine forældre, og derfor syntes man jo nok, at det måtte være spændende. Halfdan var også sangskriver og leverede festsange til konfirmationer og bryllupper. I 1947 skrev han i øvrigt VEJBY VALSEN til en revy i forsamlingshuset. En sang der stadig synges i lokalområdet.

Her står den livsglade Halfdan på trappen ved sin kiosk-blad-og vinhandel. Mange gode erindringer knytter sig til ham og hans familie. Datteren Jette gik også i min klasse og var legekammerat, så jeg kom en del i deres hjem. Konen Lilly havde frisørsalon, og det var hende, der klippede mine fletninger af, da jeg var 12 år. Husker det tydeligt og har

Halfdans 50 års fødselsdag.
Foto: Gribskov Arkiv

Halfdan med avisen 1951.
Foto: Gribskov Arkiv

faktisk stadig håret derhjemme i en hestehale. Lilly havde lejet en salon hos barberen på Stationsvej 6, men senere i 1958 byggede hun og Halfdan på matriklen ved forretningen på hjørnet af Stationsvej og Tisvildevej – og senere også en beboelse i tilknytning til salonen. Alt dette er nu nedrevet, og der blev bygget et dobbelt rækkehus.

Udfoldelsesmuligheder i Vejby

Hvilke udfoldelsesmuligheder var der i Vejby? Når man ikke var i skole eller skulle hjælpe til derhjemme, var der leg i Sandgraven. Jeg kan også huske, at vi legede med biler i en stor grusbunke hjemme ved gårdspladsen. »Hun skulle have været en dreng!« sagde min far. En dag havde vi kørt race på cykel på en jordbane, ved siden af hvor der i dag er Nettobutik. Jorden hørte til Bogknoldgård. Nå, men jeg kom hjem med blødende knæ, og så var der skideballe. »Hvis ikke du kan køre ordentlig på den cykel, så bliver den sat op på loftet !« sagde slagteren meget alvorligt. Nå, men jeg måtte så prøve at opføre mig ordentligt. Ellers var der mange sommeraftener, hvor vi børn/unge legede gemmeleg, krone- eller dåseskjul.

Syklubben 1956. Foto: Gribskov Arkiv

Som halvstor pige var jeg med i en lille syklub.Vi skiftedes til at mødes hos hinanden. Der blev syet, strikket og hæklet. Skolelærerens Annette, Halfdans Jette, Williams Ingelise og min lillesøster Janne var også med her hjemme hos os. Gummidukker var det store hit. En papkasse fra Houlbergs Pølser eller en skotøjsæske kunne bruges til lift, når den var blevet beklædt med stof og havde fået hanke. Der var en stor tilfredshed med at kunne lave det selv. I det hele taget var vi faktisk ret gode til at beskæftige os selv, og ofte lavede vi ting af forhåndenværende materialer.

At være barnepige syntes jeg var meget spændende – især når det ikke var ens egen søster. Jeg husker, at jeg fik lov til at gå tur med genboens søn i barnevogn. Lasse var søn af 'Peder Blik'. Peder Pedersen og hans kone Else havde fået bygget et flot rødstenshus med VVS-værksted i kælderen – og det var lige overfor mit barndomshjem. De havde også en datter Birgit, som var et år ældre end mig. Min erindring ved dette hjem knytter sig til det spændende at komme der hos Birgit, hvor vi nogle

gange prøvede hendes mors høje stiletsko og tøj. Else var en flot dame, syntes jeg - med lidt mere stil end min egen mor.

Kommende ægtemand

Somme tider fik vi lov til at cykle til stranden. Ud for Rågeleje Kro var der dengang en bred sandstrand. Jeg var sammen med mine søstre, og her mødte vi vores kusine Rina og fætter Mogens fra Kolsbæk. Der var også en ung mand i gule badebukser – 'den lille urmager' fra Nejlinge. At det senere skulle blive min ægtemand, havde ingen af os dengang nogen forestilling om. Men mange år senere fortalte han, at han havde et billede af mig fra Rågeleje Strand fra den sommer, hvor jeg havde fået fletningerne klippet af. »Du kan da komme ned til mig og se billedet«, sagde han. Jamen, det måtte jeg jo, så jeg besøgte ham i hans lejlighed i købmandsgården ved forsamlingshuset, og det blev faktisk starten på vores bekendtskab.

Pinsefester på Ørby Baun og Bazar i Præstegården

Erindringer fra somrene gælder også pinsefesterne på Ørby Bavn - altid 2. pinsedag. Det var virkelig noget, man så hen til. Festen blev forberedt i flere dage forinden, da der skulle lægges dansegulv. Jeg kan huske, at jeg var med min far og Ejnar Svendsen fra Holløse nede i hans mose i Tibirke og hente små birketræer, som blev sat op sammen med et hegn rundt om dansegulvet. Der blev også opsat kulørte lamper rundt om danseestraden og Willy's Radio fra Helsinge satte mikronfonanlæg op og placerede højttalere oppe i træerne. Askemosevejen blev på festdagen spærret nede fra Ørekilde Mejeri og hen forbi bavnen, så folk kunne færdes tværs over vejen. For på den anden side af vejen blev der opsat øltelt, karusseller og luftgynger med mere. Idrætsforeningen havde også ofte en Tombola ved pinsefesten. Det var Vejby Idrætsforening, der stod for den årligt tilbagevendende begivenhed. Ofte startede man med en taler, og derefter var der underholdning. Det var et stort tilløbsstykke, husker jeg.

Folkedanserbørn ved Ørby Baun 1957. Foto: Gribskov Arkiv

En gruppe børn fra Vejby og omegn, havde i nogle måneder gået til folkedans i skolens gymnastiksal, hvor vi øvede os i forskellige danse. Jeg mener, at det var Nina fra Ørby, der var vores leder. Dragterne blev lejet, og vi syntes, at det var meget spændende at give opvisning for publikum, der sad på græsskråningen og så på. Omklædningen foregik oppe hos Musse på Ørholm - det hvide hus i baggrunden.

Noget andet, som man også glædede sig til hvert år om sommeren, var Bazaren i Vejby Præstegård. For vi børn skete der jo ikke så meget andet i byen, men den dag kunne man for 25 øre se Fy og Bi- film i den gamle

præstegårdslade, hvor der var hængt et stort, hvidt lærred op, og træbænkene fra Missionshuset stod på rad og række, så det kunne fungere som biograf. Ude på gårdspladsen var der små boder, tombola med håndarbejde og fiskedam med mere. Nogle gange var der også salgsbod med ting fra fjerne lande. Jeg købte engang en lille elefant af ibenholt. De voksne fik kaffe og kage. Ved starten var der som regel også en taler, og der blev sunget nogle sange. I nogle år lavede FDF-spejderne optræden. Det var, mens lærer Verner Pedersen var deres leder. Men alt sammen oplevedes meget festligt, og på et tidspunkt var der en del af os børn, der gik ned i Sandgraven tæt ved og legede.

Skole, forsamlingshus, missionshus og kirke

Gymnastikopvisningen i Vejby Forsamlingshus om foråret samlede altid mange mennesker. Selve gymnastikken foregik efter 1952 i skolens gymnastiksal, men opvisningen var i huset. Rigtig mange børn og unge gik til gymnastik i vinterhalvåret. Her er det de to pigehold med gymnastiklederen Nete, der står ude til højre. Jeg selv er nummer to fra venstre i tredje række.

I nogle år spillede jeg i øvrigt også badminton på skolen sammen med andre vejbybørn. Men i forsamlingshuset havde Hugo Nielsens Danseinstitut fra Hillerød i en årrække danseundervisning om foråret. Ja, og så har der forresten været akrobatikhold, som jeg var med på, hvor der sluttedes af med opvisning. Man kan sige, at skole, forsamlingshus, missionshus og kirke var gode samlingssteder for borgerne her i Vejby og omegn.

Når jeg tænker tilbage til 1950'erne, så var Missionshuset rammen om søndagsskolen, hvor de fleste af vi vejbybørn gik. Det siger sig selv, at det var om søndagen, og som jeg husker, var det et par timer om formiddagen. Vi blev altid krydset af, når vi kom. Meget vigtigt! For det gjaldt om at komme så mange gange som muligt. Vi fik nemlig et billede med bibelsk motiv, når der var 10 krydser. Man klistrede billederne ind i et hæfte, og den dreng eller pige, der havde været flest gange i søndagsskole, når vi nåede til juletræsfesten, fik lov til at være den før-

Gymnastikopvisning 1951. Foto: Gribskov Arkiv

ste, der gik ind i salen ved siden af for at vælge sig en julegave. Her var mange ting at vælge imellem, og da gaverne ikke var pakket ind, kunne man selv vælge. Det var meget spændende! Hvem købte så alle disse gaver? Det var Peter Jensen, en ældre mand fra Ørby, der spenderede af egen lomme. Der var naturligvis også et fint pyntet juletræ til festen. For vi børn var det et af årets højdepunkter her i Vejby. Som jeg husker, var det Helges mor, Kristine Pedersen, der var søndagsskolelærer. En ting som også står tydeligt i erindringen, var figuren af den lille negerdreng. Når vi lagde en mønt i den, bukkede drengen som tak. Pengene gik til

Ydre Missions arbejde. Vi sang salmer og fik fortalt historier fra bibelen og hørte tekster læst op. Jeg har altid været glad for at synge, og husker stadig mange af de salmetekster, vi lærte der og i skolen.

Vi gik naturligvis også til juletræsfest i Vejby Forsamlingshus, og det var i mange år 3. juledag. Husker det var spændende at komme ind og se det store, pyntede juletræ, der nåede helt op til loftet, og vi gik rundt i salen med hinanden i hænderne og skrålede med på de mange julesange. Bagefter legede vi også sanglege for eksempel: »Tyv ja tyv, det skal du være, for du stjal min lille ven - og jeg har det håb tilbage, at jeg snart får én igen. Åh ja, én igen!« Man gik to og to sammen med hinanden i hånden, men der var en, der ikke havde en ven, så vedkommende måtte klappe en tilfældig på skulderen, som så skulle 'være den'. På den måde kunne man måske komme til at holde en dreng i hånden, som man syntes var sød.

Min skolegang i Vejby Skole sluttede efter 5. klasse, hvorefter jeg kom på Helsinge Realskole, og et par år senere gik jeg til konfirmationsforberedelse hos pastor Honoré og blev konfirmeret i Vejby Kirke.

Vinteraktiviteter

Vinteraktiviteter indebar f.eks. skøjteløb på gadekæret eller de fladvande, der var rundt omkring på markerne. Mest irriterende var det, når ens skøjter, der blev spændt fast på skistøvlerne, ikke kunne holde. Spændende var det, når man senere var blevet lidt større og også måtte gå på gadekæret og skøjte, når det var blevet mørkt.

Om vinteren - ja man husker jo det, som om der altid var is og sne. At køre på slæde på Kirkebakken var et hit blandt vi unger. Der var liv og glade dage, når vi børn kælkede ned ad bakken for fuldt drøn. Nogle gange kunne man være heldig og få drejet, så der kunne fortsættes ned af Stationsvej forbi Forsamlingshuset. Jeg bilder mig ind at kunne huske, at et par store drenge nåede godt ned af denne vej og forbi købmanden helt til gartneren. Det skete også, at nogle af drengene fik lov til at spænde kælken efter Svend præstegårdsforpagters kane, så de fik en ordentlig køretur. Han var en mand, der var meget børnevenlig.

Gadekæret ved vintertid 1944. Foto: Gribskov Arkiv

Samme Svend kørte om vinteren til Ørekilde Mejeri i Ørby og fik dampkogte kartofler til sine grise. Men vi børn kunne godt lide at liste en varm kartoffel ud under presenningen på vognlæsset og pille skrællen af og spise den. Inde i stalden spiste vi for resten også kålrabi. Det lyder jo, som om vi ikke fik mad derhjemme. Men det var bare spændende at prøve!

Dengang fandtes ikke nogen skolefritidsordning i Vejby, men hos præstegårdsforpagteren var der altid plads og rum til os børn, når vi gerne ville ind til dyrene i stalden og have lidt varme. Men jeg tror nu også, at nogle af drengene hjalp Svend med noget arbejde. Jeg husker tydeligt min mors reaktion, når jeg kom hjem efter besøg i staldene. Hun syntes slet ikke, at tøjet lugtede godt, så den uldne sweater skulle tages af, inden jeg kom ind i køkkenet.

Vejby Gadekær 1944. Foto: Gribskov Arkiv

Vejby Gadekær

Gadekæret var engang meget stort, og det blev brugt til vanding af kreaturerne. Fra den vej, som hedder P.C.Skovgaards Vej i dag, kunne man gå ned i gadekæret, da det skrånede. En erindring fra min barndom herfra står tydeligt. Nemlig da Grethe, den gamle kone der boede i huset overfor, kom løbende ned i gadekæret for at slukke den ild, der var i hendes uldskørter. Hun var kommet til at vælte petroleumslampen nede i sin kælder med det resultat, at der gik ild i hendes uldskørter. Det lykkedes hende dog at få reddet sig selv ved snarrådigt at løbe ned i gadekæret.

En anden hændelse ved dette gadekær, har jeg fået fortalt af min far. Det var, da min bedstefars husbestyrerindes søn skulle hente vand i gadekæret med en spand. Han gled ned i vandet og druknede. Han blev

først fundet nogen tid efter. Sørgeligt! For øvrigt har jeg selv været røget i gadekæret - dog på en anden måde. Om vinteren havde nogle drenge lavet et hul i isen og dækket det med sne. Jeg røg i med det ene ben og kunne ikke komme op. Min kusine Hanne løb hjem til min far og råbte: »Onkel Gunnar! Kirsten er druknet med det ene ben!« Sådan er det blevet fortalt i familien. Kommer til at tænke på, når min kusine og jeg skulle have lov til at gøre et eller andet og ikke rigtig vidste, om der blev givet tilladelse. Så kunne jeg finde på at sige: »Hanne må godt for sin mor!« Bagefter gik vi op til hendes mor og sagde, at jeg godt måtte få lov af min mor. Så var det jo i orden!

Kødtur og slagtehus

Når man var så stor, at man kunne være til gavn, var det en tjans at komme ud at køre med slagtervognen, hvor man skulle løbe ind og banke på for at fortælle, at slagteren var der. Der blev kørt både land- og strandture, hvor der blev solgt kød, pålæg, ost m.m. Om sommeren var det både mandag, onsdag og fredag, at alle sommerhusgæsterne skulle besøges. Ruten gik fra købmanden ved Godhavn Strand, videre til Holløselund købmanden, hvor der også var fast holdetid, derefter Vejby Strand, Rågemark, Rågeleje og Udsholt Strand. Ofte var vi hjemme og læsse flere varer i vognen. Madpakken blev indtaget undervejs, og det skete tit, at vi ikke var hjemme førend klokken ni om aftenen. Derefter skulle der læsses af og vaskes af. På et tidspunkt havde min far også en slagterfilial i Rågeleje, som min søster passede sammen med fremmed personale.

På Stationsvej var der også slagtehus, hvor min far selv slagtede kreaturer. På et tidspunkt fik vi en ung mand Max i lære som slagter. Han var en ung københavnerdreng og søn af handelsmand Frederik Møller, der havde kendt min far fra tidligere. Frederik var nu sømand og Max's stedmor kunne ikke styre ham, når faren var på søen. Derfor bad han min far om at tage sig af drengen og tage ham i lære som slagter. Han skulle også bo hos os og gerne opdrages lidt, sagde hans far. Sådan blev det – så Max blev næsten som en bror for mig i de år. Han fik sit eget

værelse og var en del af familien.

Når der var nødslagtning kom Zonen med f.eks. en gris, ko eller hest, der måske havde brækket benet. En dyrlæge eller slagteren var blevet tilkaldt og havde aflivet dyret på stedet. Nu blev den så fragtet med kranvognen ind på gårdspladsen derhjemme og bragt ind i slagtehuset. Det var jo spændende at se på, så der var ofte en del børn, der tog opstilling som publikum, når sådan en nødslagtning foregik. Ved almindelig slagtning brugte min far en boltpistol. I slagtehusets gulv var der en jernring, som blev brugt i forbindelse med at f.eks. en tyr skulle holdes. Rebet fra den blev kørt igennem ringen, så der var bedre hold på den. Det brød jeg mig ikke om. Heller ikke hvis det var en lille kalv, der skulle slagtes. Forretningen passede min mor, når far var på kødtur. Det var dengang, der var forretninger i byen.

På 'kødtur' med min far 1956. Foto: Gribskov Arkiv

Forretninger i Vejby

Det var købmand J.P. Hansen, der havde forretningen på Tisvildevej, mens jeg var barn. Han havde også en stor lagerbygning. Købmanden var en af de første i Vejby, der anskaffede sig fjernsyn, så sønnen Torben var en meget populær kammerat, når der var børnefjernsyn. Mange ville gerne lege og blev inviteret indenfor af fru Hansen, så de kunne opleve at se fjernsyn. Her hvor købmandsforretningen fra min barndomstid lå,

Købmandsforretningen på Tisvildevej 1955.
Foto: Gribskov Arkiv

er nu det eneste sted, hvor vejbyerne gennem alle årene har kunnet handle. I dag er der REMA 1000 på matriklen.

På Stationsvej var der også en købmandsforretning, hvor mine forældre 'købte på bog'. Så betalte man en gang om måneden, så vidt jeg husker. Det skete, at jeg fik lov til at gå med min far ned til købmanden for at betale for den forgangne måneds indkøb. Hold da op, så kunne man være heldig at få et gratis kræmmerhus med bolsjer af fru Kristensen!

Længere nede ad Stationsvej havde Edmund Petersen skomagerforretning og -værksted. Der var et lille udstillingsvindue i forretningen, hvor der var sat nogle sko, støvler og træsko ud, så folk kunne se, hvad man kunne købe. Man kunne også få repareret sit fodtøj. Der blev lavet mange forsålinger, og jeg har fået syet nye remme og håndtag på min skoletaske hos skomageren. Skomageren drev også taxaforretning, og han og sønnen Villy kørte mange personer fra stationen i Vejby ud til deres sommerhuse.

Der var også en anden vognmand i Vejby. Det var William Nielsen, som havde 'Askemosebilen'. Han boede på Kirkebakken, hvor han og familien ejede stuehuset fra den gamle Kælderbjerggård. Den var blevet flyttet ud af byen, efter den brændte i 1928. Eftersom Williams datter Ingelise var min legekammerat, har jeg ofte tilbragt timer der med forskellige lege, og vi gik også i samme klasse.

Tilbage til Stationsvej, hvor Anny og Johannes Larsens drev gartneriet i mere end 50 år. De havde egne drivhuse, og solgte både blomster, frugt og grøntsager. Jeg har mange gange været hos gartneren for min mor og købe ind. Gartnerens søster Erna ekspederede ofte i butikken. En flink dame, der altid solgte det bedste til kunden.

TATOL-forretningen lå nede ved Vejby Station. Min mor købte altid kaffe hos Kristine i Tatol, fordi det var den bedste, sagde hun. Forretningen havde også sæbe, cremer og mange andre ting.

Brødudsalg og konditori havde vi skam også i Vejby. Esther og Harald Jensen havde forretningen på Stationsvej, og det var fruen, der passede forretningen. Brødet blev leveret fra Tisvilde Bageren, så vidt jeg husker.

I mere end 50 år drev ægteparret Hemmingsen Vejby Manufakturhandel på Tisvildevej. Det var en velassorteret forretning med diverse beklædning, sengetøj, garn og så videre. Så det var skam ikke nødvendigt at skulle ud af byen i dagligdagen for at handle den slags.

Vejby Slagterforretning 1962.
Foto: Gribskov Arkiv

'Kirsten Slagter' med sin far 1960.
Foto: Gribskov Arkiv

Slagterforretningen var ikke så stor, så om lørdagen hændte det, at der var så mange kunder, at de måtte stå i kø ude på fortovet. Der var et kølerum, som man kunne gå ind i. Her hang store kødstykker til modning efter slagtningen. Min far havde også pølsemageri og rygeovn. Så mange ting var hjemmelavede – også salaterne, som min mor lavede. Desuden havde vi en kælder, hvor der blev lagret oste. Der var nogle københavnere, som efter sommerferien bestilte en hel ost til lagring til næste år. Pyha! Der lugtede ikke specielt godt i den kælder, syntes jeg.

Jeg fik senere også tjansen selv som ekspeditrice. Her er min far og jeg parat til arbejdet. Det var jo om sommeren, at pengene skulle tjenes ind - så der var travlt. Der blev også slagtet friske kyllinger og smurt smørrebrød til levering ud af huset. Forudbestilte varer blev bragt ud om søndagen med slagtevognen, så det med fritid blev kun til et par timer søndag eftermiddag.

Køkkenet på Havgården. Foto: Gribskov Arkiv

Kaj Larsen foran villaen 'Heatherhill' 1946. Foto: Gribskov Arkiv

Omegnen

Vi kom blandt andet også med varer til pensionatet Havgården i Vejby Strand, hvor Hr. og Fru Nørgaard brugte mange slagtervarer til pensionærerne i sommerperioden. Jeg husker tydeligt, at der var godt varmt i køkkenet om sommeren ved komfurerne, når man kom ind med varer. Mange familiefester er gennem årene blevet holdt på Havgården hos dette vellidte par. I øvrigt gik jeg også i skole med datteren Dorrit. Min konfirmationsfest blev faktisk holdt på Havgården med sang og musik.

Som barn var det meget spændende at besøge Vincents villa ude ved Heatherhill. Den lå i mange år ubeboet hen, og vi måtte naturligvis ikke komme der, men på bagsiden kunne man komme ind og se den engang så fornemme villa indefra med høje egetræspaneler og hollandske kakler i køkkenet. Jeg er helt sikker på, at vore forældre ikke vidste, at vi havde været indendørs der. Den henlå i en meget dårlig stand og blev til sidst revet ned i forbindelse med kommunens overtagelse og fredning af arealet i 1960. Jeg fryder mig altid, når man kører forbi det smukke, lyngbeklædte Heatherhill og sætter pris på, at det ikke blev udstykket til sommerhuse, som det skete mange andre steder.

Salgårdshøjvej mod Melhøj 1945. Foto: Gribskov Arkiv

Nu hopper vi lige lidt udenfor byen – nemlig til Salgårdshøjsvej. Billedet er fra maj 1945, så det kan jeg naturligvis ikke huske, men lærer Brøns' søn Knud har fortalt, at de havde været ude at se tyskerstillingerne ved Vejby Strand umiddelbart efter befrielsen og er her på vej hjem til Vejby. Grunden til at jeg synes godt om billedet er, at man kan se bronzealderhøjen Melhøj ude til højre, hvor den knejser over området. Lige netop den høj har jeg som udsigt fra mit køkkenvindue, så jeg ser på den hver dag og nyder synet. Da min bedstefar som dreng gik og vogtede gæs lidt længere ude på marken, er jeg ikke sikker på, at han nød synet, men han har set den.

Efterskrift

Det blev på Trongårdsbakken, at min mand og jeg købte hus i 1972, og udsigten til Melhøj har vi så haft lige siden. Jorden her var oprindelig præstegårdsjord, men nogle tønder land tilhørte i en årrække ejendommen Damsbo nede ved gadekæret. Således blev det på min bedstefars jord, at vi slog os ned, da Vejby-Tibirke Kommune i midten af 60'erne havde købt og udstykket området til beboelse.

Det var så nogle glimt fra mine barndomserindringer her i Vejby, hvor jeg stadig bor.

Kirsten Jørgensen (ansat ved Vejby Skole i 34 år.)

Unneruplejren 1952 – 69

Af Jørn Ritsmar

På vejen mellem Vejby og Valby i Nordsjælland ligger Unnerup Skole, der efter nedlæggelsen som skole blev forhandlet solgt af Vejby-Tibirke kommune til Gabriel Jensens Ferieudflugter (GJF) fra København, hvorefter skolen blev til 'Unneruplejren' i 1952.

GJF startede allerede i 1901, og institutionen er stadig virksom her i 2017, og der arrangeres fortsat en række sommeraktiviteter for børn i København, der mangler tilbud i sommerferien.

Et af disse tilbud var at komme en tur på Unneruplejren. Men allerede tre år tidligere før den åbnede, sendte GJF københavnerbørn på tre-dagestur til Karsemoselejren – den tidligere arbejdslejr i nærheden af Frederiksværk. Det var i det hele taget noget helt nyt for GJF, at børnene overnattede, da de hidtidige arrangementer havde været enkeltdagsture. Efter tre år skulle Civilforsvaret overtage Karsemoselejren, og da lejrturene var populære, måtte successen følges op, og Unneruplejren blev så løsningen.

GJF-komiteen fandt, at der var gode muligheder for at omdanne den tidligere skole til lejrophold, så der blev skaffet midler til ombygning, så sanitære rum, opholdsrum m.v. blev indrettet hensigtsmæssigt og tidssvarende, ligesom lejren fik sit eget vandværk. I årenes løb blev Unneruplejren efterfølgende fornyet og moderniseret på forskellig måde. Hovedbygningen bestod i stueplan af spise- og opholdsrum, køkken, soverum til 70 børn, vaskerum, toiletter, badeværelser og en lille lejlighed til den tilsynsførende. Førstesalen var indrettet med forskellige størrelser soverum for børn og voksne. Gårdbygningen var indrettet med halvtag, toiletter, legestuer og magasiner.

I sommeren 1952 var Unneruplejren klar til at modtage ferielejrbørn fra København.

Unneruplejren - Gabriel Jensens Feriekoloni. Foto: Gribskov Arkiv

I disse år kom der skiftevis rene pigehold og drengehold, og det var i starten 3 dage ad gangen. Det viste sig dog snart at være for forjaget og upraktisk, så det blev ret hurtigt til ugeophold fra mandag til lørdag.

Mandag morgen samledes omkring 70 drenge eller piger på Københavns Hovedbanegård ledsaget af tre ofte unge studerende, der skulle være de voksne ledsagere. Naturligvis kendte de ikke børnene og omvendt, ja, tit kendte de studerende heller ikke hinanden. Der var reserveret togvogne i toget til Hillerød, hvor der blev skiftet til toget til Vejby. Der ventede en bus, som skulle køre det sidste stykke til Unneruplejren.

Da jeg var barn, kravlede jeg og omegnens drenge gerne op i et højt træ ved indkørslen til Unneruplejren, så vi på lang afstand kunne se, når bussen kom fra Vejby. Altså når det var pigehold. Drengeholdene interesserede os ikke. I min konfirmationssang var der f.eks. skrevet dette vers:

Se hver en sommer han ta'r på landet
til Unnerup der så tæt på vandet,
i badebukser går han og tror,
at han er pigernes sheik på jord!

Efter at have fået anvist en køje i sovesalen blev børnene inddelt i bordhold, som blev kaldt henholdsvis Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. De 5 ældste børn blev udset som bordformænd og valgte på skift deres hold. De sad så ved deres eget bord i spisesalen, og udendørs udkæmpede holdene forskellige konkurrencer imod hinanden igennem hele ugen. Det blev kaldt Olympiade og bestod bl.a. af forskellige løb, rundbold og tovtrækning på lejrens store græsplæne, gårdsplads med boldbaner og ja, der var sågar egen minigolfbane, som også blev benyttet i legen. Der blev brugt megen tid på konkurrencerne, men der var naturligvis også fritid inden for lejrens grænser.

Min far, A. Ritsmar var lejrleder i denne periode, og ham vender jeg tilbage til. Da jeg selv kom på seminariet, var jeg naturligvis ikke feriebarn mere på Unneruplejren. Nu brugte jeg sommerferien som voksen på både pige- og drengehold. Pigeholdene havde 2 kvindelige og 1 mandlig voksen, og drengeholdene havde 2 mandlige og 1 kvindelig voksen – foruden min far hos drengene og senere min mor hos pigerne. Vi blev kaldt tanter og onkler, min far blev til Farmand og min mor til fru Farmand. Det skulle åbenbart være rigtig godt gammeldags familiært.

Der var ikke megen fritid til de voksne set i lyset af, at vi efter børnenes sengetid sad oppe til klokken halvtolv – tolv og spillede kort, fordi vi skulle vække sengevæderne, før vi selv gik til køjs. Men vi havde det hyggeligt og sjovt, mens det stod på.

Køkkenet havde naturligt nok travlt fra morgen til aften. Personalet bestod af en økonoma, der som regel kom fra det lokale område og

Min far A. Ritsmar. Foto: Gribskov Arkiv

to piger, der fortrinsvis kom fra den skole, min far var ansat på i København.

Hver aften var børnene fuldt beskæftigede, for efter dagens sidste konkurrence de nordiske lande imellem, var der indendørs aktiviteter.

Mandag: oplæsning og fællessang.

Tirsdag: filmforestilling, hvor også omegnens børn blev inviteret.

Onsdag: forskellige spil og tegneserielæsning.

Torsdag: filmaften igen.

Fredag: cirkus.

I cirkus optrådte både børn og voksne med indøvede sketches, sange, tryllenumre og lignende. Min far var fast optrædende som Miss Valeria, der optrådte med sin violin, som han trakterede på mange besynderlige måder udklædt i paryk, damehat og træsko. Det kan lyde som om, alle aktiviteter foregik i Unneruplejren, men det var ikke tilfældet. Somme tider blev der gået tur, men det var endnu vigtigere med besøg hos lejrens nabo, nemlig Annakroggård, hvor gårdejer Laurits Sørensen og familie gæstfrit åbnede dørene for besøg, så københavnerbørnene kunne opleve, hvordan køerne blev malket, grisene fodret, og hvad der ellers skete på landet. Laurits Sørensen ejede desuden en skov, som børnene under voksenopsyn kunne lege fangeleg i. Ja, i det hele taget blev vi altid mødt med venlighed og hjælpsomhed fra de handlende, de nærmeste naboer og andre lokale beboere.

Efter morgenmad om lørdagen fik det vindende hold af ugens olympiade en præmie. Hvert barn på holdet fik en lys, håndskreven strandsten, hvorpå Farmand med sort tusch havde skrevet Unneruplejren og det pågældende årstal. Så havde de det minde. Børnene og de 3 voksne blev derefter hentet af bussen, og turen gik retur til Hovedbanegården, hvor næste hold ventede mandag morgen.

Først var det Karsemoselejren fra 1948 – 51 og derefter Unneruplejren fra 1952 – 69.

Viceskoleinspektør på en skole på Østerbro, A.Ritsmar var lejrchef begge steder, og det var ham, der skabte rammerne omkring disse ferielejres virke.

Sammen med Farmand tilbragte min mor, søster og jeg tiden på disse lejre, så det var på den måde vores sommerferier forløb. Og lad det være sagt i samme åndedrag: det var ikke for lønnens skyld, at det blev gjort.

Jeg mener, at Unneruplejren uden for sommersæsonen undertiden blev brugt som lejrskole af Københavns Kommune, men hvad der i øvrigt skete i sommerferierne efter 1969, ved jeg ikke nøjagtigt, men den fortsatte som GJF-lejr en hel del år efter med et andet personale. Den er i dag solgt og benyttet til andet formål.

Tisvilde Badehotels iskælder

– en bygningsarkæologisk undersøgelse

Af Arkivar Michael H. Ahlström
Museum Nordsjælland, Afdelingen for Nyere Tid

Baggrund for undersøgelsen

Onsdag, den 3. maj 2017, blev Museum Nordsjælland kontaktet af Gribskov Kommune. Der var ved naturpleje på skrænten af Hotelbakken i Tisvildeleje, umiddelbart vest for den trappe, der fører fra Hotelbakken og ned til stranden, fundet et hul ind til noget 'kælderagtigt'. Kunne det mon have museets interesse? Det lød som noget Gribskov Arkiv havde eftersøgt længe, så et hurtigt møde på Hotelbakken samme dag blev aftalt.

Ved besigtigelsen viste det sig, at indgangen var blokeret af en stor betonklods omkring en gammel jernbaneskinne samt nogle gamle brædder brugt til afspærring af indgangen. Gennem en åbning øverst i blokeringen, var det dog muligt at se ind i rummet bag. Det stod med det samme klart, at der var tale om en iskælder, som måtte have tilhørt Tisvilde Badehotel. Hotellet lå oven for skrænten fra 1895 til 1953, hvor det blev nedrevet. At det hed Tisvilde Badehotel selvom det lå i Tisvildeleje skyldtes, at det dengang var 'finere' at bo i Tisvilde end i fiskerlejet.

På Gribskov Arkiv findes der to postkort af Tisvilde Badehotel fra henholdsvis 1906 og 1910, hvor man kan se en lem, der ligger i toppen af iskælderen. Der var også mange lokale, som igennem årene havde fortalt arkivet om denne kælder, og at de havde set eller været inde i den. Derfor var eksistensen af kælderen ikke ukendt, men med årene var indgangen vokset så meget til, at det først ved en kraftig beskæring af vildroserne på skrænten blev klart, hvor præcist iskælderen befandt sig.

Den følgende dag mødte jeg op med diverse værktøj for at fjerne blokeringen foran indgangen. Det viste sig umuligt, og den videre undersøgelse blev derfor opgivet.

Postkort fra 1906: ❶ Indgang til iskælderen. ❷ Lem hvorigennem isen blev smidt ned i brønden.
Foto:Gribskov arkiv

To måneder senere modtog jeg så en meddelelse om, at nu var blokeringen fjernet af Gribskov Kommunes folk. Dette blev bekræftet ved en samtale med sagsbehandler Hans Lassen, Natur og Vand, Gribskov Kommune. Det var med hans store velvilje, at åbningen blev foretaget. Det var nu muligt at komme ind i iskælderen og foretage den bygningsarkæologiske undersøgelse.

Da det var den første iskælder i Gribskov Kommune, som Museum Nordsjælland havde kendskab til, var det derfor en kærkommen lejlighed til at få den dokumenteret.

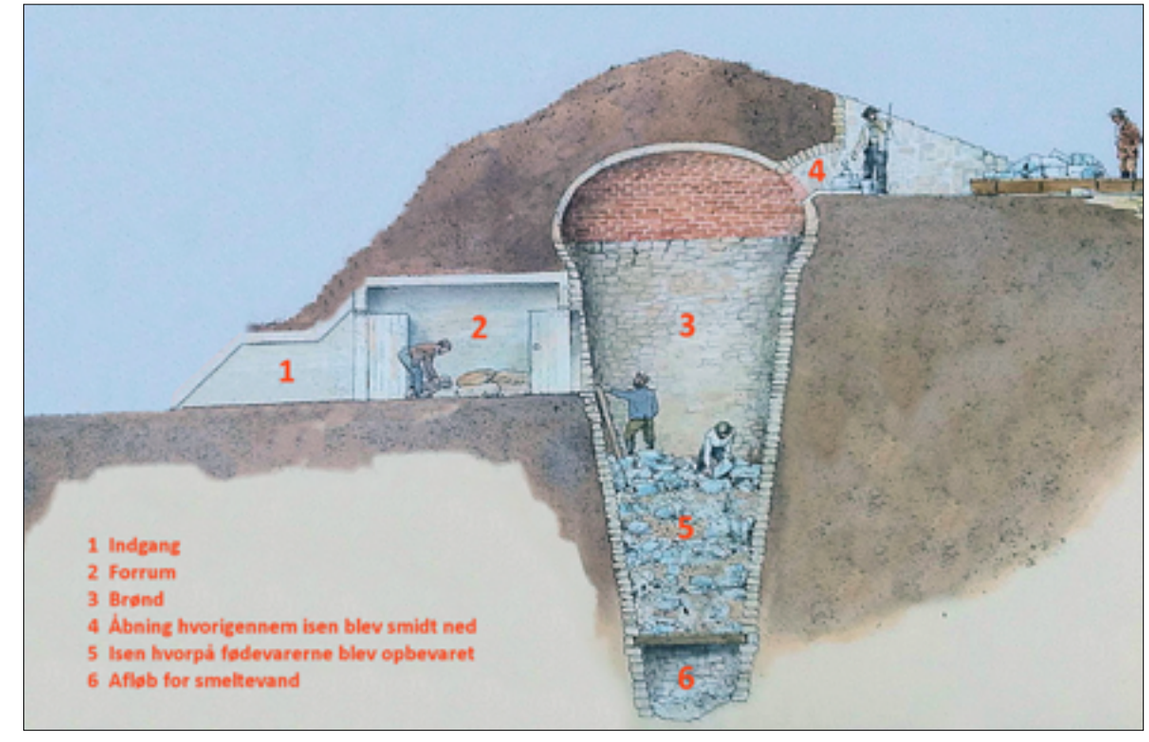

En princip-tegning af en iskælder. Den er næsten magen til Tisvilde Badehotels iskælder.
Foto: Michael Ahlström, Museum Nordsjælland

Om iskældre generelt

Iskældre er også blevet kaldt isgrave, jordhuler, iskuler, ishuse, ishytter og kølekældre.

Den første omtale af opbevaring af is i Danmark stammer fra 1564, hvor der bliver sendt en karl fra Koldinghus til Frederiksborg Slot for at lære kornmåleren (en embedsmand), hvordan man lægger is i isgraven. Fra 1580'erne kendes begrebet iskældre på kongelige slotte, palæer og herregårde.

De ældste iskældre har været udformet som en brønd enten med en stråtækt overbygning eller dækket med jord. De har gerne været place-

ret et tørt, højtliggende og skyggefuldt sted. Indgangen har vendt mod nord, og i bunden har der været afløb til smeltevandet.

Mange steder blandt almuen har man bare haft simple iskuler dækket af f.eks. tang, mens man andre steder har opbevaret isen i allerede eksisterende kældre. Fra ca. 1880, blev det almindeligt at opføre egentlige ishuse uden brønd. Det var ofte små selvstændige bygninger, der groft sagt bestod af en kælder med et spidst stråtækt tag. Man har også indrettet ishuse i voldene ved bybefæstningerne, som f.eks. i Fredericia samt under Nørrevold i København. Her har man så nemt kunnet hente isen i voldgravene.

Norge havde en egentlig eksport af is til bl.a. England. Dette kendes ikke fra Danmark.

Generelt blev isen samlet ind, når islaget på søer og åer nåede en tykkelse, der kunne bære. Dette blev kaldt isningen. For det meste anvendtes redskaber, man havde i forvejen, såsom økser og save. Der kendes dog mere specielle redskaber som issave og istænger. Isen blev delt i stykker, der var til at håndtere, og derpå kørt til iskælderen. Her blev den normalt smidt ned gennem en åbning i toppen af brønden. Isen har, i flere tilfælde været dækket af et isolerende lag tørv eller avner.

Isen fra iskældrene er først og fremmest blevet anvendt til at nedkøle drikkevarer, men man har også fremstillet frosne retter. Selv om man nok har kunnet udnytte køligheden i iskældrene til at forlænge fødevarernes holdbarhed, har man ikke kunnet undvære de traditionelle konserveringer som røgning og saltning.

De færreste har haft adgang til en egentlig iskælder, hvor isen har kunnet holde sig frossen indtil næste vinter, men har i bedste fald måttet nøjes med en iskule. Først da man går over til ishuse uden brønd og får væsentligt bedre isoleringsmetoder, bliver det mere almindeligt, at have adgang til is året rundt. Disse nye ishuse fik stor betydning for mejeridriften og blev mere almindelige end den gamle type, som kun var beregnet til den enkelte husholdnings brug.

I Sverige havde man en øltype, som blev kaldt Iskällardricka. Det var en alkoholsvag øl med en alkoholprocent på 3,25.

Navnet kommer af, at bryggerierne opbevarede netop denne øl i iskældre.

Undersøgelsen

Tirsdag, d. 4. juli 2017 gik den bygningsarkæologiske undersøgelse så i gang. Det stod hurtigt klart, at selv om blokeringen af indgangen var fjernet, så var det nødvendigt at fjerne en del jord, der med tiden var kommet ind i iskælderen. Der blev bortgravet mere end 2 kubikmeter jord fra indgangen og selve kælderen.

Jorden indeholdt en del affald i form af knuste tallerkener, næsten opløste konservesdåser, en gaffel, et stykke vandslange, en del rådne plankerester (fra loftet), en metalrist brugt som grill og seks ølflasker. Den ene flaske er en såkaldt PEN-flaske også kaldet en øl-plastik-flaske.

Alle flaskerne har kunnet aldersbestemmes ud fra stemplerne i bunden. Den ældste flaske er fremstillet i perioden 1938 – 1953. De næste fire er fra henholdsvis 1953, 1959, 1960 og 1996.

PEN-flaskens produktionsår kan ikke umiddelbart afkodes, men på resterne af etiketten kan man læse, at udløbsdatoen er 20. oktober 2005.

De seks ølflasker indikerer, at der har været størst aktivitet i iskælderen i en 8-års periode efter badehotellets lukning og nedrivning i 1953. Men, det er kun ud fra de fundne ølflasker. Virkeligheden kan være en ganske anden, uden det har efterladt sig spor. De øvrige forrustede genstande giver ingen indikation om alder.

De følgende to dage blev brugt på en opmåling og tegning af iskælderen samt en fotodokumentation. Et problem var belysningen. Jeg havde kun en pandelampe og en campinglygte til rådighed, men det gik.

Beskrivelse af iskælderen

Udvendige indgangsparti

Godt og vel 21 meter nede af trappen fra Hotelbakken til stranden, går indgangspartiet til iskælderen i en skrå vinkel mod syd ind til selve indgangen. Da jeg var alene om opgaven, blev tanken om at

udgrave hele indgangspartiet opgivet. Der har på hver side af det støbte gangareal været to, ca. 1½ meter lange, støbte vanger. Disse har haft en skrående overkant, der har gået op til taget over indgangen.

Indgangen

Selve indgangsåbningen, der er ganske lav, fører ind til en ca. 140 cm lang gang med støbt gulv, lodrette, pudsede og kalkede vægge og med opad skrånende, støbt loft, hvor der er kraftige aftryk af forskallingsbrædder. Dette gælder også for resten af lofterne. Ved tømningen af kælderen, blev der fundet flere rester af denne forskalling, der også har tjent som loftsbeklædning. Gangen munder ud i et forrum, hvor der var spor efter en dør.

Forrummet

Forrummet, hvis funktion er ukendt, har også støbt gulv. Væggene er også her pudsede og kalkede. De skråner begge udad fra gulv til loft. Dette er formentlig gjort for at gøre konstruktionen stærkere.

Forrummet er på godt 2½ kvadratmeter. Bagvæggen i forrummet domineres af en døråbning i en brøndlignende konstruktion, der skråner fra gulv til loft ind i forrummet. Loftet er opad skrånende, så det er muligt, at stå oprejst her.

Forrummet og brønden set fra indgangen. På bagvæggen ses hullet ind til hulmuren samt noget af graffitien. Foto: Michael Ahlström, Museum Nordsjælland

Brønden

Konstruktionen består af en konisk brønd af blanke mursten med en indvendig diameter på godt og vel 3 meter. Loftet er også her opad skrående. Godt 4 meter over gulvet har der været en lem i loftet, hvorigennem isen i sin tid blev smidt ned i brønden. Denne lem er nu tilstøbt, men som tidligere nævnt, ses den på to postkort.

I brøndvæggen over for døråbningen, er der brudt et mere end 1 kvadratmeter stort hul. Dette afslører, at brønden er opført af en halvstens formur, en 5-7 cm uisoleret hulmur og en halvstens bagmur. Dette er givetvis gjort for at skabe en form for isolering af brønden (se plantegningen på næste side).

Omtrent midt på gulvet, er der brudt et hul. Hvad formålet har været er uvist. Man kan gætte på, at det i nyere tid har været anvendt til en primitiv grill, for nogle af de jerngenstande, der blev fundet, kunne godt tyde på det.

Hullet gav imidlertid mulighed for at konstatere, at betongulvet er lagt oven på opfyld. Det indikerer, at brønden er dybere, end det umiddelbart ser ud til (se principtegningen).

På væggen i brønden, er der to steder lavet graffiti. Den ene, lavet af en Brian, bærer årstallet 96, hvilket jo passer med en af de fundne ølflasker. Den anden graffiti er lavet af en Jesper og hylder det australske hard rock-band AC/DC.

Resultatet af undersøgelsen

Iskælderen har været en del af Tisvilde Badehotel og blev opført samtidig med hotellet – altså i 1895. Den er med andre ord 122 år gammel.

Når fødevarer skulle placeres i eller hentes fra iskælderen, skete det via en sidegang, der førte ind til et forrum, hvorfra der var indgang til brønden.

Om iskælderen ved vi, at isen bl.a. blev taget i Tisvilde Bymose. Når først den lå i iskælderen, kunne den holde i næsten et år. Isen blev først og fremmest anvendt til at nedkøle drikkevarer og forlænge fødevarernes holdbarhed, men man har også fremstillet frosne retter og brugt isen til drinks.

Hvad der skal ske med iskælderen i fremtiden er uvist. Skal den forblive åben, kræver det at nogen overtager den og har et offentligt formål med den. Hertil kommer en større restaurering, der ikke er billig. Skal den derimod fjernes, vil det også være dyrt, så hvad kan man så gøre?

Mit forslag til Gribskov Kommune er, at man forsegler indgangen og fylder iskælderen op med sand/grus. Det vil forhindre at nogen kommer til skade, hvis den skulle falde sammen. Omvendt, så vil opfyldningen holde på konstruktionen, så iskælderen vil være bevaret for eftertiden. Indgangen bør markeres tydeligt og en informationstavle skal fortælle om, hvad der gemmer sig inde i skrænten.

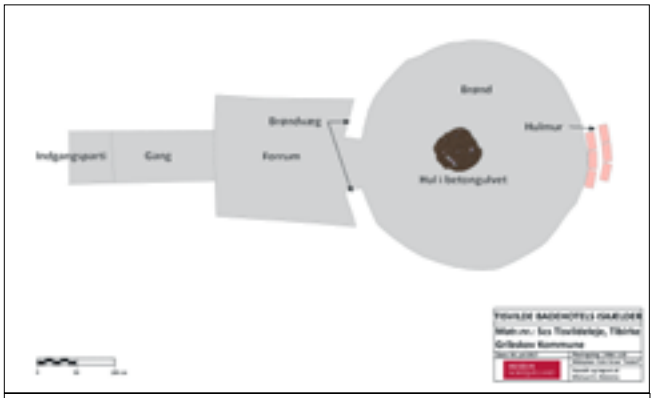

Snittegning af iskælderen.
Foto: Michael Ahlström,
Museum Nordsjælland

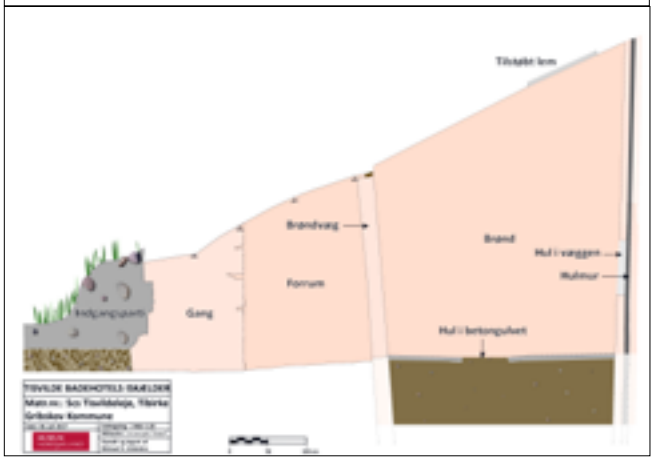

Plantegning af iskælderen.
Foto: Michael Ahlström,
Museum Nordsjælland

Kunstgaver i 2017

til Vejby-Tibirke Selskabet.

Af Chr. Friis

I 2016 fik Vejby-Tibirke Selskabet 12 kunstværker som gave fra vores medlemmer. Det var vi både glade for og imponeret over. De 12 værker blev sat ind i Årbog 2017, så alle kunne nyde synet sf dem.

Også i løbet af 2017 har vi jævnligt modtaget kunstgaver, og kort tid før jul, nåede vi igen op på en gaveregn på 12 værker. På to år er vores kunstsamling blevet forøget med 24 værker.

På Selskabets vegne vil jeg takke de mange mennesker, der har doneret kunstværker til os i løbet af 2017.

Vi køber ikke kunst mere, men hvis man donerer det til os, så tager vi imod det med tak. Da vi er en lokalhistorisk forening, samler vi dog kun på kunstværker, der enten har motiver fra vores område eller hvor kunstneren har haft eller har en stærk tilknytning til området.

Chr. Friis, formand for V-T S.

Arthur Nielsen.
'Det store træ i Tisvilde Hegn 2'. 95x25cm.
Givet af Hanne Haarup-Jensen,
Strandbakken 5,
3210 Vejby

Grehe Fristrup.
Tibirke Kirke Ukendt år. Akvarel
Givet af Birger Jacobsen,
Møllevej,
Lundene i Tibirke

Jørgen Weirsøe.
Gule marker. 1984
Givet af Annie Prudinsky,
Tibirke

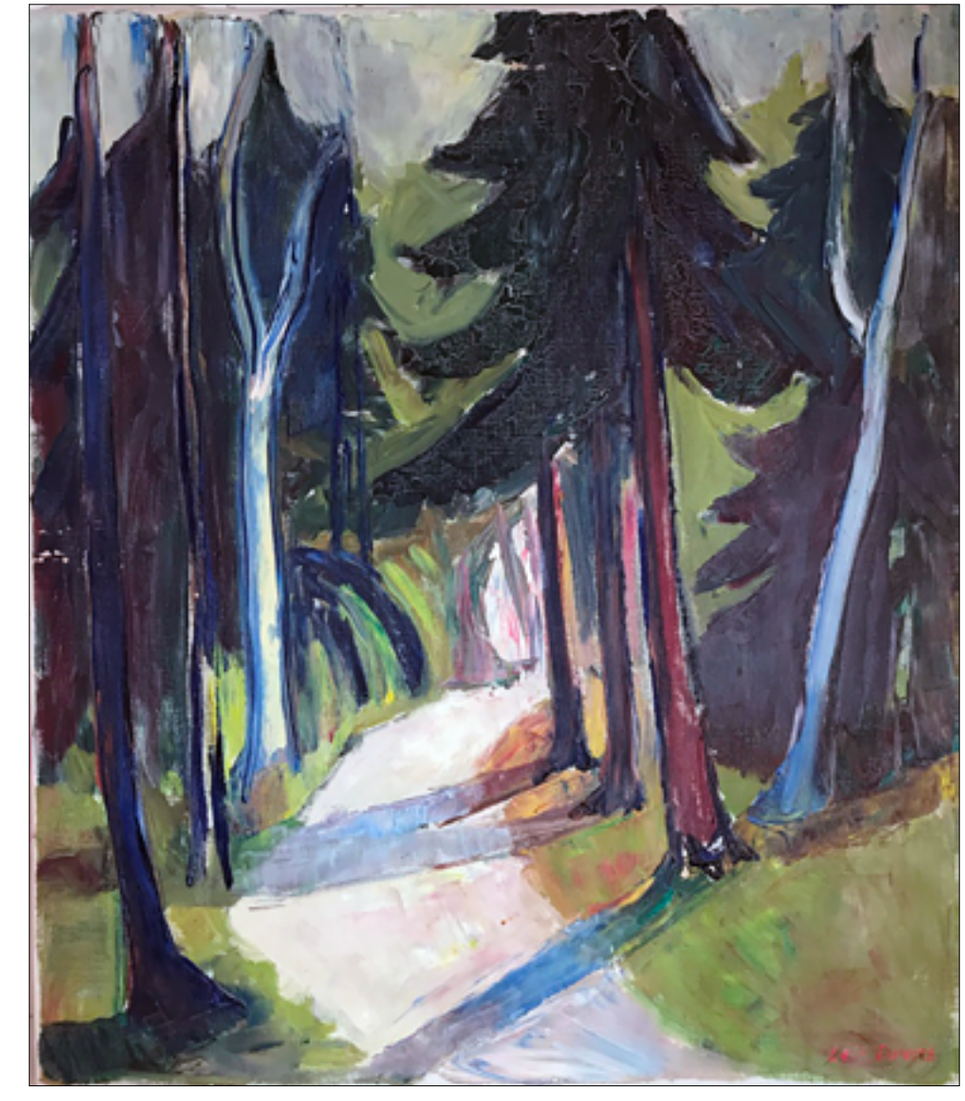

Leif Ewens
Givet af Finn Hansen,
Frederiksborgvej 3 T A,
4000 Roskilde

Leif Ewens
Givet af Finn Hansen,
Frederiksborgvej 3 T A,
4000 Roskilde

Leif Ewens
Klitlandskab, Tisvildeleje 1943. Akvarel. 59 x 46cm
Givet af Kirsten Bille Petersen,
2500 Valby.

S. Fischer.
Tisvilde Oliemaleri. 30x20cm. Ukendt årstal

Erik Jeppesen.
Fogedgården, Tisvilde 1940, Oliem. 50x40cm
Givet af Else Jørgensen

Vibeke Alfelt.
Blå heste og føl. 1969. Litografi. 54x67cm
Givet af ukendt

Vibeke Alfelt.
Orange hest med føl. 1969. Litografi. 54x70
Givet af ukendt

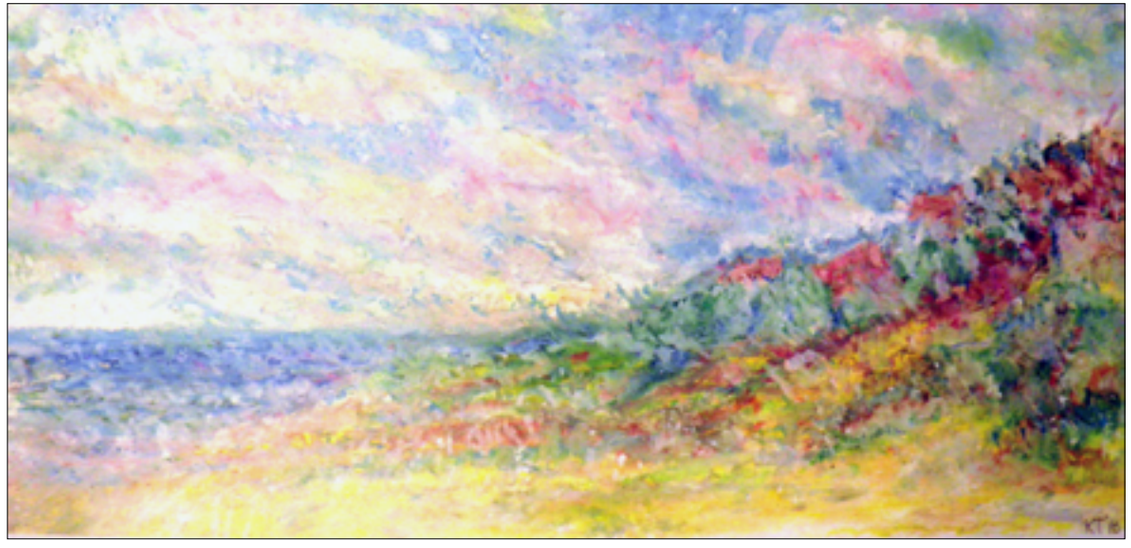

Knud Pilgaard Thomasen.
Tisvildeleje. 39x19,4cm. Tryk
Givet af Michael Erichsen

Einar Poulsen
Tisvildeleje. 1999. Akvarel.) 46x37cm
Givet af Jens C. K. Lange,
Horsens.

Vejby-Tibirke Selskabet - et lokal- og kulturhistorisk selskab - har som sit formål at bevare kendskabet til Vejby-Tibirkeegnens særpræg og indsamle kunst, litteratur og mediekunst, der er skabt af personer med tilknytning til egnen.

Selskabet er selvejende, oprettet i 1966 af en kreds af personer, der gennem deres tilknytning til egnen enten som fastboende eller som landliggere har ønsket at gå aktivt ind for selskabets formål.

Selskabet står iøvrigt åbent for alle interesserede, der indtegner sig som medlemmer.

Bestyrelse 2017-2018

Form. Chr. Friis, Sankt Helene Vej 7, 3220
N.form. Søren Nielsen, Skovridervænget 1, 3220 Tisvildeleje
Kasserer Kjeld Pedersen, Rydevej 6, 3220 Tisvildeleje
Sekretær Svend Frandsen, Frederiksværkvej 71, 3200 Helsinge
Jette Foss, Bavne Ager 149, 3250 Gilleleje
Anni Rosenstand, Hårlands Alle 12, 3220 Tisvildeleje
Inge Læbo Sankt Helene Vej 7, 3220 Tisvildeleje
Siv Plum, Sankt Helene Vej 3 G, 3220 Tisvildeleje
Birthe Odgaard, Birkevej 11, 3220 Tisvildeleje
Birgit Lund, Strandpromenaden 69. 4, 2100 Østerbro.

Revisor og Revisorsuppleant

Rev. Bent Jørgensen, Rundinsvej 40, 3200 Helsinge
Rev.supp. Keld Jepsen, Bøgehaven 138, 3600 Værløse

Adresse

Vejby-Tibirke Selskabet,
v/formand Chr. Friis, Sankt Helenevej 7, 3220 Tisvildeleje

Telefon og internet

Formanden telefon 4870 8408 mobil 3069 5566 friis.laebo@mail.dk
Kassereren telefon 4870 8388 kjeldped@hotmail.com
www.vtselskabet.dk

Æresmedlemmer

Gennem årene har

Vejby-Tibirke Selskabet

udnævnt følgende æresmedlemmer:

Hans Nielsen Hansen	*udnævnt 1970*
Jan Valmin	*udnævnt 1979*
Gunnar Lemming-Christensen	*udnævnt 1980*
Henrik Kraft	*udnævnt 1982*
Anna Jensen	*udnævnt 1985*
Sofus Jensen	*udnævnt 1985*
Inger Wieth-Knudsen	*udnævnt 1987*
N. P. Wieth-Knudsen	*udnævnt 1987*
Marie Haagen-Müller	*udnævnt 1987*
Liv Tvermoes	*udnævnt 1999*
Mogens Christophersen	*udnævnt 2004*
Hans Kurt Jacobsen	*udnævnt 2014*